

Cultuurhistorische analyse & waardering

Brammelerdwarstraat e.o. Enschede

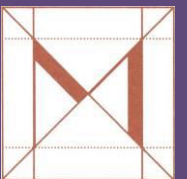
Gebied omgeven door Brammelerstraat, Korte
Hengelsestraat, Stationsplein, Piet Heinstraat en
Hoedemakerplein

Onderzoek i.o.v. Gemeente Enschede

24 september 2020

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

COLOFON

Cultuurhistorische analyse Brammelerdwarsstraat e.o.

Onderzoeksgebied

Brammelerdwarsstraat, gebied omgeven door Brammelerstraat, Korte Hengelosestraat, Stationsplein, Piet Heinstraat en Hoedemakerplein. Rand centrum Enschede.

Status

Geen

Opdrachtgever

Gemeente Enschede

Contactpersoon: [REDACTED]

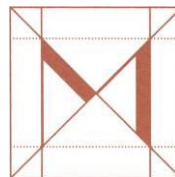
Onderzoek en rapportage

[REDACTED]
[REDACTED]

Veldwerk & fotografie

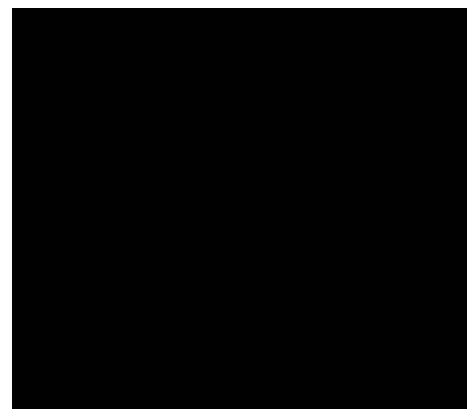
[REDACTED]

Dit is een uitgave van het Monumenten Advies Bureau, in opdracht van de gemeente Enschede, Nijmegen 24 september 2020, copyright MAB Nijmegen 2020

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

bureau voor architectuur- en bouwhistorisch onderzoek, cultuurhistorische gebiedsanalyses, restauratie, onderhoud en bouwtechnisch onderzoek, publieksvoorlichting en publicaties over cultuurhistorie

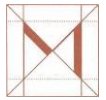
Bredestraat 1
6542 SN NIJMEGEN
tel: 024-3786742
info@monumentenadviesbureau.nl

www.monumentenadviesbureau.nl

INHOUD

1 INLEIDING	5	4 KORTE HENGELOSESTRAAT 35	85
2 HISTORISCH-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING	11	4.1 Bouwhistorische ontwikkeling	85
2.1 Ontwikkelingsgeschiedenis	11	4.2 Korte Hengelosestraat 35/Stationsplein 1. Huidige toestand	97
2.1.1 Ontwikkeling van Enschede tot 1850	11	4.3 Getrapte waardestelling	101
2.1.2 Industrialisatie	12	5 CONCLUSIES & AANBEVELINGEN	103
2.2 Ontwikkeling van het gebied rond de Brammelerdwarsstraat	14	5.1 Conclusies	103
2.2.1 Aanleg van de spoorlijn en Parkweg	14	5.2 Aanbevelingen	105
2.2.2 Bouw en uitbreiding van twee weverijen	18	6 BRONNEN EN LITERATUUR	109
2.2.3 Stedenbouwkundige ontwikkeling langs de verschillende straten	22	6.1 Bronnen	109
2.2.4 Stedenbouwkundige ontwikkeling van het bouwblok als geheel	47	6.2 Internet	109
3 ANALYSE VAN HET GEBIED	56	6.3 Literatuur	109
3.1 Inleiding	56	7 BIJLAGEN	110
3.2 Stedenbouwkundige karakteristiek	56	7.1 Objectenlijst	110
3.3 Groen, inrichting van de openbare ruimte	57		
3.4 Bebouwingskarakteristiek	58		
3.4.1 Oudste bebouwing langs de Korte Hengelosestraat (1870-1915)	58		
3.4.2 Interbellum, Brammelerstraat en Piet Heinstraat (1928-1940)	60		
3.4.3 Tweede helft 20 ^{ste} eeuw, Korte Hengelosestraat/Stationsplein/Piet Heinstraat (1978-2001)	61		
3.2.4 Bijzondere waarden	68		
3.2.5 Conclusie: kenmerken, behouden en/of beschermen	73		
3.2.6 Catalogus architectuur	76		

1 INLEIDING

Het gebied

Het gebied rond de Brammelerdwarsstraat is een door vier straten (Brammelerstraat, Korte Hengelosestraat, Stationsplein, Piet Heinstraat) omgeven gebied in het noordwestelijke centrumgebied van Enschede. Het gebied, dat net buiten het eivormige oude stadscentrum ligt, sluit aan de noordzijde aan op het Stationsplein. Het oorspronkelijk vrijwel onbebouwde gebied dat direct buiten de middeleeuwse grachten lag, bevatte wel een belangrijke uitvalsweg (Hengelosestraat), waar langs geleidelijk aan lintbebouwing zou ontstaan. In de vroege 19de eeuw was deze straat binnen het onderzochte gebied al volledig aan beide zijden bebouwd geraakt.

Ontwikkeling

De aanleg van de spoorlijn in de jaren 60 van de 19de eeuw zorgde voor een aansluiting van Enschede op het in ontwikkeling zijnde landelijke spoorwegnet, spoedig gevolgd door een verbinding met Duitsland. Mede door de komst van de spoorwegen kon de textielnijverheid in en rond Enschede zich snel ontwikkelen tot een grote industrietak. Vanaf de jaren 60 van de 19de eeuw ontstonden zo direct buiten de oude stad op de stadstuinen, weiden en enken de eerste heuse fabriekjes (weverijen, spinnerijen e.d.). Zo ook in het onderzochte gebied, westelijke van de Korte

Hengelosestraat, waar stapsgewijs de fabrieken van Ter Kuile-Cromhoff zich tot grote complexen ontwikkelden.

Bij het uitbreidingsplan van 1907 werd door burgemeester Edo Bergsma een ruime singel voorzien van maar liefst 9 km lengte waarbinnen de stad verder tot ontwikkeling zou moeten komen. Deze singel is uiteindelijk 30 jaar later voltooid. In het plan was ook westelijk van het onderzochte gebied een villapark voorzien rond de Rembrandtlaan (Tromplaan), waardoor een nieuwe doorsteek (de Brammelerstraat) was voorzien vanuit het plein voor de Veldpoort. Hierbij ontstond ook de Piet Heinstraat. Langs de Parkweg (huidige Stationsplein) ontstond in de late 19de eeuw een rij huizen en een villa daarnaast op de hoek van het huidige Stationsplein en de Piet Heinstraat.

Terwijl zich op het binnenterrein gestaag de fabriek verder ontwikkelde ontstond aan de Piet Heinstraat in 1929 de Incassobank, gevolgd door enkele vrijstaande huizen uit de jaren 30. Toen in 1939 aan de zuidzijde langs de Brammelerstraat op het perceel met de villa en grote tuin van Ter Kuile het nieuwe warenhuis van V&D werd opgeleverd lag het grote fabriekscomplex op het binnenterrein grotendeels verscholen achter de bebouwing langs de straten. Eind jaren 60 moesten de grote en kleine textiel fabrieken één voor één hun poorten sluiten en grootschalige sloop volgde. De kaalslag en malaise zorgde ervoor dat pas in de loop van de jaren 70 geleidelijk aan de gaten in de stad werden opgevuld. Zo ook in het onderzochte gebied langs de Korte Hengelosestraat (3-17), Stationsplein (ABN en RICOH kantoren) en Piet Heinstraat, waar tussen 1978 en 2001 grote kantoorgebouwen ontstonden. Op het binnenterrein werd een parkeergarage gebouwd en de aanvoerwegen naar deze garage en de parkeerterreinen achter de kantoren kregen als geheel de naam Brammelerdwarsstraat.

Nieuwe plannen: Het Centrumkwadraat

Recent is in Enschede de gebiedsvisie/ambitiedocument **Centrum-kwadraat** ontwikkeld. De ambities van deze visie zijn, *meer bereikbaarheid met name ook voor de fiets, meer duurzaamheid en meer leefbaarheid.*

Bij de ambitie Meer Bereikbaarheid staat het volgende geschreven, dat ook direct betrekking heeft op het onderzochte gebied:

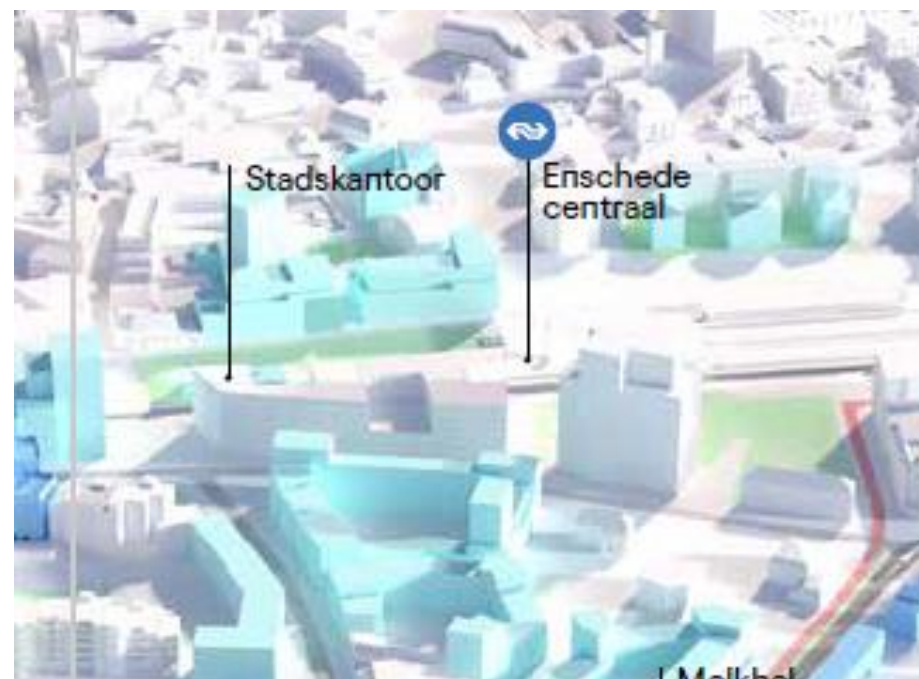
Het gebruik van de auto is in het centrum steeds minder vanzelfsprekend. Dus kiezen we hier voor de fietser en voetganger en verbinden we het stationsgebied direct met het centrum. Met een nieuwe fiets- en voetgangerstunnel onder het station en een comfortabele fietsparkeerkelder. Je rijdt vanuit alle windrichtingen het station in en zo wordt je reis veel aangenamer. Ga je toch met de auto, dan parkeer je straks vanaf de Parkweg, de Hengelosestraat en de Raiffeisenstraat direct in de nieuwe ruime parkeergarage onder het nieuw in te richten busstation. De parkeergarage Stationsplein wordt bestemd voor ondernemers en bewoners van het centrum en ontsloten via de Piet Heinstraat.

Bij de ambitie Meer Leefbaarheid staat het volgende geschreven, dat ook direct betrekking heeft op de wens tot omvorming van het onderzochte gebied:

Een gebied dat van meerwaarde is voor de hele stad. Met bijzondere vormen van wonen, kleinschalige bedrijvigheid, prikkelende horeca. Werken met het station om de hoek en auto's uit het zicht van de openbare ruimte. In de smalle straatjes voelt de voetganger en fietser zich thuis en is de auto te gast.

Bezoekers van het centrum parkeren in de parkeergarages. Een netwerk van pleintjes en groene openbare ruimte waar moderne architectuur en oude panden elkaar naadloos aanvullen. Of je nou 8 maanden of 88 jaar bent, hier voel je je veilig en thuis.

Men wil binnen deze visie het Stationsplein omvormen tot de ontvangstruimte van de stad, waar de auto wordt geweerd en wonen aan het plein wordt mogelijk gemaakt. De parkeergarage moet hierbinnen bijgevolg worden ontsloten vanuit de Piet Heinstraat. Binnen het plan wordt ook gedacht aan het ontwikkelen van woningen ter plaatse van de huidige kantoren aan het Stationsplein en op het binnenterrein rond de Brammelerdwarsstraat/achterzijde Korte Hengelosestraat.

Uitsnede van de Vogelvlucht met het stationsgebied met in lichtblauw de gebieden waar transformaties gedacht worden.

In de quick scan cultuurhistorie binnenstad uit 2015 is het gebied ook al eerder deels onder de loep genomen. Naast de twee Rijksmonumenten (de Incassobank aan de Piet Heinstraat is niet ingekleurd op de kaart omdat

deze net buiten het onderzoeksgebied van de quick scan binnenstad viel) worden hierbinnen alleen de oudere panden aan de Korte Hengelosestraat gewaardeerd als *structuurbepalend* (Korte Hengelosestraat 19, 21-23, 25-31) en *beeldebepalend* (Korte Hengelosestraat 33-33a/b en 35/Stationsplein 1).

QUICK SCAN CULTUURHISTORIE - BINNENSTAD DEEL 2

Kaartje van de noordwestelijke rand rond de oude stad van de quickscan cultuurhistorie binnenstad. Omdat Piet Heinstraat 4-6 net buiten de begrenzing ligt is deze niet als Rijksmonument ingekleurd.

Vanuit de visie Centrum Kwadraat wordt het gebied rond het station gezien als de plek waar kansen liggen om binnen bestaande structuren te verdichten, eventueel bestaande bebouwing te vervangen en het geheel te transformeren tot een levendig binnenstadsmilieu. Daarbij wordt onder meer gekeken naar ontwikkelingen (woningbouw, kleinschalige bedrijfjes e.d.) ook op het binnenterrein in dit gebied. Deze ontwikkelingen vragen om het opstellen van de juiste uitgangspunten, waarvoor een cultuurhistorische verkenning als onderlegger wenselijk is.

Vraagstelling & opzet cultuurhistorische verkenning en analyse

Om de historie en de betekenis van deze locatie in kaart te brengen is een cultuurhistorische verkenning gewenst. De gemeente vraagt een verkenning op verschillende niveaus aangezien de locatie uit verschillende tijdslagen en waarderingen bestaat. Onderdelen van de cultuurhistorische verkenning moeten zijn:

Analyse:

- Ontwikkelingsgeschiedenis in beeld brengen van de hele locatie; beeld van de ruimtelijke kenmerken en morfologie van de locatie en haar omgeving door de jaren heen. Hierbij wordt ook het Stationsplein betrokken omdat die mede van invloed is geweest op de (jongere) wand langs het plein.
- Welke bebouwingstypologieën stonden hier eerder? Bevatte deze bijvoorbeeld bijzondere architectuur, een opzet of een bijzondere betekenis die inspiratie kan bieden?
- De historische betekenis van het hoekpand Korte Hengelosestraat 35 (Perron 22) en de ontwikkelingsgeschiedenis nader onderzoeken middels een quickscan bouwhistorische verkenning.
- De panden aan de Korte Hengelosestraat 19-33 hebben in de quick scan cultuurhistorie binnenstad uit 2015 de waardering 'structuurbepalend'

gekregen. Gewenst is een nadere quickscan op pandniveau om te weten of deze waardering juist is, dan wel zou moeten worden aangescherpt. Verder is een onderzoek gewenst tot waar (aan de achterzijde) de begrenzing van deze waardering valt.

- Quickscan van de panden aan het Stationsplein en Piet Heinstraat. Deze panden zijn tot op heden nog niet onderzocht en gewaardeerd.

Waardestelling:

- Waardestelling van de locatie op basis van de (standaard) criteria; stedenbouwkundige en cultuurhistorische waarden.
- Waardestelling van pand Korte Hengelosestraat 35 (op basis van quickscan bouwhistorische verkenning)
- Waardestelling van panden aan de Korte Hengelosestraat 19-33 en uitspraak hoe om te gaan met achterliggende aanbouwen
- Waardestelling op basis van de quickscan voor de panden aan het Stationsplein en Piet Heinstraat

Conclusies en aanbevelingen:

- Er dienen aanbevelingen te worden opgenomen met betrekking tot de omgang met de benoemde waardes en ruimtelijke kwaliteit en hoe deze vertaald kunnen worden in een nieuwe invulling (bijv. in architectuur en ruimtelijke opzet).
- Verder dienen aanbevelingen te worden opgenomen over hoe om te gaan met de bestaande bebouwing aan Stationsplein en Piet Heinstraat
- Voor het hoekpand Korte Hengelosestraat 35 moeten aanbevelingen worden opgenomen met betrekking tot de omgang met de aanbouwen aan de achterzijde, welke zichtbaar zijn vanaf het Stationsplein.
- Voor de karakteristieke panden aan de Korte Hengelosestraat dient een voorstel te worden opgenomen tot waar deze bescherming toegepast moet worden op het gebouw en perceel (aangebouwen).

Veldwerk en bronnenonderzoek

Het veldwerkonderzoek vond plaats op vrijdag 17 juli 2020 en had het karakter van een cultuurhistorische veldverkenning vanaf de openbare weg. Daarnaast vond er aanvullend literatuur- en bronnenonderzoek plaats. Dit gebeurde aan de hand van relevante literatuur en websites, maar ook door het inzien van bouwtekeningen en ander archiefmateriaal. Dit materiaal is beschikbaar gesteld door het Stadsarchief Enschede.

Rapport

De ruimtelijke ontwikkeling van het gebied in relatie tot de ontwikkeling van de binnenstad wordt beschreven in hoofdstuk 2. Hierbij is gebruik gemaakt van literatuur, kaarten, kadastraal onderzoek en historisch fotomateriaal.

In hoofdstuk 3 is de analyse van het gebied (stedenbouw, groen, structuur) met de bebouwing opgenomen. Hier wordt ingegaan op de ligging en de stedenbouwkundige kenmerken en het karakter van de architectuur. Na de cultuurhistorische waardering wordt een opsomming gegeven van de belangrijkste (behoudenswaardige) karakteristieken. De gebiedsanalyse sluit af met een catalogus van de aanwezige gebouwen met een indicatieve waardering. Deze waarderingen zijn ook samengevat op de waardenkaart bebouwing.

Het vierde hoofdstuk in deze analyse is gereserveerd voor een bouwhistorische quick-scan van het thans als beeldbepalend pand gewaardeerde Korte Hengelosestraat 35/Stationsplein 1. Daarbij wordt op basis van de bevindingen ook een specifieke waardering opgesteld, waarbij ook de betekenis en waarde van de vanuit het Stationsplein zichtbare aanbouwen worden bekeken.

In hoofdstuk 5 zijn de conclusies en aanbevelingen opgenomen. Bij de aanbevelingen wordt gekeken hoe om te gaan met de benoemde waarden en ruimtelijke kwaliteit en hoe waarden vertaald zouden kunnen worden in een nieuwe invulling. Daarbij is ook aandacht voor behoud en bescherming en de begrenzing van de waarderingen binnen de percelen van onder meer de historische panden aan de Korte Hengelosestraat.

Tot besluit

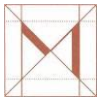
Het rapport sluit af met een overzicht van gebruikte bronnen en literatuur en een bijlage met alle in de objectinventarisatie opgenomen adressen.

Drs. F.A.C. Haans bnb & drs. J. de Jong

Monumenten Advies Bureau, Nijmegen 24 september 2020

ENSCHDE.

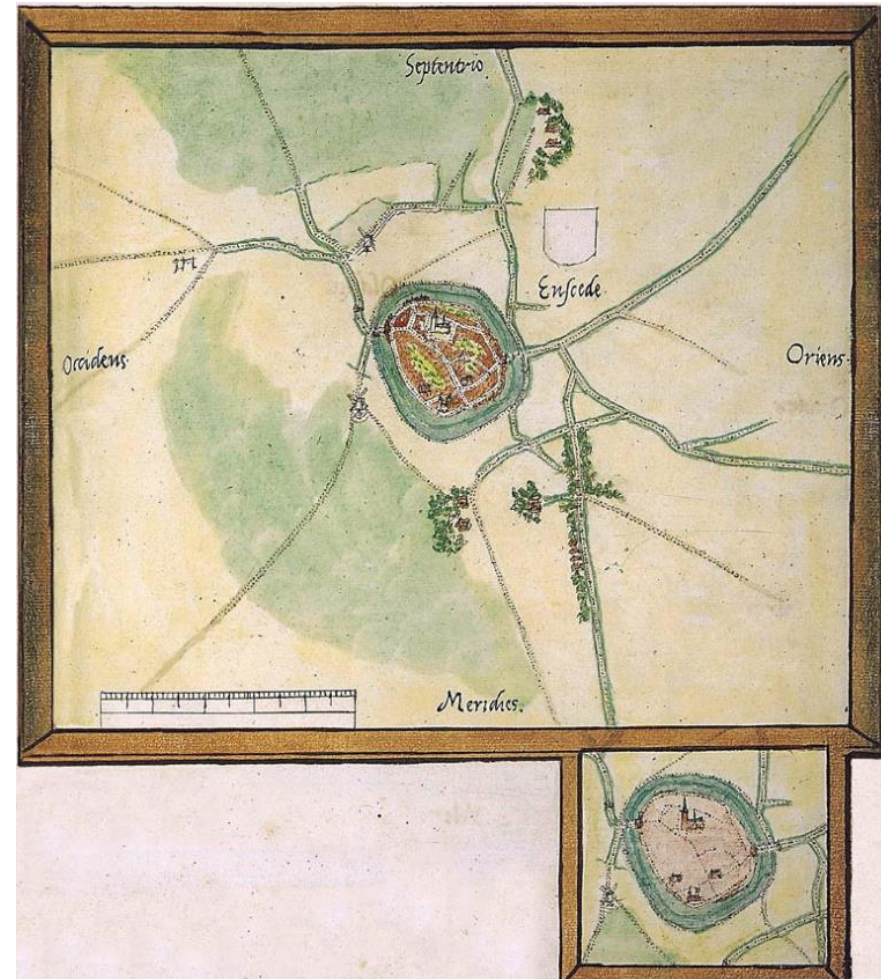

2 HISTORISCH-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

2.1 ONTWIKKELINGSGESCHIEDENIS

2.1.1 Ontwikkeling van Enschede tot 1850

Het onderzoeksgebied ligt ten noordwesten van de historische binnenstad van Enschede. De stad kent zijn oorsprong in de vroege middeleeuwen, toen op de zuidflank van een stuwwal een agrarische nederzetting ontstond. Omstreeks 1300 kreeg Enschede stadsrechten, die in 1325 werden bevestigd door de Utrechtse bisschop Jan van Diest. De toegekende stadsrechten hielden in dat de nederzetting versterkt mocht worden. In de 14de eeuw werd in eerste instantie een gracht rondom de stad gegraven. Vanaf ongeveer 1400 kwam een dubbele grachtengordel tot stand, waarbij een aarden wal met palissade tussen de beide grachten werd aangelegd. Aan de westzijde van de Marktstraat stond de Veldpoort, waarvoor een brug naar de Korte Hengelsestraat lag. Een tweede toegang tot de omgrachte stad bevond zich aan de oostzijde van de Langestraat. Aan deze zijde van de stad stond de Espoort. De naamgeving van de twee stadspoorten geeft een fraaie indicatie van het gebruik van de gronden in de omgeving van de stad: aan de noordwestzijde bevonden zich op enige afstand buiten de omwalling uitgestrekte heidevelden en aan de oostzijde lagen de bouwlanden van de Enscheder Esch.

Kaart van Enschede in 1545 door Jacob van Deventer.

Door de ligging langs de doorgaande route tussen Deventer naar Münster en Osnabrück ontwikkelde Enschede zich tot een handelsstad van bescheiden omvang. Hoewel de bebouwing zich voornamelijk binnen de omwalling concentreerde, ontwikkelden zich langs de uitvalswegen kleine voorsteden. Uit de Hottingerkaart uit 1773-1794 blijkt dat aan het einde van

de 18de eeuw bebouwingslinten lagen langs de Korte Hengelsestraat, De Oldenzaalsestraat (thans De Heurne) en de Gronausestraat (thans De Klomp/Lipperkerkstraat). Ook op het kadastraal minuutplan uit 1811-1832 is duidelijk te zien dat de bebouwingslinten langs de uitvalswegen al in sterke mate verdicht waren. Uit de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel (OAT) die behoort bij het kadastraal minuutplan blijkt dat in verscheidene woonhuizen ambachtslieden leefden, met beroepen als zadelmaker, bleker spinner, wever, blaauwverver, kuiper, smid, timmerman en metselaar. Ook komen spinnersbazen en 'fabrikanten' voor in de lijst met eigenaren. Deze korte opsomming onderstreept dat Enschede aan het begin van de 19de eeuw een regionaal centrum van handel en ambacht was.

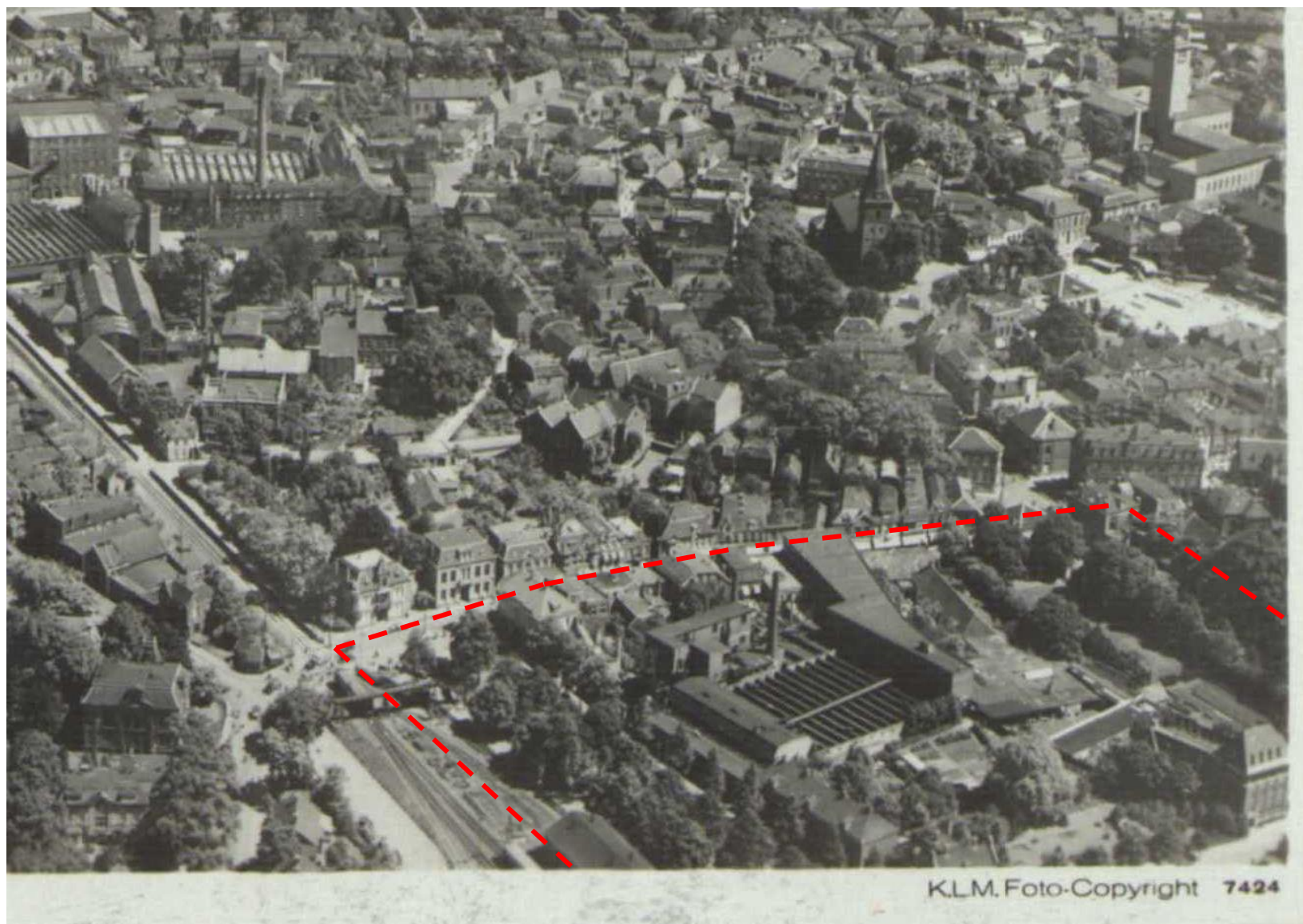
Kadastrale kaart 1811-1832: minuutplan Enschede, Overijssel, sectie A, blad 01 (bron: Beeldbank RCE, MINo4015A01).

2.1.2 Industrialisatie

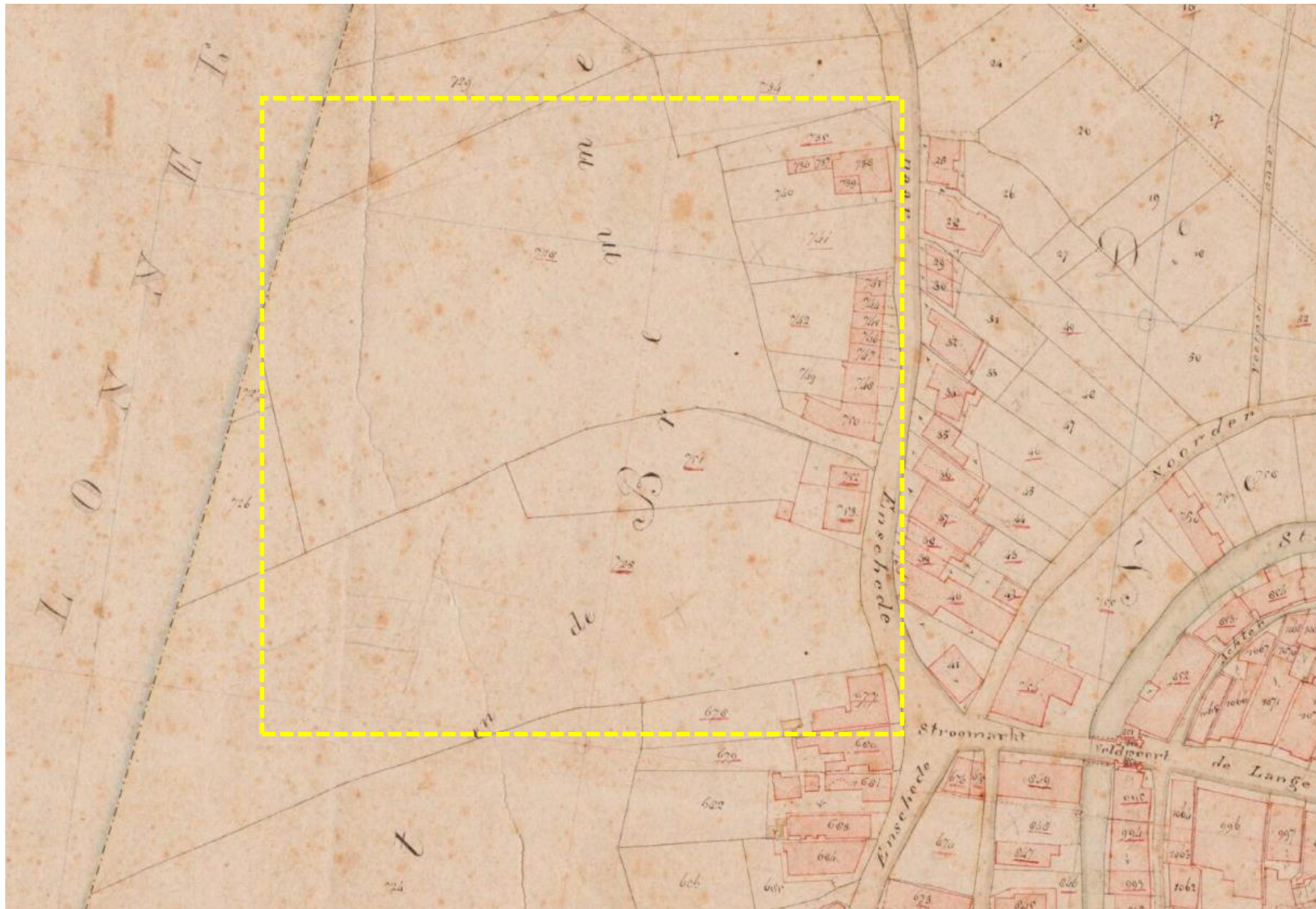
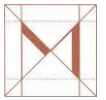
In het derde kwart van de 19de eeuw kwam Enschede op als industriestad. De nieuwe fabrieken werden met name gebouwd op gronden buiten het centrum, dat door de grote stadsbrand in 1862 grotendeels was verwoest. Door een overvloed aan ruimte en het ontbreken van planologische kaders had de ruimtelijke ontwikkeling in deze periode een spontaan en organisch karakter. Voor de industriële bedrijvigheid gold dat de bereikbaarheid via het spoor een belangrijke vestigingsfactor was. De fabrikanten lieten representatieve villa's bouwen, voornamelijk langs de bestaande uitvalswegen. Ook werden door fabrikanten en particuliere ontwikkelaars percelen landbouwgrond opgekocht en bebouwd met kleine reeksen arbeiderswoningen. Het is tegen deze achtergrond dat omstreeks 1865 de eerste stedenbouwkundige ontwikkelingen in het onderzoeksgebied plaatsvonden.

De fabriekstad. (bron: <https://www.enschedeinansichten.nl/collectie/luchtfoto's/de-fabrieksstad-enschede2744-detail>)

Luchtfoto uit 1932, met aan de onderzijde een deel van onderzoeksgebied (rode streepjeslijn). Op deze luchtfoto is een groene inrichting langs de randen van het onderzoeksgebied te zien (Atjehpark, Brammelerstraat en Piet Heinstraat).

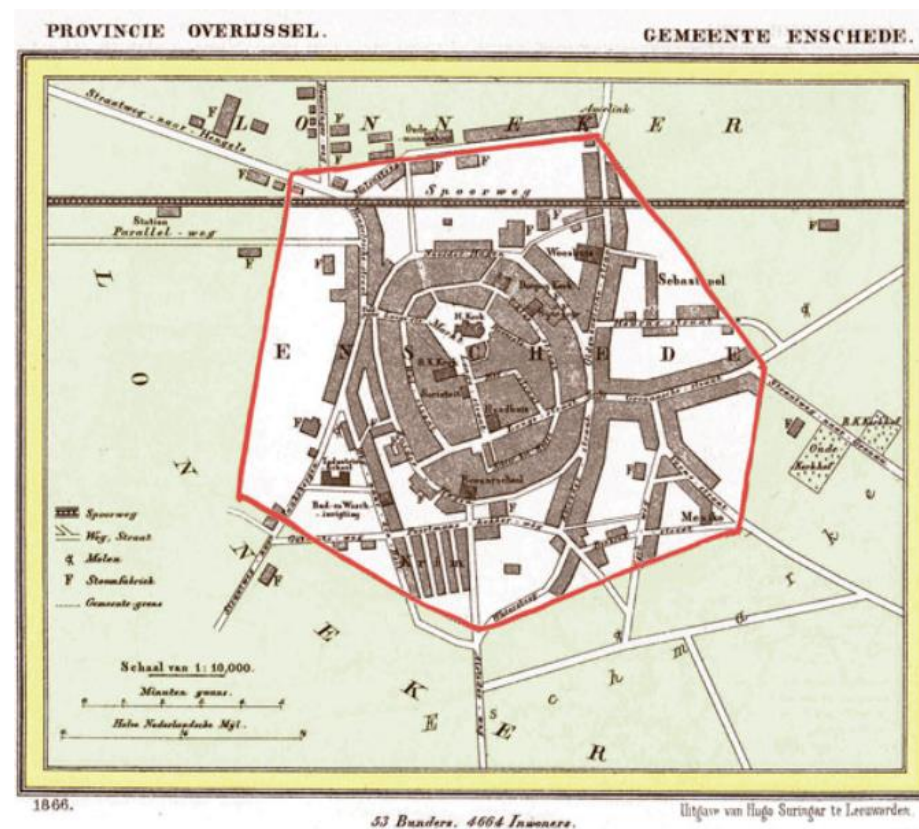

Uitsnede van de kadastrale kaart 1811-1832: minuutplan Enschede, Overijssel, sectie A, blad 01 (bron: Beeldbank RCE, MIN04015A01). Langs de oostzijde van de Hengelosestraat zijn dan smeden, katoendrukkers, tuiniers, spinners en een spinnersbaas gevestigd. Aan de westzijde zijn de eigenaars onder meer schoenmakers, rietmakers, landbouwers en een bakker. De stippellijn geeft globaal de omkadering van het onderzoeksgebied weer.

In 1866 werd ten noorden van het onderzoeksgebied de Staatsspoorlijn D (Zutphen-Glanerbeek) aangelegd en in gebruik genomen. Het stationsgebouw van Enschede verrees op enige afstand ten noordwesten van de binnenstad. Het station werd gebouwd in Waterstaatsstijl en was van het type ‘Staatsspoor nieuw type 3^e klasse. Als verbinding naar de binnenstad werd aan de zuidzijde van het spoor een parallelweg aangelegd, ter plaatse van de huidige Parkweg en het Stationsplein. Langs deze lommerrijke boulevard kwam een parkachtige inrichting tot stand, met aan de oostzijde het zogenaamde “Cliffordspark” (vernoemd naar de Enschedese burgemeester tussen 1867 en 1869), dat aan het einde van de 19de eeuw werd hernoemd tot “Atjeh-Park”. In westelijke richting leidde deze parallelweg naar het “Volkspark”, dat in 1872-1873 werd aangelegd.

Parkweg in 1900 gefotografeerd de richting van het centrum, met links het talud van de spoordijk (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer 009498).

Gemeentekaart van W. Kuiper uit 1866. Deze kaart werd vervaardigd in het jaar dat de spoorlijn Zutphen-Glanerbeek werd aangelegd. In de omgeving van het onderzoeksgebied wordt op deze kaart een stoomfabriek (F) aangeduid, alsook langs de Parkweg, halverwege tussen het Stations en de Korte Hengelosestraat.

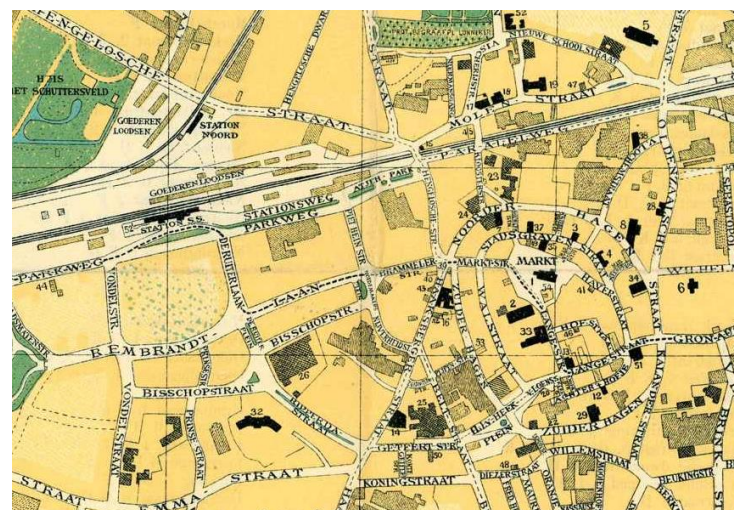
¹ Straatnamenboekje met verwijderde straatnamen in Enschede (Straatnamen.enschede.nl/archief/00042).

Parkweg met Atjeh-park omstreeks 1900 (bron: Johan Hemken, identificatienummer 723, via www.indischebuurten.nl).

Stationsweg met Atjeh-Park omstreeks 1928 (bron: Johan Hemken, identificatienummer 722, via www.indischebuurten.nl).

Uitsnede van de kaart van 1923, waarop het Atjeh-park staat aangeduid (bron: <http://www.enschedeinansichten.nl/kaart1923.htm>).

2.2.2 Bouw en uitbreiding van twee weverijen

Uit een vogelvluchttekening die dateert uit 1870 blijkt dat ten westen van de Korte Hengelosestraat twee fabrieken aanwezig waren, waarvan één met schoorsteen. Deze fabrieksgebouwen waren vermoedelijk in de tweede helft van de jaren 60 van de 19de eeuw gerealiseerd. Op een kadastrale hulpkaart uit 1873 staat deze bebouwing voor het eerst ingetekend, inclusief enkele kleine uitbreidingen. Voor de ontsluiting van het fabrieksterrein werd gebruik gemaakt van een bestaande toerit, die aan het begin van de 19de eeuw leidde naar het perceel hooiland op deze plek. Aan de zijde van de Korte Hengelosestraat stond bij de entree tot het terrein een kantoor.

Vogelvlucht (uitsnede) rond 1870 (bron: Museum Twentse Welle).

Hulpkaart B70 d.d. februari 1873 (bron: www.mijn.kadaster.nl).

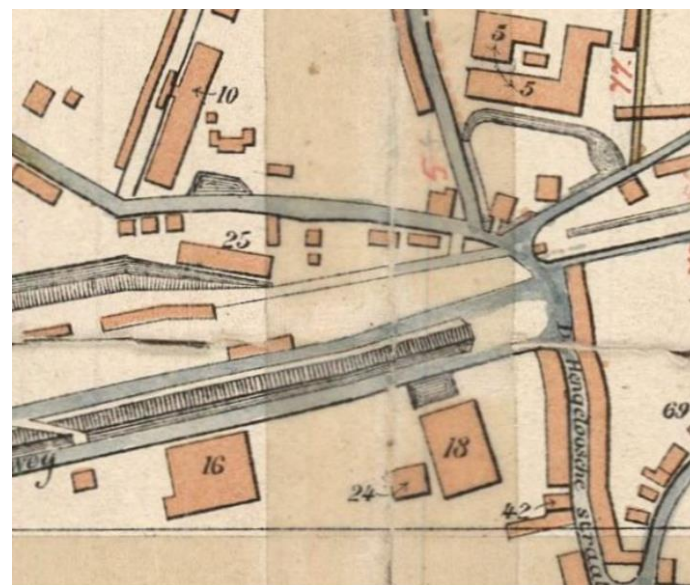
Op een overzichtskaart van de gemeente Enschede uit 1884 wordt aangegeven dat de westelijk gelegen fabriek de ververij A. Stenvers was. Het gebouw aan de oostzijde was volgens de legenda bij de kaart van 1884 de weverij van Stroink & Blijdenstein, maar blijkt uit andere informatie de textielfabriek van Nico ter Kuile & Zonen N.V. te zijn. Westelijk van deze fabrieken stond langs de Parkweg nog de weverij Ter Kuile-Cromhoff. Uit een foto die kort na de bouwperiode is gemaakt vanaf de Parkweg is te zien dat de ververij van A. Stenvers bestond uit een fors pand, met bakstenen gevels en een mansardedak met wolfseinden. De grotere textielfabriek van Nico ter Kuile & Zonen N.V. stond ten oosten van dit pand en bestond uit een fabriekshal met sheddaken, met aan de zijde van de Parkweg een eenlaags bakstenen bouwdeel onder schilddak. Aan de zijde van de Korte Hengelosestraat stond een grote fabrieksschoorsteen. Het terrein was afgebakend met een laag hekwerk en beplant met enkele bomen. Overigens blijkt uit de kaart uit 1884 ook nog, dat ten noorden van de textielfabriek van Nico ter Kuile & Zonen N.V. een koelvijver lag, die grensde aan de Parkweg.

Gezicht van de Parkweg in oostelijke richting, met links de villa's van Hendrik ter Kuile en Nico ter Kuile, de fabriek van Nico ter Kuile-Mosman, de ververij van Stenvers. Op de achtergrond zijn de torens van het Larinksticht, de N.H. Kerk en de St. Jacobuskerk te zien. De foto is gemaakt in de periode 1870-1975 en dateert kort na de aanleg van de Parkweg en de bouw van de fabrieken (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer 004108).

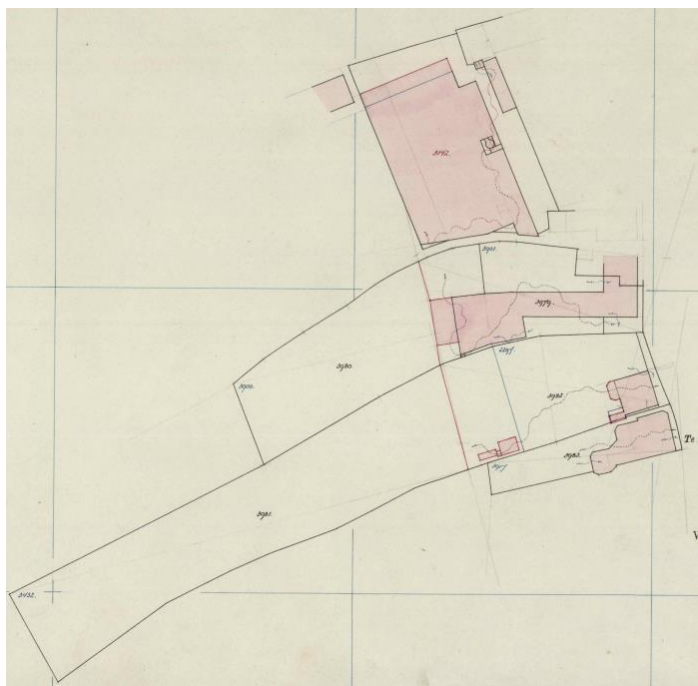

Foto van textielfabriek Ter Kuile Cromhoff meer westelijk gelegen langs de Parkweg, datering jaren 60-70 (bron: Gemeente Enschede).

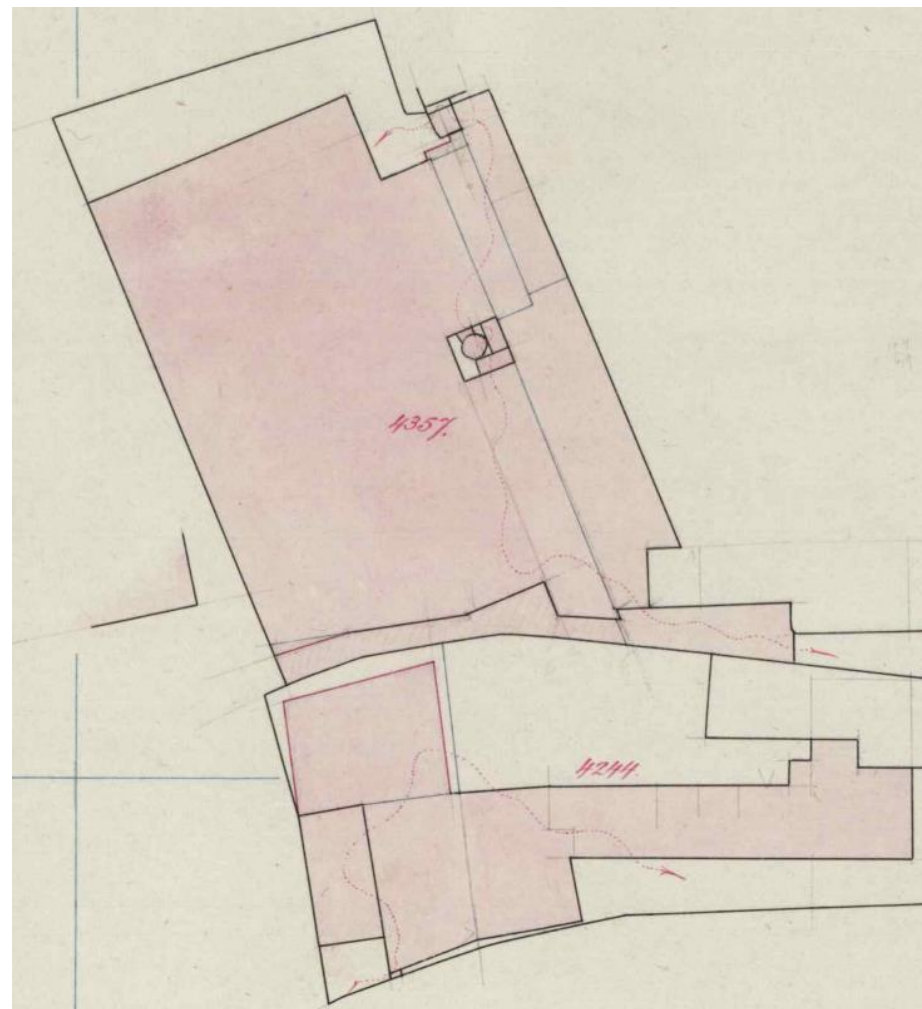

Uitsnede van een kaart van Enschede uit 1884, nr. 16 Weverij Ter Kuile-Cromhoff, nr. 24 Ververij A. Stenvers, nr 18 Weverij Nico ter Kuile & Zonen (volgens legenda Weverij Stroink & Blijdenstein). Nr. 42 Telegraafkantoor.

Omstreeks 1885 werd aan de zuidzijde van de toegang tot het fabrieksterrein nieuwbouw gerealiseerd. Deze langgerekte uitbreiding behoorde vermoedelijk bij de stalhouder die langs de Korte Hengelseweg was gevestigd. In het laatste kwart van de 19de eeuw werd de textielfabriek van Nico ter Kuile & Zonen N.V. in verschillende fasen uitgebreid. Ook vond omstreeks 1904 aan de oostzijde van de fabriekshal een grote uitbreiding plaats, waardoor het kantoor ten noorden van de toegang tot het terrein werd verbonden met de fabriek. Een jaar later verdween deze doorgang aan de zuidzijde van de fabriek met kantoor door bebouwing van de gronden. Hierdoor werd het fabrieksterrein tot op de kromme perceelgrens aan de zuidzijde bebouwd.

Hulpkaart B458 d.d. mei 1900 (bron: www.mijn.kadaster.nl). Op deze kaart is de fabrieksbebouwing ten noorden en ten zuiden van de toegang weergegeven.

Hulpkaart B532 d.d. februari 1906 (bron: www.mijn.kadaster.nl). De voormalige toegang tot het fabrieksterrein is inmiddels bebouwd.

Luchtopname van het gebied met centraal de stoomweverij van Nico Ter Kuile & Zonen N.V. in 1960. Op de voorgrond de Korte Hengelsestraat, boven het Stationsplein. (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer 008706).

Het terrein van de stoomweverij van Nico ter Kuile & Zonen N.V. op een kadastrale kaart uit 1923.

2.2.3 Stedenbouwkundige ontwikkeling langs de verschillende straten

Korte Hengelosestraat

Zoals beschreven in paragraaf 2.2.1 bevond zich aan het begin van de 19de eeuw reeds enige bebouwing langs de Korte Hengelosestraat. In de loop der tijd is deze bebouwing vervangen door nieuwbouw. Ook werden op onbebouwde percelen nieuwe panden gerealiseerd. Hierdoor ontstond langs deze oude uitvalsweg geleidelijk een aaneengesloten straatwand.

In 1874 werd het pand Hengelosestraat 29-31 gebouwd, dat thans de oudste bebouwing vormt aan deze zijde van de straat. Het brede pand werd aan het einde van de 19de eeuw gesplitst. Ten zuiden van dit pand werd in 1885 bebouwing gerealiseerd op het adres Hengelosestraat 25-27, waarachter in 1909 een aanbouw werd gebouwd. Vermoedelijk werd het pand in 1925 ingrijpend verbouwd, waarbij de voorgevel werd vervangen en nieuw aanbouwen aan de achterzijde tot stand kwamen. Ook het pand Korte Hengelosestraat 21-23 dateert uit het einde van de 19de eeuw. Achter dit in 1894 gebouwde pand werd omstreeks 1915 een uitbreiding gerealiseerd. De stoep die bij dit pand behoorde werd in 1928 afgesplitst en vermoedelijk bij de openbare ruimte betrokken.

Op navolgende foto's uit het einde van de 19de eeuw zijn de panden Korte Hengelosestraat 21-23 en 25-27 te zien. Ten zuiden van deze panden stond tot het begin van de 20ste eeuw een eenlaags woonhuis, dat in 1919 is vervangen door het huidige pand Korte Hengelosestraat 19. Naast dit eenlaags pand stond een pand met souterrain. Dit betrof het voormalig kantoor van de textielfabriek van Nico ter Kuile & Zonen N.V.. Naast dit pand is op de historische foto's een smalle doorgang te zien, die leidde naar de achtergelegen fabriek. Ten zuiden van deze toegang stond het eenlaags

Korte Hengelosestraat uit circa 1890 met gepleisterde gevel. Naast enkele woningen was aan het begin van de 20ste eeuw in het pand stalhouder Van de Lande (de heer van de Laan) gevestigd, die een café exploiteerde. Later werd het pand in gebruik genomen door het garagebedrijf 'Centraal' van de heer Sprakel (daarna van A. Nijhuis). Na diverse ingrijpende verbouwingen in de naoorlogse periode is dit pand in de jaren 70 van de vorige eeuw gesloopt.

Op foto's uit het begin van de 20ste eeuw is het drielaags fabriekspand van Nico ter Kuile & Zonen N.V. te zien, dat omstreeks 1904 werd gebouwd op de plek van het oorspronkelijke kantoor van de fabriek. Aan de straatzijde kreeg de fabriek een representatieve façade, die door de gevelindeling en decoratieve gevelijst een enigszins classicistische uitstraling had. Op de begane grond was het pand voorzien van een winkelpui, met hardstenen plint, grote etalagevensters en een entree. Uit een kadastrale hulpkaart uit 1915 dat tussen dit fabriekspand en het ten zuiden daarvan gelegen pand van stalhouder Van de Lande een zeer smalle steeg gehandhaafd bleef.

*De Hengelosestraat omstreeks 1870 met rechts het kantoor van de Fa. Cromhoff.
foto uit Stad en Land van Twente*

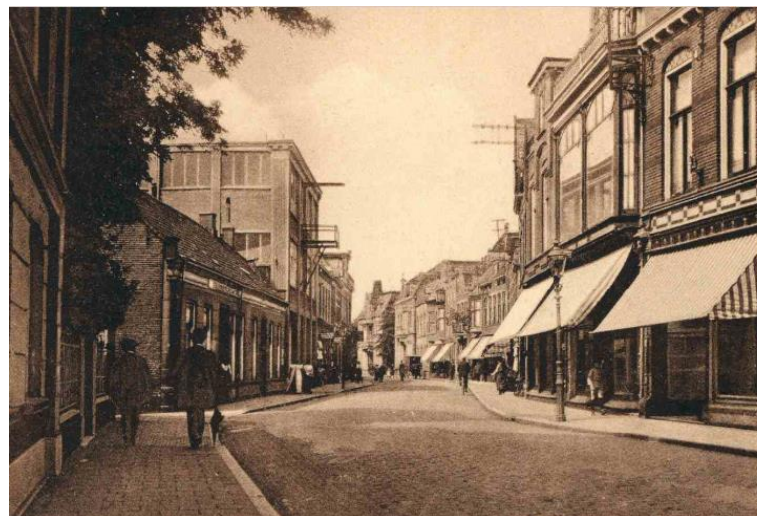
Korte Hengelosestraat omstreeks 1890.

Korte Hengelosestraat richting Stationsplein. Links Cafe Van der Lande. Rechts naast het Cafe de uitgang van stalhouder Van de Lande (Jantje van de Laan), de ingang was aan de Piet Heinstraat, datering 1890. (Stadsarchief Enschede, identificatienummer 008192).

De Korte Hengelosestraat gezien richting overweg. Vooraan rechts het aanbreng punt van Van Gend en Loos. Links de stalhouderij van Van de Lande met rechts naast de huizen in het voorste blok de uitrit. Foto vermoedelijk omstreeks 1910-1920 (bron: Enschedeinansichten.nl).

De Korte Hengelosestraat naar het noorden omstreeks 1904 (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer 008194).

Korte Hengelosestraat naar het noorden gezien, vermoedelijk in 1915 (bron: Enschedeinansichten.nl).

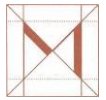
Korte Hengelosestraat gezien richting Stationsplein in 1923 (bron: Enschedeinansichten.nl).

Korte Hengelosestraat naar het noorden gezien, vermoedelijk omstreeks 1920 (bron: Enschedeinansichten.nl).

Korte Hengelosestraat vanaf kruispunt De Graaff in 1935. Het lage pand was de garage 'Centraal'. De textielfabriek daarachter was van Nico Ter Kuile (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer 004568).

In de eerste decennia van de 20ste eeuw werden de panden Korte Hengelosestraat 19-19a (1919) en 33-33a/b (1915) gebouwd. Deze representatieve panden met winkel- en horecabestemming getuigen van de bloei die Enschede in deze periode doormaakte als regionaal centrum. De 'cityvorming' gedurende het Interbellum komt volledig tot uitdrukking in de bouw van het warenhuis van V&D in 1938-1939.

Het hoekpand Hengelosestraat 35, gebouwd omstreeks 1860-70 had oorspronkelijk een gesloten gevel met enkele vensters op de begane grond. Uit historische foto's blijkt dat het pand na 1926 is voorzien van een grote vensters met bovenlichten, bij de omvorming tot café en winkel. Ook blijkt uit foto's dat op het Stationsplein vanaf de jaren 20 tot het einde van de jaren 40 een klok heeft gestaan. De verharding van het wegdek bestond in de eerste helft van de vorige eeuw uit gebakken klinkers met aan weerszijden stoepen.

Hengelosestraat bij de spoorovergang en Stationstraat naar het zuiden gezien omstreeks 1920 (bron: Enschedeinansichten.nl).

Hengelosestraat vanaf Stationsplein naar het zuiden gezien in 1920. Het pand rechts herbergde de firma E. ter Meulen (electra) en daarna Jan Dam en later Restaurant Royal (bron: Enschedeinansichten.nl).

De Korte Hengelosestraat in 1926 genomen vanaf de spoorwegovergang (bron: Enschedeinansichten.nl)

De Hengelosestraat, nu de Korte Hengelosestraat, in 1930 genomen vanaf de spoorwegovergang. De straat rechts voor de winkel was toen de Parkweg nu het Stationsplein rechts was ook de Stationsweg en het Atjeh park(je) (bron: Enschedeinansichten.nl).

Spoorwegovergang bij Korte Hengelosestraat en Stationsplein in 1954.

Hengelosestraat naar het zuiden vanuit het Stationsplein in 1949 (bron: Enschedeinansichten.nl).

Korte Hengelosestraat richting overweg. Links de nog bestaande panden nr. 33 en 35 (bron: Enschedeinansichten.nl)

Korte Hengelosestraat richting Stationsplein in 1948. (bron: Enschedeinansichten.nl).

Foto met rechts op de voorgrond de voorgevel van textielfabriek van Nico ter Kuile & Zonen N.V. en op de achtergrond het V&D warenhuis, datering 1946 (bron: Enschedeinansichten.nl).

Foto met op de voorgrond het V&D warenhuis en op de achtergrond de textielfabriek van Nico ter Kuile & Zonen N.V., vermoedelijk uit de jaren 40 van de vorige eeuw.

Langs de Korte Hengelosestraat werd in de eerste helft van de 20ste eeuw ook bebouwing gesloopt die dateerde uit het einde van de 19de eeuw. Op de plek van de huidige Brammelerstraat – aan het Plein De Graaff dat vernoemd was naar het hotel De Graaff dat zich aan dit plein bevond – stond een villa van Helmich van Heek. Deze villa werd in 1907 afgebroken voor de aanleg van de Brammelerstraat, ter ontsluiting van een nieuw villabuurtje westelijk rondom het Hoedemakerplein. De naastgelegen villa van Pieter ter Kuile werd in 1936 verkocht aan V&D, die het pand liet slopen ten behoeve van de nieuwbouw van het warenhuis. Ook aan de noordzijde van de Korte Hengelosestraat stonden in de directe omgeving van het huidige stationsplein verschillende villa's, waaronder de statige villa Kleiboer nabij de overweg. Deze villa's zijn inmiddels gesloopt.

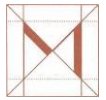
Haaksbergerstraat kruispunt de Graaff, links een stukje tuin van hotel de Graaff, achter de boom de nog bestaande villa waar later apotheker Baurichter zich zou vestigen, dan de villa van Helmich van Heek, afgebroken in 1907 om plaats te maken voor de ontsluiting van de stadsweide (Brammelerstraat), en rechts de villa van Piet ter Kuile in 1936 ter sloping verkocht aan V&D, deze foto is van rond 1900.

Woonhuis van familie Ter Kuile op de hoek van de Hengelosestraat en de Brammelerstraat in 1920. In 1937-38 werd dit pand vervangen door het warenhuis V&D (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer 005242).

Korte Hengelosestraat in 1908 gezien naar het zuiden richting plein De Graaff met daarachter met torentje het hotel De Graaff. Rechts de villa van Ter Kuile met op de voorgrond het hek met poort naar de tuin (bron: Enschedeinansichten.nl).

Korte Hengelosestraat gezien naar het zuiden richting kruispunt De Graaf met daarachter met torentje het hotel De Graaff. Rechts de gesloopte villa van Pieter ter Kuile (bron: Enschedeinansichten.nl).

Het Stationsplein bij de aansluiting op de Korte Hengelosestraat richting overweg gezien in 1920. Het Stationsplein was toen nog ingericht met een park (Atjeh-park) en de weg links heette Parkweg. De villa Kleiboer staat op de achtergrond aan de overzijde van het spoor (bron: Enschedeinansichten.nl).

Na de Tweede Wereldoorlog veranderde het aanzicht van de Korte Hengelosestraat geleidelijk door aanpassingen in de inrichting van de openbare ruimte ten behoeve van het toenemende verkeer, alsmede door wijziging van gevelpuien en het aanbrengen van reclame-uitingen. Een grote ruimtelijke ingreep vond plaats in de jaren 70, toen de bebouwing van de textielfabriek van Nico ter Kuile & Zonen N.V. en het naastgelegen pand van de voormalige garage 'Centraal' werden gesloopt. Op deze plek werd in 1978 een complex van zeven woon-winkelpanden gerealiseerd. Onder het meest noordelijke pand (Korte Hengelosestraat 17) werd een onderdoorgang naar het achterliggende terrein van de Brammelerdwarsstraat gecreëerd, waar destijds een nieuwe parkeergarage werd gebouwd. Omstreeks deze tijd werd de Korte Hengelosestraat ingericht als voetgangerszone.

Korte Hengelosestraat richting Stationsplein in 1950. Links Oostvogel, de VVV en slagerij Ten Kate. (bron: Enschedeinansichten.nl).

(Korte) Hengelsestraat vanuit kruispunt De Graaf naar het noorden gezien in 1950 (bron: <https://cultureelerfgoedenschede.nl/wordpressnew/kruispunt-de-graaf>).

Korte Hengelsestraat 19-25 in 1960. (bron: Enschedeinansichten.nl).

Korte Hengelsestraat 3-17 in aanbouw. Foto Dagblad Tubantia 1-7-1978 (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer 001892).

Korte Hengelsestraat 3-17, in 1981 (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer 012422).

Brammelerstraat en Plein De Graaff

In 1939 werd ten noorden van de Brammelerstraat een nieuw warehouse gebouwd in opdracht van Vroom en Dreesmann, op de plek van een villa die in 1863 was gebouwd in opdracht van Pieter ter Kuile. De ingang van het warehouse werd gesitueerd aan het kruispunt De Graaff. Rondom dit kruispunt van wegen – Marktstraat/ Korte Haaksbergerstraat/ Korte Hengelosestraat – waren aan het einde van de 19de eeuw meerdere villa's gebouwd. Ten zuidoosten van de kruising stond het luxe hotel De Graaff, dat Johannes de Graaff in de tweede helft van de 19de eeuw had laten bouwen op de plek van herberg het Zwolsche Posthuis. Het hotel – waarnaar het huidige Plein de Graaff is vernoemd – werd in 1969 gesloopt.

Het warehouse werd ontworpen door architect Jan Kuyt (1884-1944) in de stijl van de Amsterdamse School, maar toont ook invloeden van een meer functionele en zakelijke stijl. Zeer bepalend voor het ruimtelijk beeld van het warehouse zijn de halfronde hoekrisalieten in de kopse gevels, het geheel in glas uitgevoerde risaliet ter plaatse van het trappenhuis aan de zijde van de Korte Hengelosestraat en de sterke horizontale geleiding van de gevels met vensterstroken. In de westgevel bevinden zich de expeditie-ontsluitingen. Aan de westzijde van het gebouw lag oorspronkelijk een open ruimte die in gebruik was voor expeditie en parkeren. Begin jaren 90 werd op deze hoek van het Hoedemakerplein een nieuw kantoorgebouw gerealiseerd, waarbij tevens het zuidelijk gedeelte van de Brammelerdwarsstraat ontstond.

Kadastrale hulpkaart B892 d.d. juni 1939. Op deze kaart is te zien dat de villa die ten noorden van de Brammelerstraat stond werd gesloopt ten behoeve van de nieuwbouw van het warehouse van V&D (bron: www.mijnkadaster.nl).

Kadastrale hulpkaart B1154 d.d. 25 juni 1996. Op deze kadastrale kaart is het kantoorgebouw ingetekend dat begin jaren 90 werd gebouwd op de hoek van het Hoedemakerplein (bron: www.mijnkadaster.nl).

Kruispunt De Graaff met zicht op de Brammelerstraat-Korte Hengelosestraat in 1915 (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer 004117). De villa van dhr. Piet ter Kuile maakte omstreeks 1939 plaats voor de V&D.

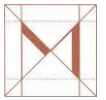
Kruispunt De Graaff omstreeks 1933 (bron: <https://cultureelerfgoedenschede.nl/wordpressnew/kruispunt-de-graaf/>)

Kruispunt de Graaff. Het herenhuis op de hoek rechts werd in 1863 gebouwd naar ontwerp van de toenmalige stadsarchitect J.D. Niermans in opdracht van dhr. Piet ter Kuile. (bron: <https://cultureelerfgoedenschede.nl/wordpressnew/kruispunt-de-graaf/>).

Kruispunt De Graaff richting Korte Hengelosestraat gezien in 1950. (bron: <https://cultureelerfgoedenschede.nl/wordpressnew/kruispunt-de-graaf/>)

Warenhuis Vroom & Dreesman in 1948. (bron: Enschedeinansichten.nl).

Warenhuis Vroom & Dreesman in 1952 vanuit Hoedemakerplein. (bron: Enschedeinansichten.nl).

Warenhuis Vroom & Dreesman in 1951, gevel aan Brammelerstraat. (bron: Enschedeinansichten.nl).

Warenhuis Vroom & Dreesman in 1959. (bron: Enschedeinansichten.nl).

Winkelende mensen voor het zebrapad bij warenhuis Vroom & Dreesman in 1953 (bron: Peter Leeuwen, *Enschede in kleur 1914-1968*, Enschede 2004, p. 113).

Warenhuis Vroom & Dreesman in 1960 (bron: Enschedeinansichten.nl).

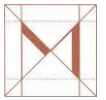

Kruispunt De Graaf met de V&D in 1955 (bron: <https://cultureelerfgoedenschede.nl/wordpressnew/kruispunt-de-graaf>).

Het in 1938 geopende warenhuis V&D heeft een luxueuze uitstraling. De tearoom op de eerste verdieping was een nieuw fenomeen voor geheel Twente. Geregeld hield V&D acties met thema's, deze keer Italië. Links van de Brammelerstraat apotheek Baurichter.

Warenhuis Vroom & Dreesman in de jaren 60 (bron: Peter Leeuwen, *Enschede in kleur 1914-1968*, Enschede 2004, p. 112).

Hoedemakerplein en Piet Heinstraat

Aan het begin van de 20ste eeuw werden ten zuiden van de Brammelerstraat en aan het Hoedemakerplein verscheidene representatieve fabrikantenvilla's gebouwd, als onderdeel van villawijk De Stadsmaten. Aan de westzijde van het plein werd in 1907 een woonhuis gebouwd in opdracht van textielfabrikant Julius Scholten (gemeentelijk monument), alsook een vrijstaand herenhuis in opdracht van textielfabrikant H. ter Kuile (rijksmonument). Op de hoek met de Nijverheidsstraat verrees omstreeks 1910 een statige gebouw in neo-renaïssancestijl van de Twentsche Bank (Rijksmonument). Evenals de Parkweg en het Atjehpark (huidige Stationsplein) kenmerkte de inrichting van de openbare ruimte zich door een ruime opzet met veel groen in de vorm van plantsoenen en laanbeplanting.

Het Hoedemakerplein voor 1920 gefotografeerd, nog zonder het monument voor de doortrekkende vluchtelingen van 1914-1918. (bron: Enschedeinansichten.nl).

Twentsche bank en Brammelerstraat in 1910 (bron: <https://www.enschedeinansichten.nl/collectie/gebouwen>).

Twentsche bank en Brammelerstraat in 1920 (bron: <https://www.enschedeinansichten.nl/collectie/gebouwen>).

Foto uit 1908 van het Hoedemakersplein. De villa links is gebouwd in 1907 door de textiel-familie Scholten, Hoedemakersplein/hoek Rembrandlaan ,later Tromplaan. De villa rechts is ook gebouwd in 1907 door textiel-familie Harry ter Kuile.

Kadastrale Hulpkaart B837 d.d. juli 1932 (bron: www.mijnkadaster.nl). Aan de Piet Heinstraat was in 1929 een bankgebouw (Piet Heinstraat 6) gebouwd, met direct ten zuiden daarvan ook nog een woning.

De Incassobank met nog de oorspronkelijke achterbouw gefotografeerd in 1980. Bron: Gemeente Enschede.

Chromotopografische kaart 1930 (bron: www.topotijdreis.nl), met de onbebouwde percelen aan de oostzijde van de Piet Heinstraat.

Uit topografische kaarten blijkt dat de oostzijde van de Piet Heinstraat tot het begin van de jaren 30 van de vorige eeuw vrijwel onbebouwd bleef. Wel was omstreeks 1910 op de hoek van de nieuw aangelegde Piet Heinstraat en het Stationsplein een villa gebouwd. In 1929 verrees langs de Piet Heinstraat een bankgebouw van de 'Incassobank' naar een ontwerp van architect Jan Gratama. Gelijktijdig kwam ten zuiden van dit bankgebouw een woning tot stand. Omstreeks 1940 werd de tuin van de villa op de hoek van de Piet Heinstraat en het Stationsplein opgedeeld, waarna op het afgesplitste perceel een nieuwe woning werd gebouwd. Op een perceel tussen deze woning en het bankgebouw kwam blijkens kadastrale kaarten omstreeks 1942 nog een nieuwe woning tot stand. Beide woningen werden in de jaren 80 gesloopt. Op deze plek kwam in 2001 het nieuw kantoorgebouw (Piet Heinstraat 12) gereed.

De Incassobank en de gelijktijdig daarnaast gebouwde villa op een foto uit 1980. Bron: Gemeente Enschede.

De Piet Heinstraat richting Stationsplein gezien in 1980. De villa uit 1911 op de hoek is reeds gesloopt in afwachting van het nieuwe ABN bankgebouw. Rechts zijn nog de twee kort voor 1942 gebouwde villa's te zien met tuinen met grote bomen aan de achterzijde. Bron Gemeente Enschede.

De woning op de hoek met het Stationsplein verdween aan het begin van de jaren 80 in het kader van de realisatie van het bankgebouw van ABN AMRO. In 1996 verrees op de hoek van de Piet Heinstraat-Hoedemakerplein een kantoorgebouw, op de plek van de woning die in de jaren 30 naast het bankgebouw was gebouwd.

Stationsplein en station

Aan het einde van de jaren 60 van de 19de eeuw werd ten zuiden van de staatsspoorlijn de Parkweg aangelegd. Het stationsgebouw werd tussen de spoorlijn en de parallelweg gesitueerd, westelijk van de huidige De Ruijterlaan. De ruimte ter plekke van het huidige Stationsplein werd destijds

ingericht als park. Dit zogenaamde “Cliffordspark” werd aan het einde van de 19de eeuw omgedoopt tot *Atjehpark*. Op foto's uit het begin van de 20ste eeuw is het park afgebeeld als een langgerekt plantsoen met drie fontein. Aan weerszijden van deze groen ingerichte ruimte ligt dan een bestrate weg met begeleidende laanbeplanting. In 1950 werd een nieuw stationsgebouw gebouwd. Het Atjeh-park heeft daarna plaatsgemaakt voor de aanleg van een nieuw stationsplein met busstation en parkeervoorzieningen. Van een zeer groene ruimte met park en omringende laanbeplanting werd het plein toen getransformeerd naar een sterk stenige, open ruimte, met bushaltes, parkeerstroken en bestrating.

Aan de oostzijde van het Atjeh-park lag een overweg. Bij deze kruising van het spoor met de Hengelosestraat stond enige villabebouwing, waaronder de villa's van de familie Ter Kuile, die als een voortzetting van de oostelijke gevelwand van de (Korte) Hengelosestraat de oostzijde van het park afsloten en de statige villa ‘Kleiboer’ die direct noordelijk van de spooroverweg lag. In de loop van de 20ste eeuw is de villabebouwing in de omgeving van het voormalige park geleidelijk verdwenen. De eerste bebouwing aan de zuidzijde van het Stationsplein in het onderzochte gebied werd in 1890 gebouwd en bestond uit een blokje van drie herenhuizen van twee bouwlagen met schildkap in eclectistische stijl. Ten westen van deze woningen werd in 1911 een herenhuis gebouwd op de hoek van de Piet Heinstraat met het Stationsplein.

Uit kadastrale kaarten blijkt dat de weverij van textielfabriek Nico ter Kuile & Zonen N.V. in 1915 aan de noordzijde werd uitgebreid, waardoor de bebouwing direct aan het Atjeh-park ging grenzen. Met uitzondering van het hoekpand Korte Hengelosestraat 35 uit omstreeks 1870 is de oudere bebouwing aan de zuidzijde van het Stationsgebouw begin jaren 80 van de vorige eeuw gesloopt ten behoeve van de realisatie van twee nieuwe

kantoorgebouwen. In dat kader is ook het noordelijk gedeelte van de Brammelerdwarsstraat ontstaan.

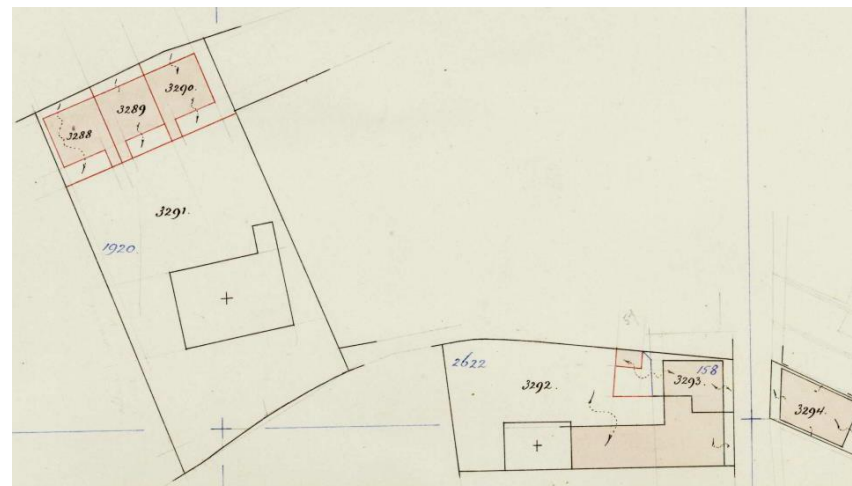
De entree van de Korte Hengelosestraat vanuit het noorden gezien omstreeks 1900-1910. De statige villa's links zijn na de oorlog gesloopt. Stadsarchief.

Het stationsgebouw van het Staatsspoor aan de Parkweg in 1930. (bron: Enschedeinansichten.nl).

Atjéh Park, aangelegd in 1904. Beeldbank Stadsarchief

Kadastrale hulpkaart B307 d.d. juli 1890 (bron: www.mijnkadaster.nl). De eerste bebouwing langs het Stationsplein (dan nog Parkweg) ontstaat. Ook wordt direct ten zuiden van de toegang tot het fabrieksterrein gebouwd.

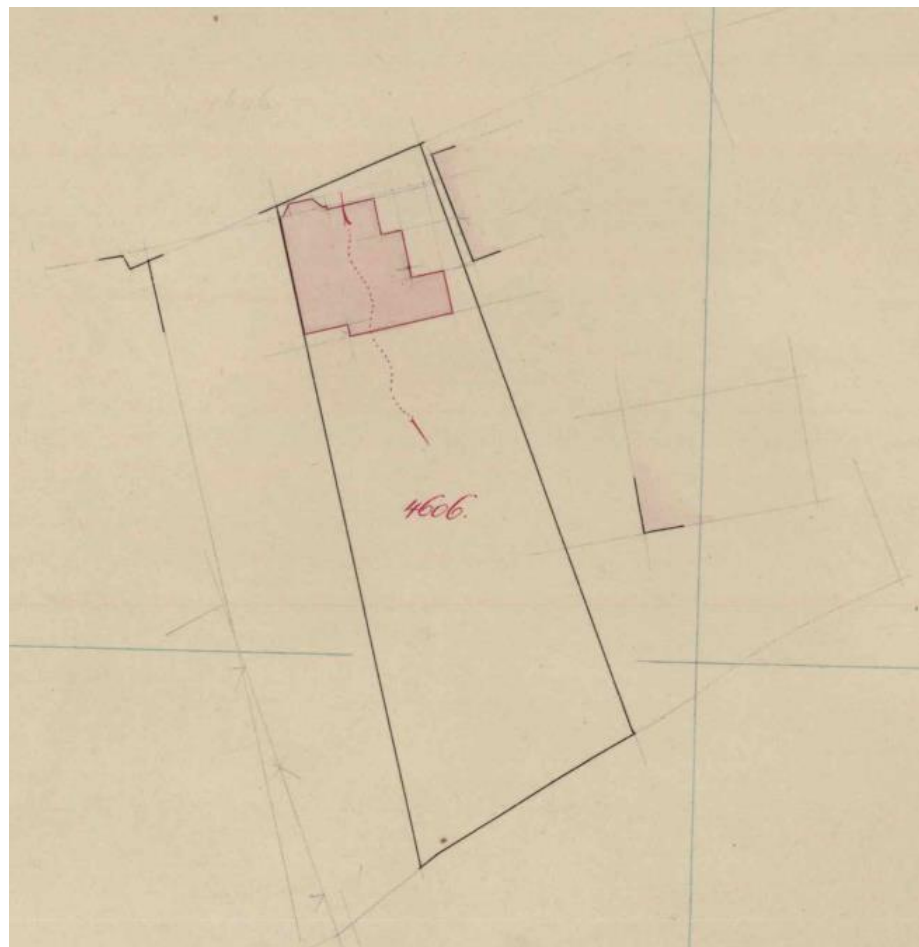
Het Atjéhpark op een ansicht van 1928 naar het oosten gezien. Rechts is het blok van drie in 1890 gebouwde woningen te zien. Uitgeverij Rembrandt Utrecht. Stichting Cultureel Erfgoed Enschede. Nr. 722

Parkweg met Atjéhpark bij de spoorwegovergang naar de Molenstraat in 1920.

Spoorwegovergang en villa Kleiboer in 1905. Het Stationsplein is nog ingericht als Atjéhpark (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer 002559).

Kadastrale Hulpkaart B641 d.d. september 1911 (bron: www.mijnkadaster.nl). Op de hoek van de nieuwe Piet Heinstraat en het Stationsplein wordt nu een villa gebouwd ten westen van de drie woningen uit 1890.

Foto uit 1971 van de omstreeks 1911 op de hoek van de Piet Heinstraat en Stationsplein gebouwde villa met daarnaast het blok van drie woningen uit omstreeks 1890. In de villa zit in 1971 het kantoor van de ANWB.

Omstreeks 1890 gebouwde blok met drie woningen aan het Stationsplein, datering foto 1972 (bron: Gemeente Enschede).

Kadastrale Hulpkaart B676 d.d. mei 1915 (bron: www.mijnkadaster.nl). De textielfabriek werd aan de zijde van het Atjéh-park langs de Parkweg (huidige Stationsplein) uitgebreid.

Het Stationsplein naar het westen gezien in de jaren 60. Links is de winkel/showroom van Nico ter Kuile nog net zichtbaar, daarnaast de rij woningen uit 1890. Het Stationsplein is hier aangelegd als een open, geheel versteende ruimte, waarin een enkele oudere boom uit het Atjéh-park is opgenomen. (bron: Gemeente Enschede).

De gevel van Nico ter Kuile/Nicolientje huishoudtextiel in 1967. (bron: Gemeente Enschede).

Stationsplein naar het oosten met rechts van het midden het woonhuis op de hoek met de Piet Heinstraat uit 1911 en daarachter het blok met drie woningen uit circa 1890, datering foto 1971. Enige jaren later zijn deze panden gesloopt en verzezen hier kantoorpanden (RICOH) en ABN-bank (bron: Gemeente Enschede).

Overweg en het begin van de Korte Hengelosestraat, datering 1952. Links is een oude villa reeds vervangen door een groot winkel/horecapand. (bron: Enschedeinansichten.nl).

Het Stationsplein naar het oosten gezien begin jaren 70. De oude villa's aan de Korte Hengelosestraat die hier het decor vormden van het Atjéhpark zijn gesloopt en vervangen. In 2013 en 2015 zijn deze gebouwen ook weer vervangen. Rechts is Korte Hengelosestraat 35/Stationsplein 1 zichtbaar. (bron: Gemeente Enschede).

Het Stationsplein in 1972, met links nog een restant met etalages van de verder reeds grotendeels gesloopte fabriek. Op de achtergrond links van het midden de drie geschakelde woningen uit 1890. (bron: gemeente Enschede)

Foto van de bouw van de parkeergarage uit 1977. De bebouwing aan het Stationsplein is reeds geheel gesloopt. (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer 000985).

Foto van de bouw van de parkeergarage uit 1977 (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer 000987).

Na de sloop van de fabriek van Nico Ter Kuile in de late jaren 70 ontstond op het binnenterrein de parkeergarage en aan het Stationsplein een fors kantoorpand (huidige RICOH-gebouw). (bron: Gemeente Enschede).

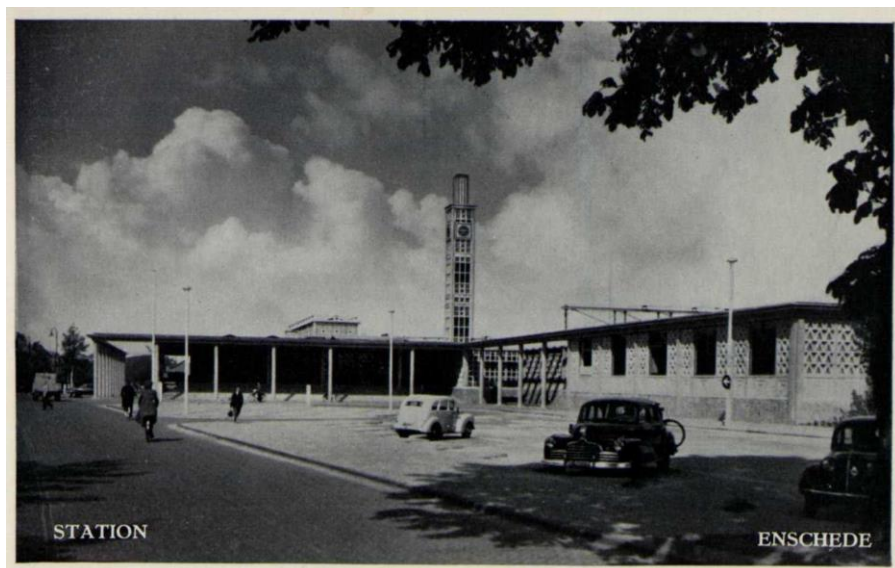

Kantoorgebouwen aan het Stationsplein, datering foto 1986 (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer 005361).

Station en Stationsplein

Het huidige stationsgebouw van Enschede werd in 1950 gebouwd naar een ontwerp van architect H.J.G. Schelling. Het gebouw heeft een L-vormige plattegrond dat het Stationsplein omsluit en aan de noordwestzijde afbakend. Het Atjéh-park moest daarbij het veld ruimen voor een stationsplein, een overwegend lege stenen ruimte, waar sporadisch een boom in was opgenomen. Oorspronkelijk was het Stationsplein ter plaatse van het Atjéh-park ingericht voor busverkeer en taxi's, echter in de jaren 70 is het busstation verplaatst. Het oorspronkelijke busstation werd vervolgens in gebruik genomen als parkeerterrein voor auto's. In 1977 werd aan de zuidzijde van het Stationsplein een parkeergarage gebouwd op het terrein van de gesloopte fabriekshal van textielfabriek Nico Ter Kuile en Zonen N.V.

In 1993 werd door OKRA Landschapsarchitecten een masterplan opgesteld voor de omgeving van het station. Rondom het stationsgebouw werden vier gethematiseerde pleinen ingericht: het voorplein, het bomenplein, het busplein en de stationstuin. Het Stationsplein (voorplein) is verdiept aangelegd. Op het plein bevinden zich speel- en skatetoestellen en een langgerekte vijver.

Stationsplein aan het begin van de jaren 50. (bron: Enschedeinansichten.nl).

Stationsplein 1955 met betonnenabri bij de bushalte. (bron: Enschedeinansichten.nl).

Stationsplein 1953. (bron: Enschedeinansichten.nl).

Stationsplein, westelijk deel voor het station in 1957. (bron: Enschedeinansichten.nl).

Stationsplein, vermoedelijk jaren 50. (bron: Enschedeinansichten.nl).

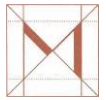
Stationsplein naar het oosten, vermoedelijk jaren 60. (bron: Enschedeinansichten.nl).

Stationsplein, 1958. (bron: Enschedeinansichten.nl).

Stationsplein naar het oosten, 1965. (bron: Enschedeinansichten.nl).

2.2.4 Stedenbouwkundige ontwikkeling van het bouwblok als geheel

Ten einde de groei en verandering van de stedenbouwkundige structuur in het onderzoeksgebied en zijn omgeving nader te duiden, is op de navolgende pagina's een reeks historische kaarten uit verschillende tijdsperiodes opgenomen.

De eerste plattegrond geeft de situatie rond 1900 weer. Kenmerkend voor de stedenbouwkundige structuur was in deze fase het contrast tussen de kleinschalige bebouwing langs de Korte Hengelosestraat en de grootschalige fabrieksgebouwen ten westen daarvan. Doordat bij inbreidingen in de jaren 70 dit contrast werd gerespecteerd, is deze historisch karakteristiek tegenwoordig nog steeds herkenbaar. Bovendien werd het 'achterterrein' waarop de fabriek stond aan het begin van de 20ste eeuw ook al door een doorgang ontsloten vanaf de Korte Hengeloseweg. Aan de noordzijde van het onderzoeksgebied lag het Atjehplein en een gedeelte van de Parkweg. Aan deze parkachtige structuur was aan het einde van de 19de een aantal representatieve woonhuizen gebouwd, waaronder het hoekpand Hengelosestraat 35 (omstreeks 1860-70) dat met de tegenover gelegen fabrikantenvilla's een markante entree tot het centrumgebied vormde. Door de aanwezigheid van de fabriek ontwikkelde zich in deze fase geen aaneengesloten straatwand met woonbebouwing aan de noordzijde van het bouwblok.

In 1907-1908 werden de Brammelerstraat en Piet Heinstraat als nieuwe straten aangelegd. Kenmerkend waren het brede profiel en de groene inrichting van deze straten. Ook kwam in deze periode het Hoedemakersplein tot stand. Op de hoeken van het plein werden royale herenhuizen op grote percelen gebouwd, alsook een kantoorgebouw van de Twentsche Bank. Het Atjehplein, de Piet Heinstraat en het

Hoedemakersplein lagen aan de oostelijke rand van een statige villabuurt, hetgeen in de bebouwingskarakteristiek en inrichting van de openbare ruimte tot uitdrukking kwam.

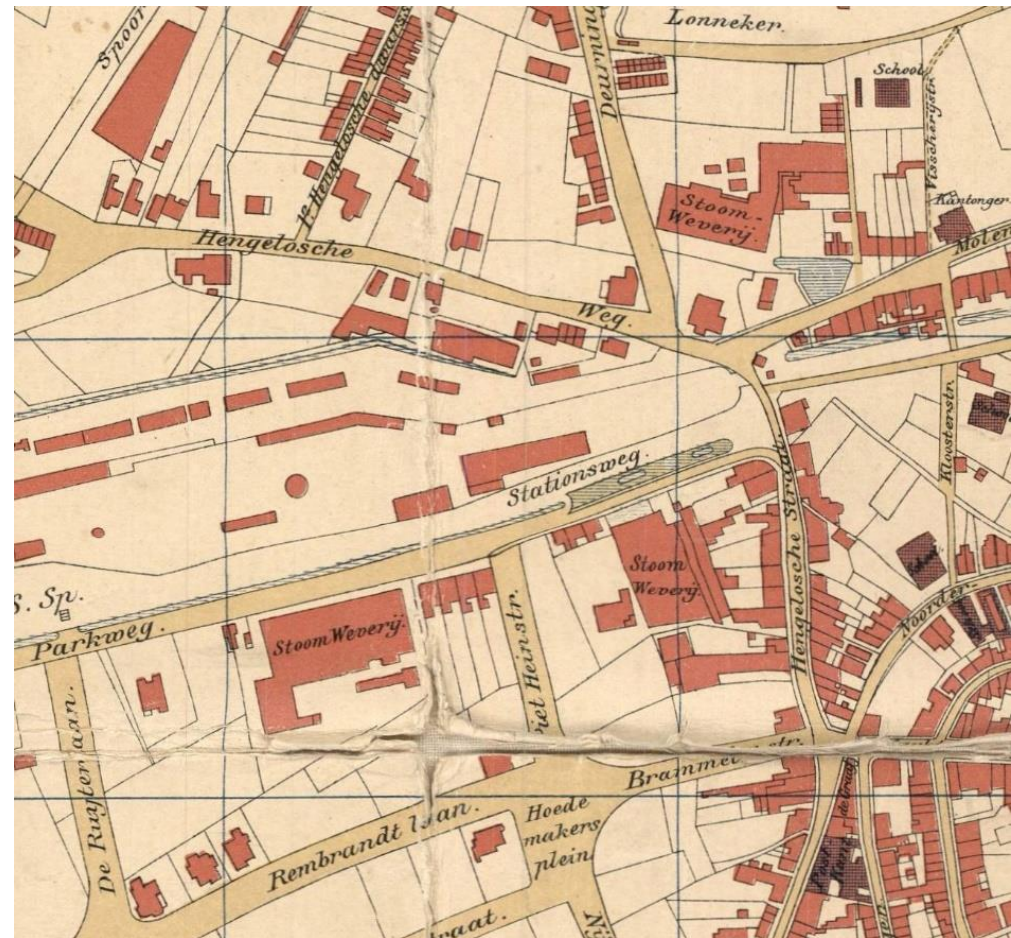
Tot het midden van de jaren 20 van de vorige eeuw werd langs de noordzijde van de Brammelerstraat en de oostzijde van de Piet Heinstraat geen bebouwing toegevoegd, waardoor het bouwblok aan deze zijde vrijwel open was. Wel werd omstreeks 1911 op de hoek van de Piet Heinstraat een woonhuis gebouwd, dat door zijn representatieve bouwstijl aansloot op het voorname karakter van het Atjehpark en de villabuurt in de omgeving van de Piet Heinstraat. Hoewel dit niet uit onderstaande plattegronden blijkt, werd de fabriek aan het begin van de 20ste eeuw in noordelijke richting uitgebreid, waardoor de bedrijfsbebouwing direct aan het Atjehplein kwam te liggen (zie kadastrale hulpkaart uit 1915). Uit de plattegronden uit 1913, 1926 en 1936 komt naar voren dat rooilijn van de bebouwing aan de zuidwestzijde van het Atjehplein een verspringing had vanwege het licht gebogen wegtracé. De gevelwand van de fabriek aan de zijde van het Atjehpark kwam te liggen in het verlengde van de noordelijke zijgevel van het hoekpand Hengelosestraat 35.

Door de bouw van het Incassobureau met naastgelegen woning en het V&D-warenhuis veranderde de stedenbouwkundige structuur aan de zuidzijde van het onderzoeksgebied in de jaren 30 ingrijpend. De maat en schaal van de nieuwe bebouwing verschilden van de woningen en winkels die in eerdere fasen tot stand waren gekomen langs de Korte Hengeloseweg en het Atjehpark (huidige Stationsplein). De twee woonhuizen die omstreeks 1940 werden gerealiseerd aan de oostzijde van de Piet Heinstraat, voegden zich door de korrelgrootte vooral naar de vroeg 20ste-eeuwse villabebouwing in de omgeving van het Hoedemakersplein.

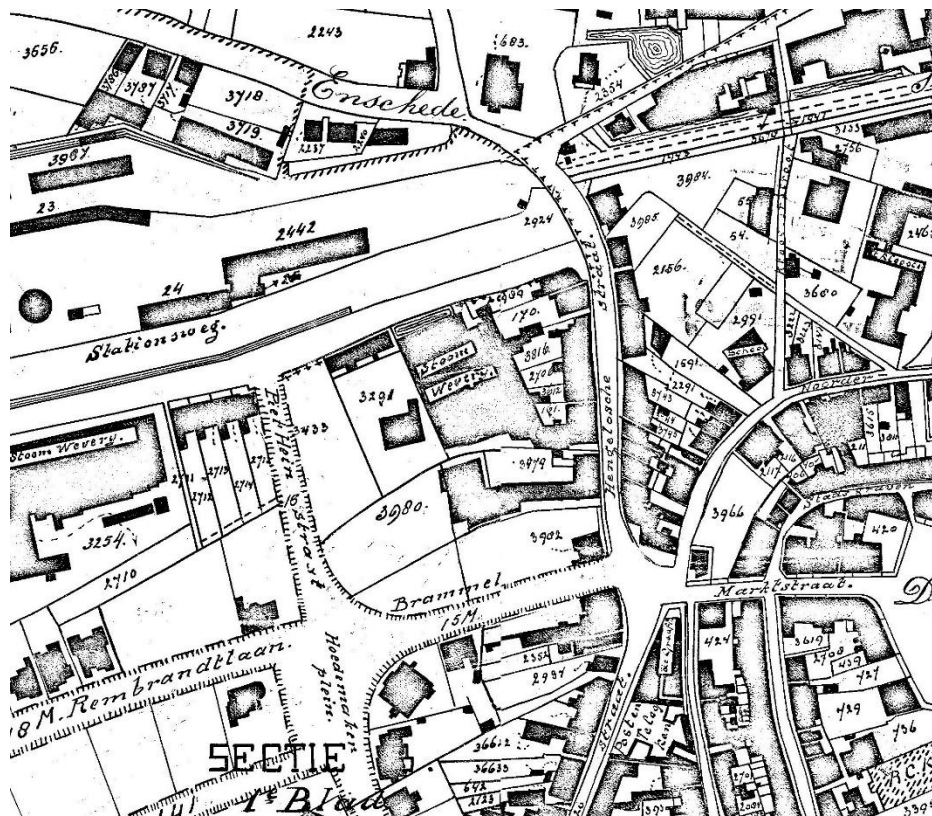
In de periode vanaf de Tweede Wereldoorlog tot de jaren zeventig vonden geen grootschalige ingrepen in het bouwblok plaats. Wel kwam in deze periode het nieuwe station tot stand. Tevens werd een stationsplein aangelegd op de plek van het vroegere Atjehpark. Het groene ingerichte park maakte plaats voor een lege ruimte waar de verkeersfunctie domineerde. Op de plattegrond uit 1978 is te zien dat het terrein van de gesloopte textielfabriek inmiddels in gebruik was genomen als parkeerplaats. Ook is op deze kaart de woonbebouwing aan de noordwestzijde van het bouwblok niet meer aangeduid. De twee woningen aan de oostzijde van de Piet Heinstraat staan nog wel aangeduid, maar werden in de jaren 80 gesloopt. Op de plek van de gesloopte bebouwing aan de zuidzijde van het Stationsplein werden begin jaren 80 grootschalige bank- en kantoorgebouwen gerealiseerd. Conform de stedenbouwkundige en architectonische ontwerpprincipes van die tijd verspringende rooilijnen werden toegepast. Op het binnenterrein achter de V&D werd in 1979 een grotendeels bovengrondse parkeergarage gerealiseerd. Het woonwinkelpand dat enkele jaren daarvoor langs de Korte Hengelseweg was gebouwd, voegde zich door zijn omvang en karakteristiek in het oude bebouwingslint. Onder deze bebouwing werd een doorgang voor voetgangers ontworpen, die leidde naar de parkeergarage op het binnenterrein. De ontsluiting voor gemotoriseerd verkeer kwam tussen de nieuwe bank- en kantoorgebouwen aan het Stationsplein te liggen.

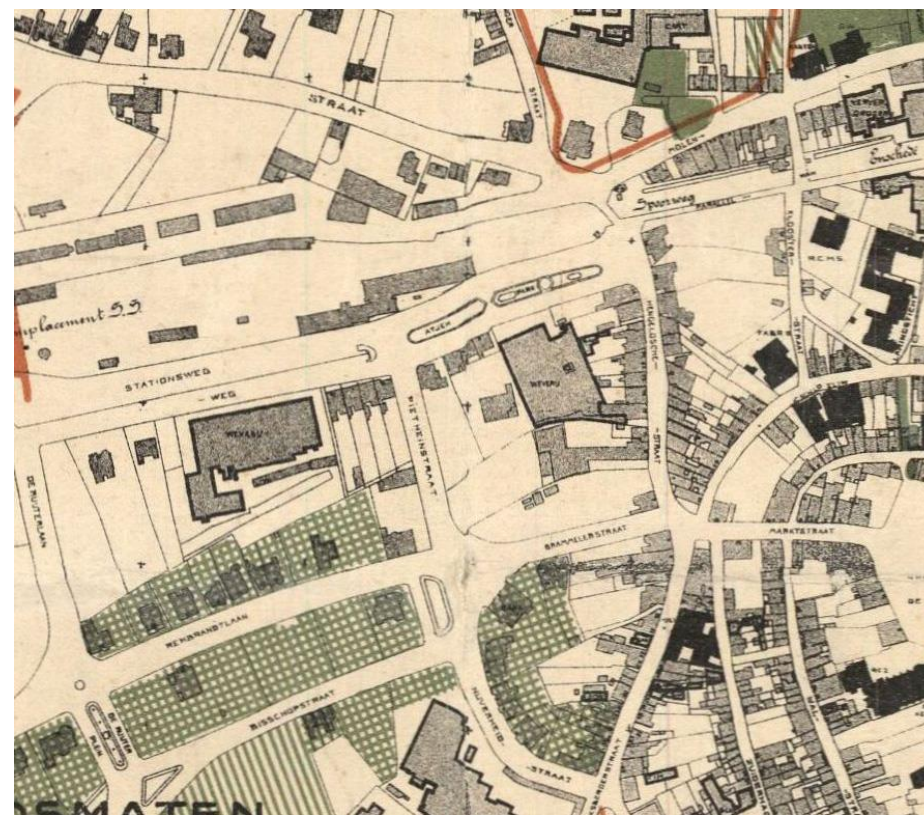
Plattegrond uit 1900 (bron: Gemeente Enschede).

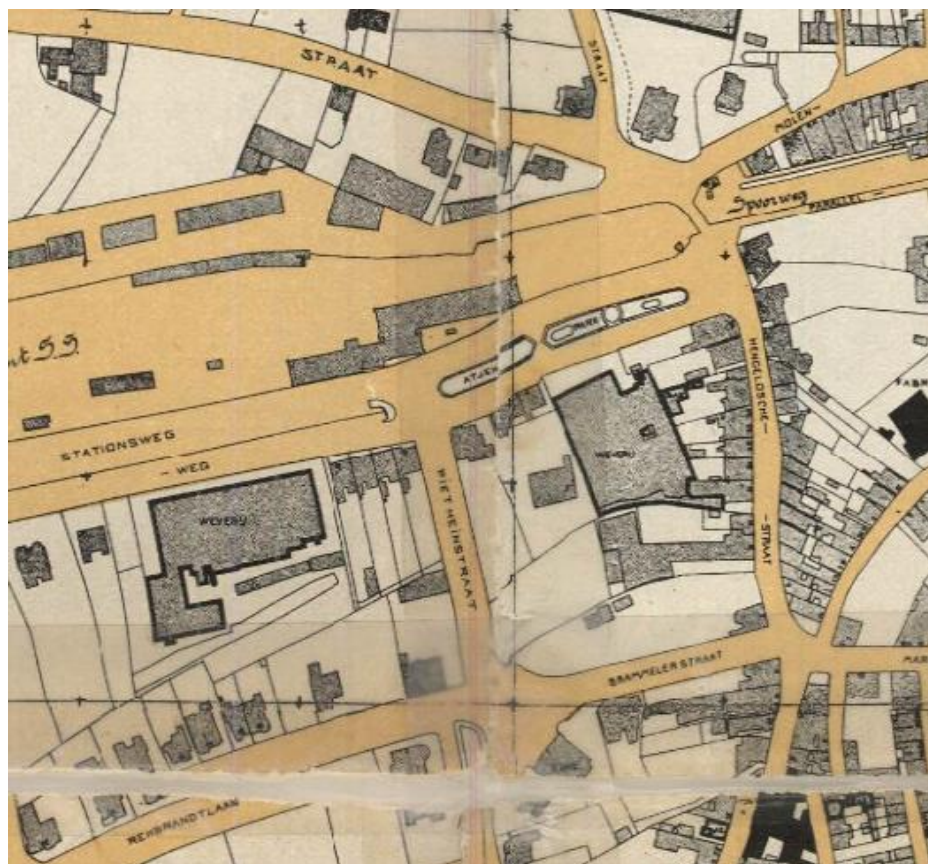
Plattegrond uit 1907 (bron: Gemeente Enschede).

Plattegrond uit 1909 (bron: Gemeente Enschede).

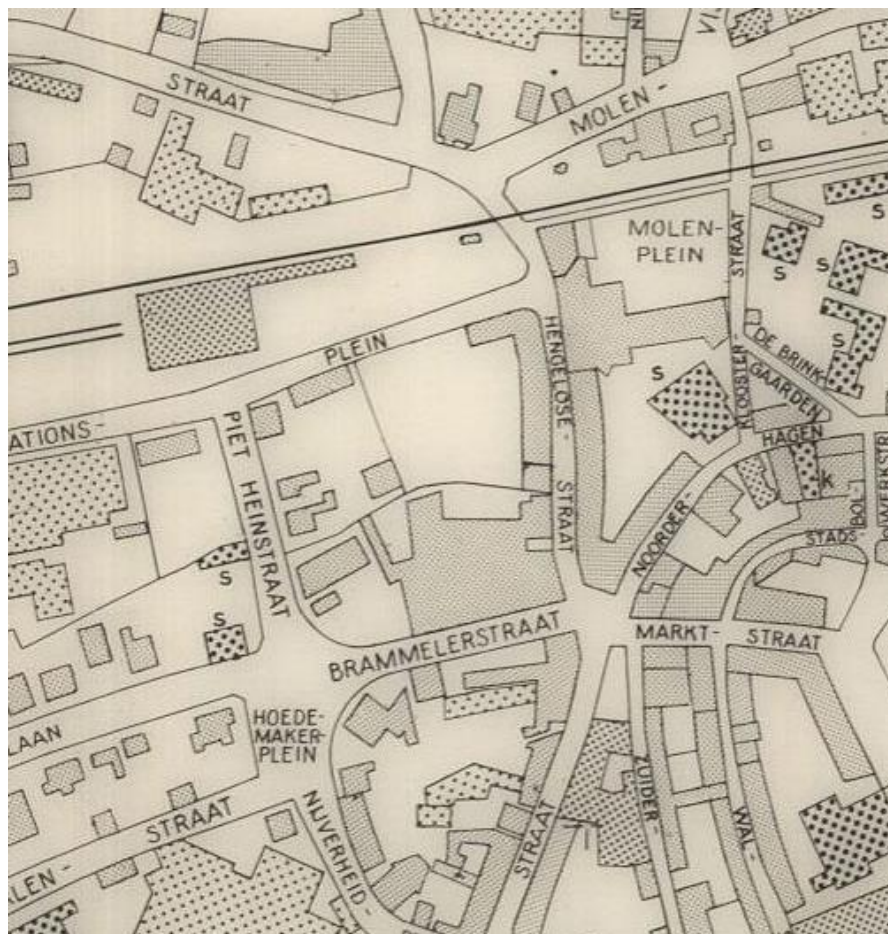
Plattegrond uit 1913 (bron: Gemeente Enschede).

Plattegrond uit 1926 (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer HT000250).

Plattegrond uit 1936 (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer HT000034).

Plattegrond uit 1951. Vreemd genoeg staat de fabriek hierop niet weergegeven. (bron: Gemeente Enschede).

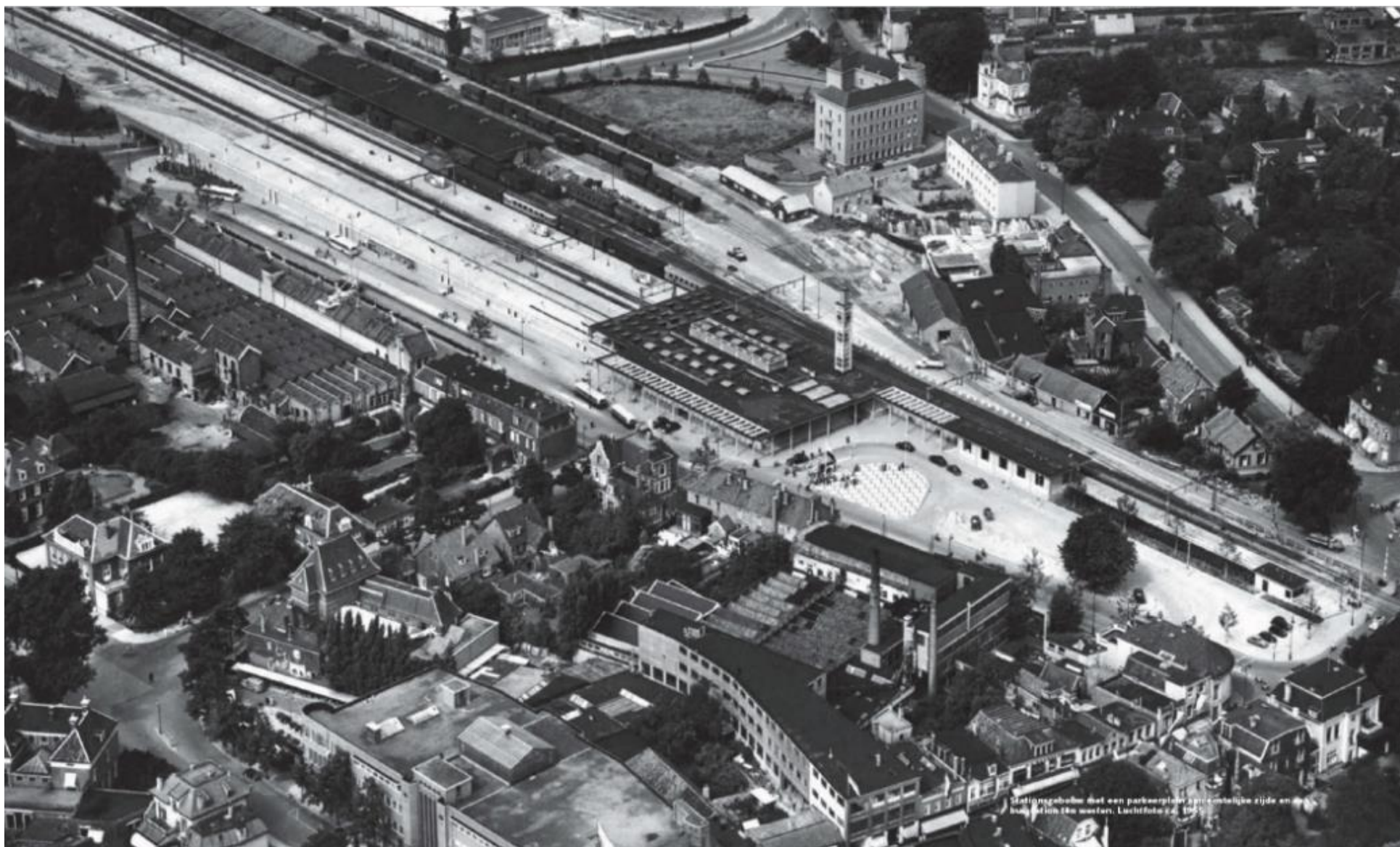
Plattegrond uit 1963 (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer HT000062).

Plattegrond uit 1978 (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer HT000104).

Initiatiefplan voor het Stadscentrum van Enschede, in 1971 vervaardigd door de Dienst Openbare Werken en Volkshuisvesting Enschede (bron: Stadsarchief Enschede, identificatienummer HT000083). Op deze plankaart staan de footprints van twee kantoorgebouwen aan het Stationsplein ingetekend. Deze bebouwing werd uiteindelijk aan het einde van de jaren 70 gerealiseerd, echter volgens een afwijkend stedenbouwkundig ontwerp. Wel zijn op deze plankaart al de parkeergarage, het open middenterrein, de ontsluiting vanaf het Stationsplein en de doorgang vanaf de Korte Hengeloseweg weergegeven, die in een latere fase zijn gerealiseerd. Opvallend zijn de vele bomen die op deze plankaart staan aangeduid aan de noord- en westzijde van het bouwblok.

Luchtfoto uit de periode 1960-1970 van het onderzoeksgebied met rechts het Stationsplein. De fabriek van Nico Ter Kuile & Zonen staat nog overeind. Uit Crimson, waardestelling Station Enschede.

3 ANALYSE VAN HET GEBIED

3.1 INLEIDING

In dit hoofdstuk zoomen we in op het gebied rond de Brammelerdwarsstraat. Na een korte uiteenzetting over de historische context wordt ingegaan op de stedenbouwkundige en de architectonische karakteristiek. Het geheel wordt afgesloten met een indicatieve (quicksan)waardering en een catalogus van de karakteristieke gebouwde objecten.

3.2 STEDENBOUWKUNDIGE KARAKTERISTIEK

Karakteristiek: opzet, structuur en verkaveling

De stedenbouwkundige karakteristiek van het onderzoeksgebied is in belangrijke mate bepaald door de historisch-ruimtelijk ontwikkeling zoals die vanaf het einde van de 19de eeuw heeft plaatsgevonden. Het gebied kenmerkt zich hierdoor tegenwoordig door een sterke gelaagdheid. In de huidige ruimtelijke opzet, structuur en verkaveling is duidelijk herkenbaar dat het gebied in verschillende fasen tot stand is gekomen.

De Korte Hengelsestraat is een oude uitvalsweg, waarvan de oorsprong vermoedelijk teruggaat tot de middeleeuwen. Kenmerkend voor het

ruimtelijk beeld van deze straat is het licht gebogen beloop, de kleinschalige percelering en schaal en maat van de lintbebouwing uit verschillende bouwperiodes.

De Brammelerstraat, Piet Heinstraat en het Hoedemakerplein werden aan het begin van de 20ste eeuw aangelegd als onderdeel van de realisatie van een villabuurtje aan de westzijde van het oude stadscentrum. De Brammelerstraat vormde een verkeersdoorbraak, die werd uitgevoerd om een verbinding tot stand te brengen tussen het Plein De Graaff en het nieuwe villabuurtje. Door de aanwezigheid van enkele villa's uit de eerste decennia van de 20ste eeuw is de ruimtelijke karakteristiek als voorname woonbuurt nog herkenbaar aan deze zijde van het onderzoeksgebied. De bankgebouwen en het voormalig warenhuis van de V&D getuigen van de cityvorming die in de eerste decennia van de 20ste eeuw optrad en waarbij nieuwe gebouwtypologieën in het stadsbeeld verschenen.

Aan de noordzijde van het onderzoeksgebied ligt het Stationsplein. Hoewel omstreeks 1870 reeds een parkje werd aangelegd op deze plek – een ontwikkeling die verband hield met de aanleg van de spoorlijn en de Parkweg - wordt de huidige inrichting en uitstraling van het plein in sterke mate bepaald door de visueel-ruimtelijke relatie met het stationsgebouw uit 1950 en de inrichting van de openbare ruimte die in de jaren 90 tot stand is gekomen. De ruimtelijke karakteristiek is bovendien in sterke mate bepaald door de sloop en nieuwbouw van bebouwing aan de zuidzijde van het plein in de jaren 80.

De Brammelerdwarsstraat vormt een relatief jonge ruimtelijke structuur, die in de jaren 70, 80 en 90 gefaseerd tot stand is gekomen op het binnenterrein van het bouwblok, nadat de textielfabriek van Nico ter Kuile en Zonen N.V. en delen van de omliggende woonbebouwing waren

gesloopt. De ontwikkeling van de Brammelerdwarsstraat is vermoedelijk mede het gevolg van de bouw van de parkeergarage op het voormalige fabrieksterrein. Als korte verbinding naar deze parkeergarage werd aan het einde van de jaren 70 een onderdoorgang gerealiseerd bij de bouw van het blok geschakelde woonwinkelpanden aan de Korte Hengelosestraat (nrs. 3-17). Deze ontwikkeling liep parallel met de inrichting van de Korte Hengelosestraat als winkel- en verblijfsgebied.

3.3 GROEN, INRICHTING VAN DE OPENBARE RUIMTE

Het gebied rond de Brammelerdwarsstraat heeft als belangrijkste groenstructuur de struikenborders en bomen op het binnenterrein rond de Brammelerdwarsstraat zelf. De aanplant is van zeer recente datum en heeft vanuit cultuurhistorisch perspectief geen significante waarde. Ook langs de Korte Hengeloseweg, Brammelerstraat en Piet Heinstraat, alsook op het Stationsplein staat uitsluitend beplanting van een geringe ouderdom. Wel staan aan de westzijde van de Piet Heinstraat oude bomen die beeldondersteunend zijn voor het karakter van het villabuurtje.

De inrichting van de openbare ruimte in de Korte Hengelosestraat en Brammelerstraat kenmerkt zich door een klinkerverharding. De Piet Heinstraat heeft asfalt rijbanen die gescheiden worden door een groene middenberm en brede stoepen met klinkerverharding. De inrichting van het Stationsplein is in de jaren 90 tot stand gekomen en heeft vanuit cultuurhistorisch perspectief geen noemenswaardige waarde. Wel is aan deze zijde van het onderzoeksgebied de visueel-ruimtelijke relatie met het stationsgebouw van groot belang. Door de inrichting als speel- en skateplein is sprake van een open terrein, dat zicht biedt op het gebouw.

Groene inrichting van het binnenterrein langs de Brammelerdwarsstraat.

Zicht vanaf het Stationsplein op het stationsgebouw.

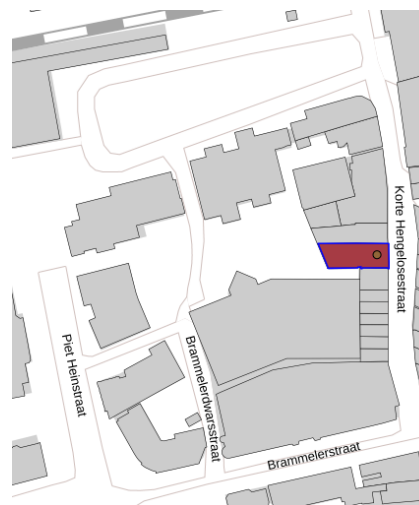
3.4 BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

Omdat het gebied naast het centrum een geleidelijke ontwikkeling heeft gekend, ontstaan langs een oude uitvalweg naar Hengelo vanuit de Veldpoort en feitelijk overwegend een vanaf 1908 door nieuwe straten (Brammelerstraat, Piet Heinstraat) omsloten terrein van een textielfabriek betrof is de bebouwing zowel in functie, ontstaanstijd en schaal zeer divers.

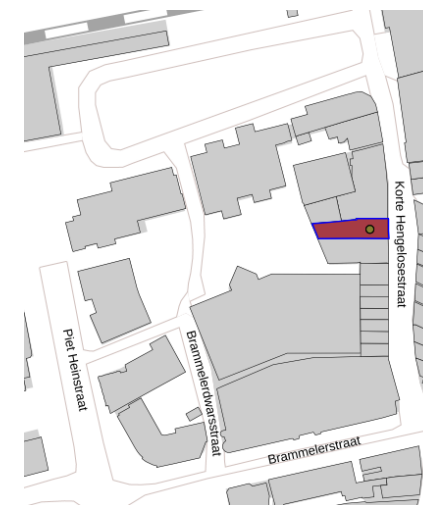
3.4.1 Oudste bebouwing langs de Korte Hengelosestraat (1870-1915)

De oudste bebouwing, daterend uit de tweede helft van de 19de eeuw bevindt zich binnen een oudere verkaveling langs de westzijde van de Korte Hengelosestraat. Het betreft hoofdzakelijk woon/winkelpanden, van twee bouwlagen met kap, soms later tot winkel/horeca met bovenwoning verbouwd zoals het pand Korte Hengelosestraat 35/Stationsplein 1. De oudere panden (nrs. 19, 21-23, 25-29, 31-31-5 en 35/Stationsplein) betreffen klassiek opgezette panden met lijstgevels en schuiframen. In 1915-1920 ontstond binnen die oude structuur de nieuwbouw van Korte Hengelosestraat 19-19a en 33/33a/33b, panden in rationalistische architectuur/overgangsstijl.

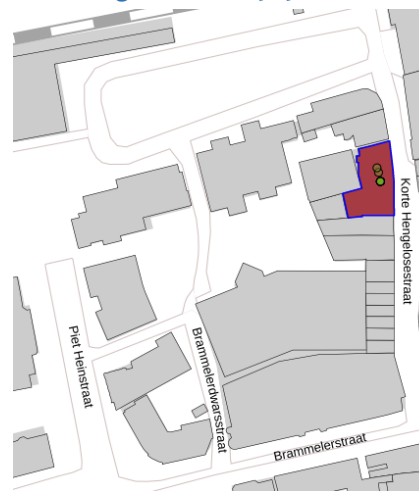
Aan de zijde van de Piet Heinstraat kwam vanaf 1907/1908 rond de huidige Tromplaan een villapark tot ontwikkeling waar met name textielfabrikanten hun villa's (buiten het onderzoeksgebied) bouwden. Aan het Hoedemakerplein ontstond ook net buiten de begrenzing van het onderzoeksgebied in 1908 het statige pand (traditionalisme/Um 1800) naar ontwerp van G. Beltman A.Gzn. van bankier B.W. Blijdenstein, stichter van de Twentse Bank, de latere ABN.

Korte Hengelosestraat 19-19a BAG

Korte Hengelosestraat 21-23 BAG

Korte Hengelosestraat 25-31 BAG

Korte Hengelosestraat 33-33a/b BAG

Korte Hengelsestraat 19-19a

Korte Hengelsestraat 21-23

Korte Hengelsestraat 31-31-5

Korte Hengelsestraat 25-29

Korte Hengelsestraat 33-33a/b

Korte Hengelsestraat 35/Stationsplein 1 BAG

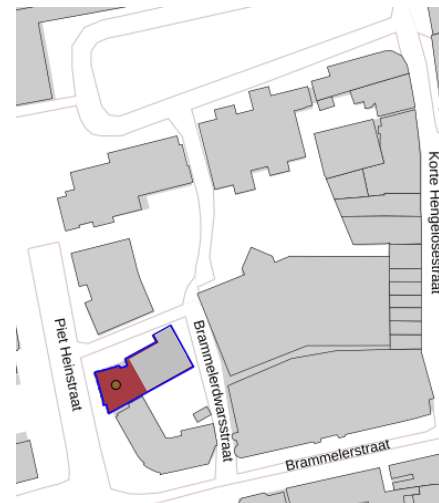

Korte Hengelosestraat 35/Stationsplein 1.

3.4.2 Interbellum, Brammelerstraat en Piet Heinstraat (1928-1940)

Nabij het Hoedemakerplein met zijn vroeg 20ste-eeuwse fabrikantenvilla's en kantoor van de Twentse Bank ontstond aan de Piet Heinstraat 4-6 binnen het onderzoeksgebied in 1929 ook een bankgebouw voor de Incasso Bank Amsterdam naar ontwerp van Jan Gratama. Een gebouw met een klassieke landhuisachtige rijzige opzet (Um-1800/traditionalisme), drielaags met een met leien gedekt hoog schilddak en een rijke geveldetailering in een mengvorm van traditionalisme en Amsterdamse School. Kort daarna ontstond links en rechts van dit gebouw vrijstaande villabebouwing in een karakteristieke jaren 30 architectuur. Deze bebouwing is inmiddels weer verdwenen.

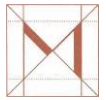
Op de hoek van de Brammelerstraat en de Korte Hengelosestraat aan kruispunt De Graaff stond de vroegere villa van textielfabrikant Nico Ter Kuile uit 1871, met daarbij een grote tuin, naast de zich grotendeels op het binnenterrein richting het Stationsplein ontwikkelende textielfabriek. Deze 19de-eeuwse villa werd in 1938 verkocht voor sloop aan het Vroom & Dreesmann concern. In 1939 werd hier langs de Brammelerstraat een nieuwe vestiging van het warenhuis Vroom & Dreesmann geopend, in een pand ontworpen door architect Jan Kuyt (1884-1944). Het warenhuis in Enschede is één van de laatste in een serie warenhuizen die hij ontwierp voor V&D. Aanvankelijk ontwierp Kuyt deze warenhuizen in een stijl waarin de expressionistische baksteenarchitectuur van de Amsterdamse School de boventoon voerde, maar het warenhuis in Enschede toont zijn overgang naar een meer functionele en zakelijke stijl. Het forse meerlaags monumentale gebouw met platte daken en gevelwerk in gele baksteen en reeksen stalen ramen met glas-in-lood domineert de gehele Brammelerstraat en een deel van de entree van de Korte Hengelosestraat.

Piet Heinstraat 4-6/6a BAG

Piet Heinstraat 4-6/6a

Brammelerstraat 2-12 BAG

Brammelerstraat 2-12, trappenhuis

Brammelerstraat 2-12/Korte Hengelosestraat 1, vanaf kruispunt De Graaff gezien.

3.4.3 Tweede helft 20ste eeuw, Korte Hengelosestraat/Stationsplein/Piet Heinstraat (1978-2001)

Nadat in de jaren 60 de Twentse textielindustrie zware tijden doormaakte moesten geleidelijk aan alle fabrieken, zowel de grote van Van Heek en Jannink als de wat kleinere sluiten. Dit gold ook voor de fabriek van Nico ter Kuile & Zonen. Het gehele complex werd gesloopt, waardoor naast de V&D aan de Korte Hengelosestraat en langs het Stationsplein en op het binnenterrein een groot gat ontstond. De bebouwing aan de Korte Hengelosestraat werd als eerste weer ingevuld, om de winkelstraat weer compleet te maken. Hier ontstond in 1977-78 een rij panden (Korte Hengelosestraat 3-17a) met een drielaags opzet met onder winkels en daarboven appartementen. De straatzijde werd door de toepassing van erkers en een afwisseling van plat gedekte delen met delen met een lessenaardak aan straatzijde levendig van opzet en vertoont invloeden van het Structuralisme en Forum.

Korte Hengelosestraat 3-17a BAG

Korte Hengelosestraat 3-17 middendeel.

Korte Hengelsestraat 3-17a, overzicht.

Nadat de fabriek was gesloopt verdwenen aan het Stationsplein ook de laat 19de-eeuwse herenhuizen in een rij en de villa op de hoek met de Piet Heinstraat. In 1980 en 1981 ontstonden op die lege vlakte aan het Stationsplein twee forse kantoorgebouwen. Beide gebouwen zijn opgezet met samengestelde delen in hoogte verschillend (twee en drielaags met kap) en deels voorzien van hellende daken en uitspringende gevelpartijen.

Stationsplein 1a-5 uit 1980 van de Ingenieurs en Architecten Associatie (IAA) is door het donkergrijs verven van de gevels later sterk van karakter veranderd. Hoewel de bouwmassa samengesteld is, zijn de gevels strak, vlak van opzet met vanaf de verdieping reeksen van twee smalle hoge

vensters geflankeerd door een breder en minder ver naar beneden doorgetrokken venster. Deze zware bovenbouw staat op gemetselde kolommen waartussen moderne puiken zitten.

Stationsplein 8 is ontworpen door het vermaarde bureau Maaskant-Van Dommelen-Kroos Architecten uit Rotterdam en gereed gekomen in 1981 als vestiging van de AMRO-bank. Het gebouw kreeg door de toepassing van erkers en een afwisseling van plat afgedekte delen met delen met een lessenaardak en gevels met betonnen raamwerken en bakstenen borstweringen onder de brede stalen raampartijen een levendige uitstraling, net als Korte Hengelsestraat 3-17 en vertoont dus ook invloeden van het Structuralisme en Forum.

Stationsplein 1a-5 BAG

Stationsplein 8 BAG

Stationsplein 1a-5

Stationsplein 1a-5

Stationsplein 8

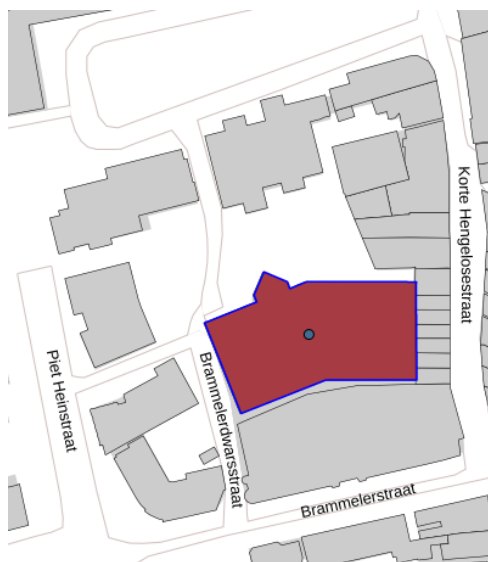

Stationsplein 8

Om te kunnen voldoen aan de groeiende behoefte aan parkeerruimte bij het centrum en het warenhuis V&D, werd eind 1979 op het binnenterrein achter de V&D een grotendeels bovengrondse parkeergarage gerealiseerd, waarbij de Brammelerdwarsstraat zijn definitieve verloop kreeg. De oorspronkelijke entrees en uitrit liggen in de noordgevel in de as van het gedeelte van de Brammelerdwarsstraat dat uitkomt bij de Stationsplein tussen Stationsplein 1a-5 en Stationsplein 8, waardoor de garage het adres Stationsplein 6 kreeg. De parkeergarage kreeg een afwisseling van gesloten uitgevoerde bakstenen gevelvlakken met daarin smalle hoge spleten en open vlakken waarbinnen de betonnen vloer en hekwerken van de verschillende parkeerdekken zichtbaar zijn. Een aardige vondst bij de entrees in de noordgevel zijn de bakstenen vlakken waar de spleten gecombineerd zijn met een driehoekige opening, waardoor een pijlmotief ontstond dat wijst naar de opening van de entrees.

Stationsplein 6, rechter deel noordgevel met de entree en uitrit.

Stationsplein 6 BAG

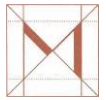
Stationsplein 6 entree 2009

Stationsplein 6, westgevel

Piet Heinstraat 6a-8 BAG

Eind jaren 80 kwam de forse uitbreiding gereed van de Incassobank (inmiddels Amsterdam-Rotterdam bank) ter plaatse van de oude achtervleugel van het klassieke bankgebouw van 1929. Hoewel vanaf de straat beperkt zichtbaar, domineert het gebouw met zijn strakke grijswitte en bakstenen gevels het binnenterrein aan de Brammelerdwarsstraat.

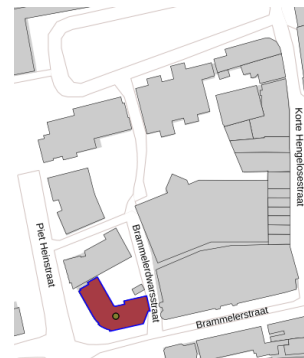

Piet Heinstraat 6a-8 vanuit binnenterrein.

Piet Heinstraat 6a-8. Zuidzijde met rechts de Brammelerdwarsstraat.

Het Hoedemakerplein, dat een verbinding vormt tussen de Piet Heinstraat en de Brammelerstraat, kreeg op de hoek in 1991 een fors kantoor en winkelgebouw met vleugels naar de Piet Heinstraat en de Brammelerstraat en een geheel gebogen uitgevoerde hoek. De onderbouw is opengewerkt met brede glazen puien tussen betonnen kolommen, de bovenbouw (drie lagen) is deels uitgevoerd in witgeverfd metselwerk met rechthoekige vensters en deels in glas met stalen kaders, waarbij het de gemetselde delen als schillen voor de verdiept gelegen glazen gevels liggen.

Hoedemakerplein 2-2a BAC

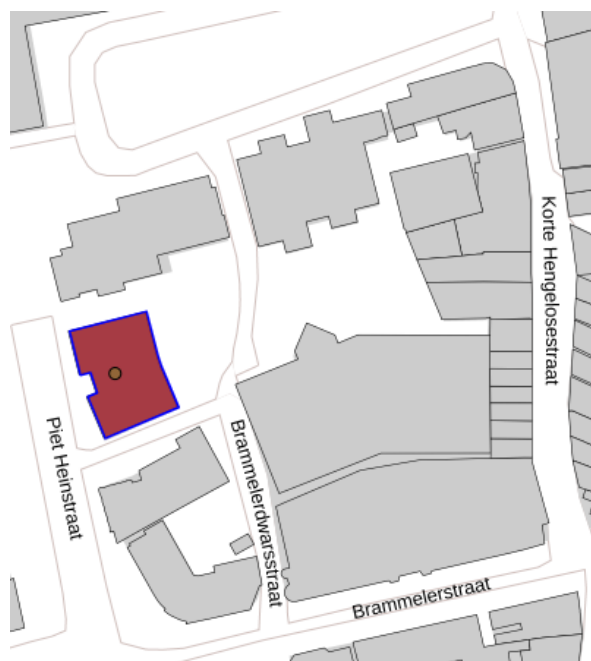

Hoedemakerplein 2-2a, zuidgevel

Hoedemakerplein 2-2a, westgevel

Met de bouw van het forse kantoorgebouw Piet Heinstraat 12-12a in 2001 werd het laatste “gat” in dit bouwblok gedicht, ontstaan na de sloop van de twee jaren 30 villa’s. Het gebouw bestaat uit twee blokvormige delen, met gemetselde gevels met zes sterk verticaliserend werkende vensterassen die onder een schuine hoek van elkaar zijn gezet en onderling verbonden zijn door een terugliggende geheel spiegellazende schijf met de entree. Op het dak staan twee glazen, deels met elkaar verbonden ronde lantaarns, met daarop een krans van stalen sterrenbollen (Corona’s). De gevels met vensterstroken in terugliggende vlakken gescheiden door dammen met siermetselwerk verwijzen naar de gevelarchitectuur van het naast gelegen bankgebouw Piet Heinstraat 4-6 (Incassobank van 1929).

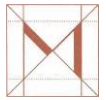
Piet Heinstraat 12-12a BAG

Piet Heinstraat 12-12a

Piet Heinstraat 12-12a

Buiten deze gebouwen zijn er op het binnenterrein nog twee adressen, te weten Brammelerdwarsstraat 20 en 20a. Het betreffen feitelijk doosvormige éénlaags achterbouwen van de panden aan de Korte Hengelsestraat. De noordelijke (nr. 20) dateert volgens een tekening uit 1979 en heeft een lage bouw met twee doorgangen en een hoger deel met afgeplatte topgevels en drie doorgangen met moderne kanteldeuren (Stadsboxen). De zuidelijke is kleiner en dateert uit 2012. Beide hebben zwartgrijs geverfde gevels.

Brammelerdwarsstraat 20 BAG

Brammelerdwarsstraat 20a BAG

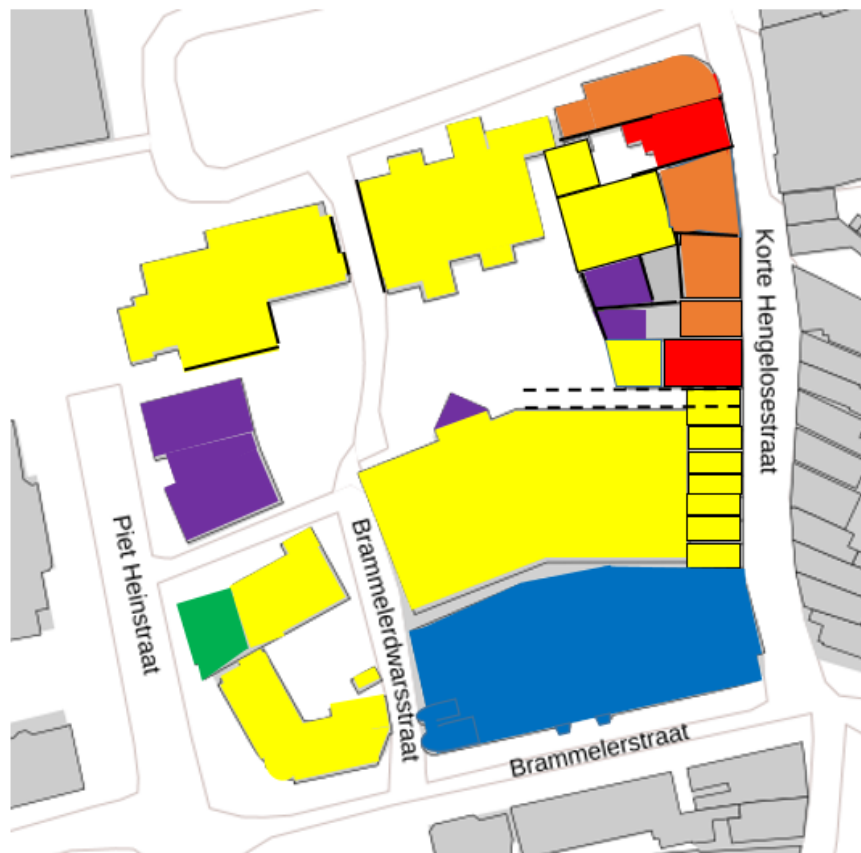
Brammelerdwarsstraat 20 en 20a (Google Streetview)

Brammelerdwarsstraat 20.

Brammelerdwarsstraat 20 en 20a

BRAMMELERDWARSSTRAAT E.O.
DATERINGSKAART BEBOUWING

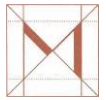
- = 1870-90
- = 1915-20
- = 1929
- = 1939
- = 1978-1990
- = 2000-2012

3.2.4 Bijzondere waarden

Deze paragraaf beschrijft de cultuurhistorische waarden van het gebied. Allereerst wordt ingegaan op de historische, de ruimtelijke en de architectuurhistorische waarden en komen aspecten als gaafheid en zeldzaamheid aan de orde. Het quickscanformulier geeft een indicatie van de hoogte van de aangetroffen waarden aan de hand van een groot aantal criteria, gebaseerd op de waarderingssystematiek voor complexen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2009).

Historische waarden

De buurt rond de Brammelerdwarstraat heeft historische waarde als tastbare herinnering aan de 19de-eeuwse ontwikkelingen direct buiten de oude stad. De gebieden direct rond de oude stad bezaten langs de inval/uitvalswegen lintbebouwing en verder was het onbebouwd buitengebied (veelal stadstuinen en weiden) waar met name vanaf het derde kwart van de 19de eeuw de verschillende textielfabrieken soms met bijbehorende arbeidersbuurten ontstonden. Zo ook in het onderzochte gebied, waar de oostelijke rand (Korte Hengelosestraat) de uitvalsweg naar Hengelo vormt, die al in 1832 aan weerszijden lintbebouwing kende. Hier ontstonden achter die bebouwing twee fabriekscomplexen (weverij Stroink & Blijdenstein/later Nico Ter Kuile & Zonen en ververij van Stenvers). Ook ontstonden er bijbehorende fabrikantenvilla's onder meer aan de Korte Hengelosestraat net buiten de stadspoort en twee villa's van Nico en Hendrik Ter Kuile langs de Hengelosestraat/Kruising Parkweg. Iets meer westelijk langs de Parkweg lag de weverij van Ter Kuile-Cromhoff. Door de komst van de spoorwegen, met ter plaatse van het huidige Stationsplein de Parkweg en daarna de doorsteek (Brammelerstraat) naar het westen ter ontsluiting/verbinding van de in 1907-08 opgezette villawijk rond de huidige Tromplaan kreeg het gebied een omkadering.

Uitsnede uit de kaart van 1884. 16 is Ter Kuile-Cromhoff, 18 volgens legenda de weverij Stroink-Blijdenstein (in werkelijkheid Nico Ter Kuile & Zonen) en 24 de ververij Stenvers.

Uitsnede uit de kaart van 1913 met in blauw en rood gemarkeerd de fabrieken. Nico Ter Kuile en Zonen en Ter Kuile Cromhoff zijn inmiddels flink uitgebreid en hebben omliggende woonbebouwing aan de Parkweg gekregen.

In de jaren 30 werd de zuidrand van het gebied onder invloed van het proces van cityvorming van het centrum bebouwd met het grote warenhuis van V&D, waardoor de zuid- en oostrand als winkelgebied bij het centrum werden getrokken en de fabriek daar grotendeels schuil achter ging. De Piet Heinstraat kreeg in die periode enkele vrijstaande villa's ter weerszijden van het bankgebouw van de Incassobank uit 1929.

De sloop van de grotendeels op het binnenterrein in fasen gegroeide textielfabriek en de daarna stapsgewijs ingevulde nieuwbouw, langs het Stationsplein en Piet Heinstraat (ook ter plaatse van eveneens gesloopte woningen aan het Stationsplein en Piet Heinstraat) zorgde ervoor dat één van de ontwikkelingsstadia (ontwikkeling van fabrieken rond het centrum) van dit gebied minder leesbaar is geworden.

Door de complexe ontwikkelingsgeschiedenis toont het gebied een staalkaart van kleinschalige en grootschalige invullingen uit globaal de periode 1870-2001, waarbij de verdeling tussen de oudere architectuur (1870-1940) en moderne architectuur (1978-2001) ongeveer gelijk ligt, en de Brammelerstraat en Korte Hengelsestraat nog gedomineerd worden door de historische architectuur. De bebouwing vormt een weerspiegeling van de hiervoor genoemde ontwikkelingsfasen van het gebied.

Ruimtelijke waarden

Het gebied kent verschillende gezichten: ten eerste een bij de binnenstad-karakteristiek passende, intieme winkelstraat met reeksen, deels historische woonwinkelpanden, die aan de noordzijde vanuit het Stationsplein fungeert als entree van het centrum, waarbij de afgeronde gevelhoek van het monumentale horecapand Korte Hengelsestraat 35/Stationsplein de entree begeleidt. De Brammelerstraat is op zich zelf een straat met weinig karakter, waarvan het beeld in hoge mate wordt bepaald

door een monumentaal warenhuisgebouw (Voormalige V&D). Het Hoedemakerplein wordt gevormd door een ruime aansluiting van de Brammelerstraat/Piet Heinstraat en Nijverheidsstraat waardoor een ruime driehoekige pleinstructuur is ontstaan met markante gebouwen op de hoeken. De Piet Heinstraat betreft een brede straat met een groene middenberm, die als “lus” fungeert naar het Stationsplein, en aan de westzijde wat beplanting middels middelgrote loofbomen kent en verder wordt begrensd door grote kantoorgebouwen, waartussen doorsteken aanwezig zijn naar het binnenterrein met de Brammelerdwarsstraat.

Het Stationsplein heeft naast de autovrije, speelse inrichting uit de late jaren 90 als zuidelijke begrenzing een strook jonge bomen waarlangs de weg loopt (Stationsplein) waaraan naast het monumentale hoekpand met de Korte Hengelosestraat twee forse kantoorgebouwen staan uit begin jaren 80. Daartussen loopt een straat (Brammelerdwarsstraat) naar de parkeergarage op het binnengebied. De aankleding van het binnenterrein is van recente datum (enkele bomen en struikenborders) met toegangswegen naar de parkeergarage, voetgangerspaden met een doorgang naar de winkelstraat en de achterzijden met parkeerplaatsen van de kantoorpanden aan het Stationsplein en Piet Heinstraat. De achterzijde van de Korte Hengelosestraat wordt beheerst door karakterloze éénlaags bergingen en bedrijfsgebouwen.

De schaal van de gebouwen is over het algemeen goed afgestemd op de breedte van het straatprofiel, maar de aankleding van de openbare ruimte is hoofdzakelijk strak en kaal te noemen.

Korte Hengelosestraat naar het zuiden. FH MAB 2020

Brammelerstraat naar het oosten gezien. FH MAB 2020

Piet Heinstraat naar het noorden gezien. FH MAB 2020

Het Stationsplein naar het westen gezien. FH MAB 2020

Het Hoedemakerplein naar het zuiden gezien. FH MAB 2020

Het binnenterrein met de Brammelerdwarsstraat gezien richting Korte Hengelosestraat.

Architectuurhistorische waarden

De vooroorlogse bebouwing, gerealiseerd tussen 1870 en 1940, is zeer divers van aard en ook niet altijd even gaaf overgeleverd. De behoorlijk gaaf bewaard gebleven voorbouw van de Incassobank uit 1929 en het warehouse (voormalige V&D) uit 1939 zijn niet alleen redelijk gaaf bewaard gebleven, maar ook kwalitatief hoogstaande ontwerpen. Deze blikvangers zijn dan ook beschermd als Rijksmonument.

Voor de oudere panden aan de Korte Hengelosestraat geldt dat de puien veelal in een later stadium zijn gemoderniseerd, maar dat de bovenbouw nog redelijk gaaf bewaard is gebleven. Dit geldt voor Korte Hengelosestraat 19-19a, 21-23 en 27-31. De gevel van Korte Hengelosestraat 33-33a is inclusief de puien behoorlijk gaaf bewaard gebleven en betreft een zorgvuldig gedetailleerde gevel uit 1915 die voldoende waarde bezit om voor bescherming als gemeentelijk monument in aanmerking te komen. Bescherming als gemeentelijk monument is ook wenselijk voor het hoekpand Korte Hengelosestraat 35/Stationsplein 1, ontstaan in het laatste kwart van de 19de eeuw (rond 1870). Dit pand bezit een hoekoplossing (sterk afgeronde hoek) die in die periode in het centrum vaker is toegepast op een hoek (onder andere bij de Markt/Marktstraat) en horecapuien heeft met fraai glas-in-lood in de bovenlichten naar ontwerp van architect Arend G. Beltman uit 1926. Het pand heeft een hoge beeldwaarde, voor zowel het Stationsplein als de entree van de Korte Hengelosestraat vanuit het noorden.

De verschillend-soortige naoorlogse kantoorblokken en winkels met bovenwoningen in de noordwest, west- en oostrand van het gebied en op het binnenterrein hebben geen uitzonderlijke waarde. Wel kan worden gesteld dat het structuralistische ontwerp van Korte Hengelosestraat 3-17 uit 1978 zich met zijn schilderachtige levendige bouwmassa wel goed voegt

binnen de historische structuur en ritme van de Korte Hengelosestraat. Ook het structuralistische ontwerp van Stationsplein 8 voor de AMRO-bank (nu ABN-AMRO) van het vermaarde Rotterdamse bureau Maaskant-Van Dommelen-Kroos Architecten bezit in de levendige bouwmassa en plastische gevelwerking kwaliteit en kan worden beschouwd als een belangrijk hoekpand bij het Stationsplein. Deze gebouwen zijn zonder meer als karakteristieke gebouwen aan te merken.

Gaafheid en herkenbaarheid

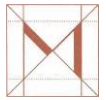
Hoewel door renovaties in meer of mindere mate gewijzigd zijn de oude woonwinkelpanden in de Korte Hengelosestraat in opzet en karakter nog steeds herkenbaar en typerend voor de periode van de zogenaamde cityvorming in de periode 1900-1940. Het pand Korte Hengelosestraat 33-33b is nog als geheel behoorlijk gaaf bewaard gebleven. Bij nr. 35, dat dateert uit omstreeks 1870-80 zijn de puien jonger (1926) maar zeer bepalend voor de op die plek kenmerkende horecaontwikkeling.

De beide Rijksmonumenten (V&D gebouw Brammelerstraat 2-12 en voormalig bankgebouw Piet Heinstraat 4-6) zijn zeker wat betreft het exterieur nog behoorlijk gaaf bewaard gebleven.

De jongere gebouwen uit de periode 1980-2001 zijn overwegend nog gaaf bewaard gebleven en karakteristiek voor de periode van ontstaan, waarbij het zwaartepunt ligt in de jaren 80.

Zeldzaamheid

De zeldzaamheidswaarde van het gros van de gebouwen is gering, de beide Rijksmonumenten uitgezonderd. Het V&D gebouw vormt het sluitstuk van oeuvre van de bedrijfsarchitect van V&D B. Kuyt en wijkt door zijn meer functionalistische architectuur af van de andere V&D gebouwen van zijn

hand. Het Incassobankgebouw van architect Jan Gratama is bijzonder in de vermenging van een traditionele, klassieke hoofdvorm met expressionistisch uitgewerkte gevels.

3.2.5 Conclusie: kenmerken, behouden en/of beschermen

Kenmerkende en behoudenswaardige elementen stedenbouw

- Algemeen:
- Diversiteit in karakter (structuur en soort bebouwing) van de verschillende delen van het gebied (winkelstraat met kleinschalige historische architectuur, straat met groot historisch warenhuis, brede straat met grote vrijstaande jongere gebouwen, aansluiting op een stationsplein met grote gebouwen, binnenterrein met afwisseling van voor- en achterzijde), als drager van de uit de historische ontwikkeling ontstane identiteit.
- In details:
- Intieme maat en ritmering van de historische winkelstraat.
- Brede profiel van Piet Heinstraat met losse bebouwing middels grote gebouwen met brede doorzichten naar het binnenterrein.
- Huidige bouwhoogte, langs de straten en op het binnenterrein.
- Doorsteek vanuit binnenterrein voor voetgangers naar de Korte Hengelosestraat.
- Het V&D warenhuis en hoekpand Korte Hengelosestraat 35 vormen door hun architectonische vormgeving stedenbouwkundige accenten op straathoeken. Ook de buiten het onderzoeksgebied gelegen panden Marktstraat 14-18 en Brammelerstraat 1/Korte Haaksbergerstraat 2 vormen stedenbouwkundige accenten.

- Grote pleinruimte (schaal en vorm) van het Stationsplein als schakel tussen het station en de binnenstad en bij aansluiting Korte Hengelosestraat als entree naar de binnenstad.
- Positie en maatvoering van de parkeergarage op het binnenterrein.
- Zichtlijn vanuit Brammelerstraat en vanaf kruispunt De Graaff op de toren van de Grote Kerk op de Oude Markt.

Kenmerkende en behoudenswaardige elementen architectuur

Korte Hengelosestraat

- Tweelaags woonwinkelpanden met kap in een historische strokenverkavelings-structuur in de Korte Hengelosestraat.
- Consequente bouwhoogte in Korte Hengelosestraat: twee lagen met kap, soms drie lagen met plat, schild- of zadeldaken.
- De gemene deler in de architectuur: traditioneel karakter, door de bakstenen en gepleisterde gevels, de aanwezige pannendaken, schoorstenen, houten kozijnen, ramen en deuren; winkelpuien op begane grondniveau, ritmiek in gevels door telkens herhaalde vergelijkbare patronen en accenten;
- De panden 33-33a/b en 35 beschermen als monument vanwege gaaf bewaarde gevels.
- De panden 3-17, 19-19a en 27-31 aanwijzen als beeldbepalende gevels.

Stationsplein

- Losse verkaveling met grotere vrijstaande gebouwen.
- Linker hoek betreft een beschermenswaardig pand (Korte Hengelosestraat 35/Stationsplein 1), de rechter hoek betreft een potentieel karakterstiek object/beeldbepalend object (ABN

gebouw) waarvan de levendige bouwmassa, schaal en plastisch uitgewerkte gevels kenmerkend en behoudenswaard zijn.

Piet Heinstraat

- Losse verkaveling met grotere vrijstaande gebouwen.
- Rechter pand (nr. 4-6) betreft een Rijksmonument
- Baksteenarchitectuur, toegepast bij beide gebouwen (nr. 4-8 en 12-12a)

Brammelerstraat

- De noordzijde wordt volledig beheerst door het als Rijksmonument beschermde voormalige V&D warenhuisgebouw, dat de hoek met de Korte Hengelsestraat ook domineert en verder de andere hoek met de Brammelerdwarstraat. De behoudenswaardige elementen betreffen hier alle gevels vanaf de eerste verdieping, inclusief metselwerk, vensters, lijsten.

Hoedemakerplein

- Geen behoudenswaardige elementen.

Brammelerdwarstraat

- De gevelhoogte, ritmiek en materiaal (baksteen) die zijn toegepast in het huidige parkeergaragegebouw zijn uitgangspunten die behoudenswaard zijn in geval van nieuwe invulling ook achter de Korte Hengelsestraat.

Versterking cultuurhistorische kwaliteiten

- Nvt;

	Waardering	+++ hoge waarde	++ positieve waarde	+ basiswaarde	o geen waarde	
	Brammelerdwardsstraat e.o.					Score
I	Historische waarden					
1	Belang van het gebied als bijzondere uitdrukking van (een) culturele, sociaaleconomische en/of bestuurlijke/beleidsmatige en/of geestelijke ontwikkeling;					++
2	Belang van het gebied als bijzondere uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke en/of historisch-ruimtelijke ontwikkeling;					++
3	Belang van het gebied als bijzondere uitdrukking van (een) technische en/of typologische ontwikkeling(en);					+
4	Belang van het gebied wegens innovatieve waarde of pionierskarakter;					+
5	Belang van het gebied wegens bijzondere herinneringswaarde;					+++
II	Ruimtelijke, situationele en ensemblewaarden					
1	Betekenis van het gebied als onderdeel van een groter stedenbouwkundig geheel of ensemble;					+++
2	Bijzondere betekenis van het gebied voor het aanzien van zijn omgeving, wijk, stad of streek;					++
3	Bijzondere betekenis van het gebied wegens de hoogwaardige kwaliteit van de bebouwing in relatie tot de onderlinge historisch-ruimtelijke context en in relatie tot de daarbij behorende groenvoorzieningen, wegen, wateren, bodemgesteldheid en/of archeologie;					++
II	Architectuur- en kunsthistorische waarden					
1	Bijzonder belang van het gebied voor de geschiedenis van de stedenbouw, architectuur en/of bouwtechniek					++
2	Bijzonder belang van het gebied voor het oeuvre van een bouwmeester, architect, ingenieur of kunstenaar;					+
3	Belang van het gebied wegens de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp;					o
4	Belang van het gebied wegens het bijzondere materiaalgebruik, de ornamentiek en/of monumentale kunst van de aanwezige bouwwerken					++
IV	Gaafheid en herkenbaarheid					
1	Belang van het gebied wegens de stedenbouwkundige / architectonische gaafheid en/of herkenbaarheid					++
2	Belang van het gebied als nog goed herkenbare uitdrukking van de oorspronkelijke of een belangrijke historische functie;					++
3	Belang van het gebied wegens de waardevolle accumulatie van belangwekkende historische bouw- en/of gebruiksfasen;					+
4	Belang van het gebied wegens de gaafheid en herkenbaarheid van het gehele ensemble van de samenstellende onderdelen (structuur, bebouwing, groenaanleg, etc.);					+
5	Belang van het gebied in relatie tot de structurele en/of visuele gaafheid van de stedelijke, dorpse of landschappelijke omgeving;					+
V	Zeldzaamheid					
1	Belang wegens absolute zeldzaamheid in stedenbouwkundig/ruimtelijk, architectuurhistorisch, bouwtechnisch, typologisch of functioneel opzicht;					+
2	Uitzonderlijk belang van het gebied wegens relatieve zeldzaamheid in relatie tot één of meer van de onder I t/m III genoemde kwaliteiten;					+

3.2.6 Catalogus architectuur

Deze paragraaf bevat een overzicht en beknopte indicatieve waardering van de tot het complex behorende bouwtypen. De klassering in vier erfgoedwaarden (zeer hoog, hoog, positief, basis) vindt plaats via een toetsing aan de hand van de volgende criteria:

Stedenbouwkundige en ensemblewaarde: het belang als onderdeel van de stedenbouwkundige ontwikkeling en planvorming; en/of als onderdeel van cultuurhistorische gebiedskarakteristiek en/of ensemblewaarde;

Beeldbepalende waarde: het belang voor het beeld van de omgeving (markant accent, opmerkelijke (hoek)ligging, zichtlijn, landmark, etc.);

Historische waarde, representatiewaarde: het belang vanwege de herkenbaarheid van het oorspronkelijke concept en de oorspronkelijke (bijzondere) functie, in relatie tot de ontwikkelingsgeschiedenis en de historische gelaagdheid van het gebied;

Gaafheid: het belang wegens de authenticiteit van hoofdvorm, gevelindeling, materiaalgebruik, constructie en/of detaillering;

Architectuur- en bouwhistorische waarde: het belang vanwege een kenmerkende/bijzondere bouwstijl, typologie, vorm, materiaalgebruik en constructie; het belang binnen het oeuvre van een architect;

Zeldzaamheidswaarde: in architectuur- en/of bouwhistorisch, stedenbouwkundig, typologisch, functioneel of historische opzicht.

Per criterium kunnen de volgende scores worden gehaald:

Hoge waarde: ++ / Positieve waarde: + / Neutrale waarde: 0 / Negatieve waarde: - . De optelsom van deze scores leidt tot het formuleren van een eindwaardering in drie gradaties:

Hoge erfgoedwaarde of (potentiële) monumentwaarde:

minimaal 3 x ++ en 3 x +

Positieve of beeldbepalende erfgoedwaarde:

minimaal 5 x + en 1 x 0

Basis erfgoedwaarde waarde:

minimaal 2 x + en 3 x 0

Een **hoge erfgoedwaarde** geeft een indicatie voor mogelijke bescherming als gemeentelijk monument.

Een **positieve erfgoedwaarde** betekent dat inzet tot behoud / inpassing van hoofdvormen en karakteristieke onderdelen wordt aanbevolen.

Een **basis erfgoedwaarde** geeft geen aanleiding tot aanbevelingen omtrent instandhouding.

In de quickscantabellen is rechts beneden telkens de huidige status aangegeven. Een aantal objecten is aangewezen als “karakteristiek” object. Ook dit in de tabel aangegeven.

Brammelerstraat 2-12/Korte Hengelosestraat 1	1	2	3	4	5	6
Drielaags warenhuis 1938-39	++	++	++	++	++	+
						
Fors warenhuis in functionalistische/zakelijke stijl. Betonskeletconstructie gevels in gele baksteen in Noors verband, brede vensterstroken met stalen ramen met glas-inlood. Ontwerp B. Kuyt 1938-39. Bijzonderheden: in hoofdvorm en gevels behoorlijk gaaf. Puien op begane grond met luifels gemoderniseerd; karakteristiek zijn de afgeronde hoeken, hoge glaspartij in trappenhuis, lichtkoepel; Rijksmonument	Waardering: Zeer hoog					

Korte Hengelosestraat 3-17	1	2	3	4	5	6
Blok van zeven geschakelde winkelpanden met bovenwoningen	+	+	0	++	+	+
						
Ontwerp uit 1976-77 van Ingenieurs Architecten Associatie (IAA) Enschede. Bouwjaar 1977-78. Bouwstijl: Structuralisme. Bijzonderheden: in hoofdvorm en gevels vrij gaaf; karakteristiek is de schilderachtige opbouw uit verschillende elementen, afwisselend vlak gedekt en gesloten en met lessenaardak en glazen puien met erker. Het ontwerp overbrugt/verbindt visueel het hoge V&D gebouw links met de lagere oude bouw rechts.	Waardering: Positief					

Korte Hengelosestraat 19-19a	1	2	3	4	5	6
Winkelpand 1905-1910	++	+	+	+	+	0
						
Winkelpand, gebouwd in 1918/19 vermoedelijk ter plaatse van twee oude percelen. Pui meermalen vernieuwd (in 1932, 1959, jaren 70 en recent). Achterbouw uit 1932. Karakteristiek zijn de schuiframen met veelruits bovenlichten en de daklijst met ijzeren trapsgewijs naar midden hoger wordende balustrade met pijlpunten en door elkaar gevlochten initialen M A. Licht hellend dak op voorbouw. Bakstenen gevel; eenvoudige, vlakke gevelgeleding;. Moderne winkelpui, storende reclame;	Waardering: Positief					

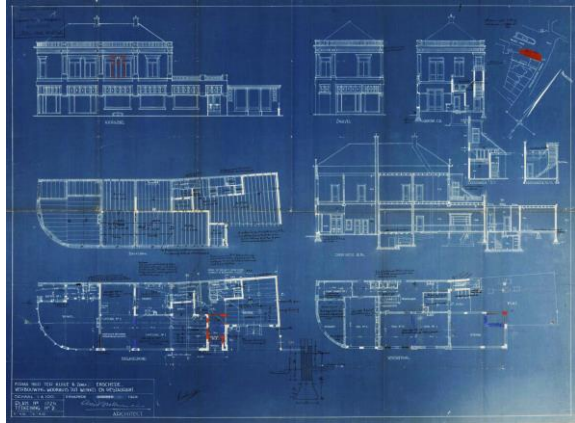
Korte Hengelosestraat 21-23	1	2	3	4	5	6
Winkel-bovenwoning 1890-1900	+	+	+	0	+	0
						
Winkelpand met bovenwoning, gebouwd in 1894 in sobere neorenaissancestijl, onderbouw geheel vernieuwd in 1940 met inlooppui. Recent is de onderbouw weer vernieuwd waarbij de architectuur van de verdieping door herstel gepleisterde linker deel van de gevel met deur en omliggend metselwerk met speklagen in de onderbouw weer tot een geheel is gemaakt. Oudere dakkapel op voorschild. Omlopend afgeplat schilddak. Bijzonderheden: in hoofdvorm gaaf; licht risalerende linker hoek met entree in pleisterwerk, rest baksteen met speklagen.	Waardering: Basis					

Korte Hengelosestraat 25-25a-25b	1	2	3	4	5	6
Tweelaags woonwinkelpand 1938-39	+	+	0	+	+	0
						
Fors winkelpand, van oorsprong uit 1885, verbouwd in 1925, vensters verdieping en dakkapel verbouwd in 1938-39 naar ontwerp van architect F.R. Baartman uit Enschede. Bijzonderheden: in hoofdvorm behoorlijk gaaf. Puin op begane grond met luifels gemoderniseerd; karakteristiek zijn de vensters in erkeropzet met bovenlichten met glas-in-lood. Gedurende een periode één geheel geweest met 29-31.	Waardering: Basis					

Korte Hengelosestraat 27-29-31-31-1/5	1	2	3	4	5	6
Woon/winkelpand laatste kwart 19 ^{de} eeuw	++	+	+	+	+	+
						
Breed winkelpand, bovenbouw uit 1873/74 suggereert een oude driedeling in drie huizen, maar is pas later onderverdeeld. Verbouwd in 1991. Bijzonderheden: in hoofdvorm behoorlijk gaaf. Karakteristiek is de opzet met een middenbouw met fronton en zadeldak en de zijdelen met lijstgevel en plat dak. Pleisterwerk in blokverband. Gedurende een periode in de 20 ^{ste} eeuw als winkel één geheel geweest met 25-27a.	Waardering: Positief					

Korte Hengelosestraat 33-33a-33b	1	2	3	4	5	6
Winkelpanden gekoppeld, bouwjaar 1915	++	+	+	++	++	+
						
Vroeg 20ste-eeuws dubbel winkelpand, vermoedelijk ter plaatse van twee oude percelen. In oorsprong opgezet in 1915 als twee winkels met bovenwoningen. In 1976 in opdracht van H. Hendriksen bv verenigd tot één winkel met behoud van de twee puien. Nr. 33 is tweelaags met plat en opengewerkte bakstenen balustrade, nr. 33a is drielaags met plat. Karakteristiek voor de bouwperiode zijn de vensters met veel-ruits bovenlichten, gele baksteen met accenten in rode steen en toepassing van profielbaksteen. Puien hebben hoekdammen met siermetselwerk en hardstenen bekroningen, de symmetrische winkelpuier met portiek zijn gevat onder een stalen balk. Zowel hoofdvorm als de gevels zijn gaaf bewaard.	Waardering: Hoog					

Korte Hengelosestraat 35/Stationsplein 1	1	2	3	4	5	6
Restaurant-bovenwoning 1870-1880	++	++	++	++	+	+
 						
Restaurant met bovenwoning, gebouwd als woning rond 1860-70. Verbouwd in 1926 door Arend G. Beltman voor de firma Nico Ter Kuile & Zonen tot een winkel en restaurant waarbij de nog bestaande puier op de begane grond ontstonden en de éénlaags uitbouw met plat rechts. In 1961 zijn de entrees aan de Korte Hengelosestraat en de aanbouw Stationsplein 1 gewijzigd en van een luifel voorzien. Voorts in 1961 intern verbouwd. Bijzonderheden: markante afgeronde hoek, pilasterstelling in gevels, in hoofdvorm gaaf; Toestand exterieur zoals ontstaan in 1926 is vrij gaaf bewaard. Glas-in-lood in bovenlichten van de puier.	Waardering: Hoog					

Stationsplein 1a-5	1	2	3	4	5	6
Twee- & drielaags kantoorgebouw 1980	+	+	0	+	0	0
						
Fors kantoorgebouw, van oorsprong gebouwd in 1980 naar ontwerp van Ingenieurs Architecten Associatie (IAA) Enschede in opdracht van Obem. Bijzonderheden: in hoofdvormen gevels behoorlijk gaaf behouden. Puin op begane grond binnen betonnen kaders (lateien en kolommen) bij rechter zijgevel terugliggend waardoor galerij voor de puin ligt. Gevels vlak met rechthoekige vensters in repeterende reeksen, later donkergrijs geverfd.	Waardering: Basis					

Stationsplein 6	1	2	3	4	5	6
Parkeergarage 1985	+	+	0	+	0	0
						
Parkeergarage gebouwd op binnenterrein noordelijk van de V&D in 1979. Wijziging/vernieuwing entree voetgangers met luifel en trappen in noordgevel in 2009. Bijzonderheden: in hoofdvorm en gevels behoorlijk gaaf behouden. De betonnen parkeerdekken met koplonnen worden door gemetselde gevelvlakken omgeven met daarin langgerekte lichtspelen. karakteristiek zijn de tot pijlen gemaakte spleten boven de entrees.	Waardering: Basis					

Stationsplein 8	1	2	3	4	5	6
Drie- en vierlaags bankgebouw 1980-81	++	++	0	++	+	+
 						
Fors bankgebouw, van oorsprong gebouwd voor de AMRO-bank (thans ABN-AMRO) in 1980-81 naar ontwerp van bureau Maaskant, Van Dommelen, Kroos architecten Rotterdam. Bijzonderheden: Structuralisme, met levendige uit verschillende elementen bouwmassa, deels vlak gedekt en deels met lessenaardaken, éénlaags uitbouw met dakterras links voor, plastisch uitgewerkte gevels, waarin het betonskelet wordt getoond en borstweringen en geveltoppen in baksteen zijn uitgevoerd; behoorlijk gaaf bewaard. Belangrijk ijkpunt voor het Stationsplein.	Waardering: Positief					

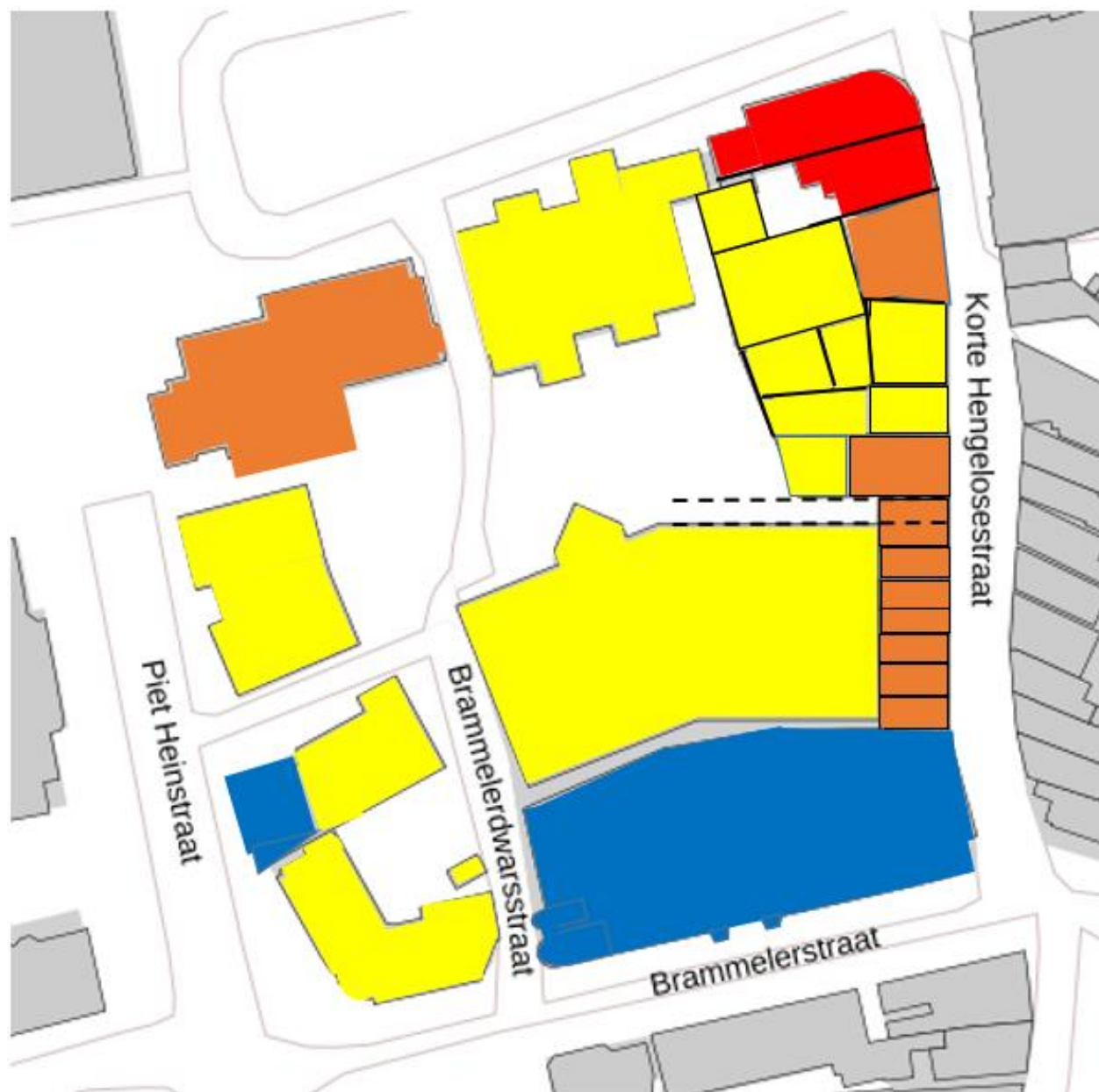
Piet Heinstraat 4-8	1	2	3	4	5	6
Drielaags kantoorgebouw 1929	++	++	+	++	++	+
						
Fors kantoorgebouw. De drielaags voorbouw met hoge leien kap is van oorsprong gebouwd in 1929 naar ontwerp van Jan Gratama uit Amsterdam in opdracht van de Incassobank. De van platte daken voorziene moderne achterbouw dateert uit 1988. Verbouwing voor ABN-AMRO in 1999/2000 en in 2008 (vooral intern) voor ROC Twente. Bijzonderheden: Voorbouw in hoofdvorm en gevels zeer gaaf behouden. Kwaliteitsvol ontwerp van architect Gratama waarbij de hoofdvorm met kap te omschrijven is als traditionalistisch (geïnspireerd op laat 17de- of 18de-eeuwse architectuur) en de detaillering van de gevels met siermetselwerk als expressionistisch (Amsterdamse School). Baksteen gecombineerd met deels als beeldhouwwerk uitgevoerd natuursteenwerk. Beschermd als Rijksmonument. De moderne achterbouw uit 1988 heeft basiswaarde.	Waardering: Zeer hoog					

Piet Heinstraat 12-12a	1	2	3	4	5	6
Vier/vijflaags kantoorgebouw 2001	0	+	0	+	+	0
						
Fors kantoorgebouw, gebouwd in 2001. De jongste invulling in dit gebied. Bijzonderheden: in hoofdpzest bestaande uit twee rechthoekige vierlaags blokken met een souterrain en bakstenen gevels die onder een hoek met elkaar zijn geplaatst waardoor van achter naar voor geleidelijk verder uit elkaar wijken. De zone daartussen is voorzien van glazen vliesgevels, aan de voorzijde terugliggend met de hoofdentree. Op het dak staan twee deels met elkaar verheelde ronde éénlaags opbouwen met glazen gevels (lantaarns) met op het platte dak een reeks van uit staal opgebouwde corona-vormen. De bakstenen gevels met hun sterke verticaliserende werking met vensterassen tussen gemetselde lisenen in combinatie met siermetselwerk in de borstweringen van de vensters zijn geïnspireerd op de gevels van het naast gelegen Rijksmonument (de voormalige Incassobank van Jan Gratama uit 1929).	Waardering: Basis					

Hoedemakerplein 2-2a	1	2	3	4	5	6
Kantoor/winkelgebouw 1990/91	+	+	0	+	0	0
 						
Kantoor/Winkelgebouw, ontwerp uit 1990 van Buro De Boer, architecten & Stedebouwkundigen uit Enschede. Gebouwd in 1991. Karakteristieke elementen: De opbouw van de gevels in schalen, contrast tussen witte gesloten gevelvlakken die als schillen voor de glasvliesgevels zijn geplaatst. De gebogen geveldelen met terugliggende transparante geveldelen geven het geheel een markant hoekaccent en verwijzen in enige mate naar het naast gelegen V&D gebouw dat ook gebogen gevelhoeken met vliesgevels bezit naast gemetselde gevels. De entree naar de Brammelerdwarstraat wordt zo door zowel dit pand als de V&D begeleidt door een gebogen hoek. In hoofdvorm en gevels behoorlijk gaaf behouden.	Waardering: Basis					

Brammelerdwarstraat 20	1	2	3	4	5	6
Eénlaags bedrijfsruimten 1979-1980	0	0	0	0	0	0
						
Eénlaags bedrijfsruimten, van oorsprong gebouwd in 1980 naar ontwerp van architectenbureau A.W.F. Jansen N.A.G. uit Enschede in opdracht van firma H. Hendriksen (Korte Hengelsestraat 33) en H. Oldenhof (Korte Hengelsestraat 25-31) tegelijk met het er deels op aansluitende kantoorgebouw Stationsplein 1a-5 (Obem). Gevel vlak met rechthoekige openingen voor dubbele deuren en kanteldeuren. Drie rechter traveeën zijn hoger opgetrokken met afgeplatte topgevels, later donkergrijs geverfd.	Waardering: Geen waarde					

Brammelerdwarstraat 20a	1	2	3	4	5	6
Eénlaags bedrijfsruimte 2012	0	0	0	0	0	0
						
Eénlaags bedrijfsruimte gebouwd op binnenterrein achter Korte Hengelsestraat 25-27, mogelijk met hergebruik van muren van oudere achterbouwen. Donkergrijs geverfde gemetselde gevel met vlakke afdekking en rechthoekige deuropeningen met enkele- en dubbele deuren en een hoog geplaatst liggend venster met drielicht.	Waardering: Geen waarde					

BRAMMELERDWARSSTRAAT e.o
WAARDERINGSKAART BEBOUWING

	Zeer hoge waarde
	Hoge waarde
	Positieve waarde
	Basiswaarde

Architect: **W. J. van der Kolk**
 Architect: **W. J. van der Kolk**
 Architect: **W. J. van der Kolk**
 Architect: **W. J. van der Kolk**

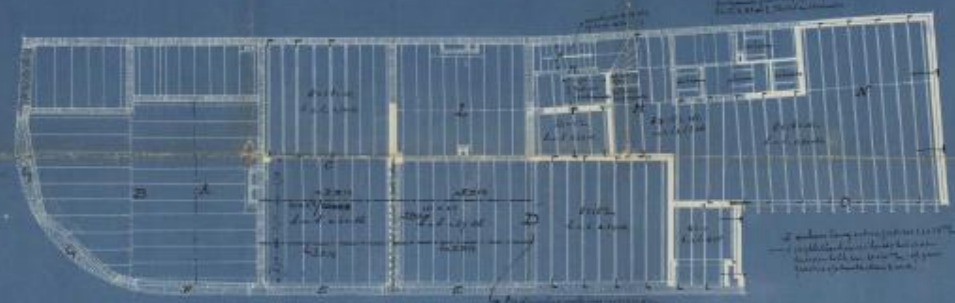
VORGEVEL

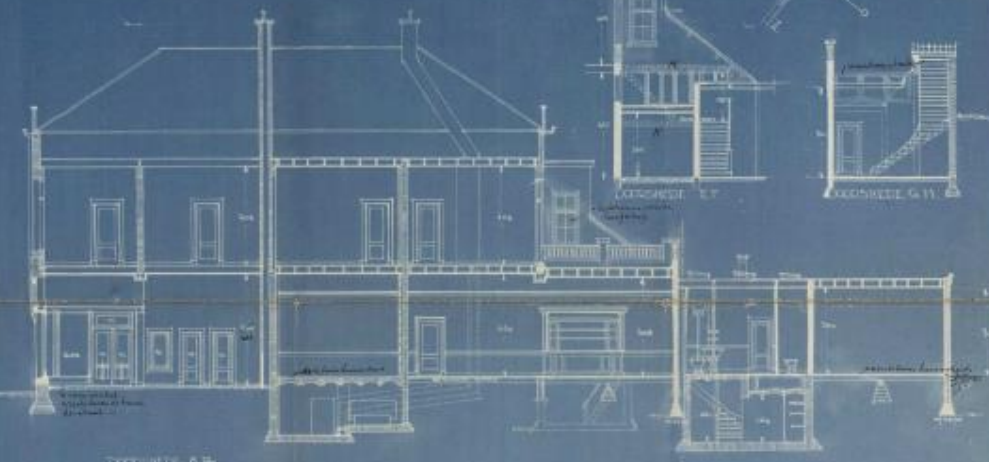
ZIJGEVEL

ACHTERGEVEL

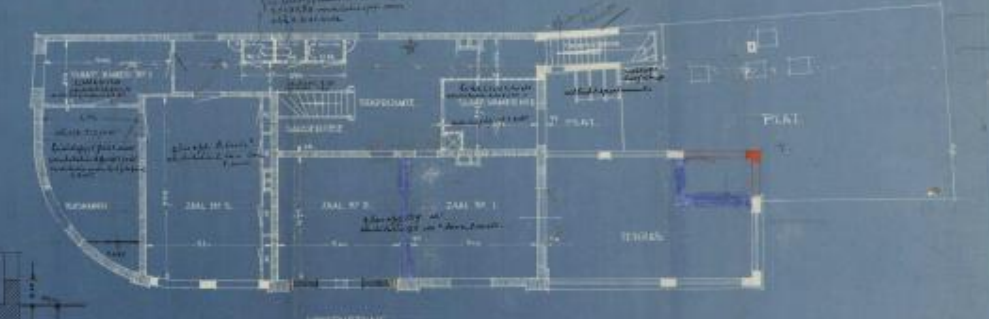
BEGANE GROND

DOORSNEDEN A-B

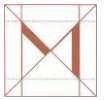

VERDIEPING

DOORSNEDEN C-D

FIRMA **NKO. TER KUIJE & Zonen** ENSCHEDE
 VERBOUWING WOONHUIS TOT WINKEL EN RESTAURANT
 SCHAAL 1:100
 PLAN N° 1724
 TEKENING N° 2
 T.V.O. C.V.O.
 ARCHITECT

4 KORTE HENGLOSESTRAAT 35

4.1 BOUWHISTORISCHE ONTWIKKELING

In het voorgaande hoofdstuk is de bebouwing in quickscan-vorm onderzocht, geduid en gewaardeerd. Hier gaan we wat nader in op de bouwgeschiedenis en betekenis van het bijzondere hoekpand Korte Hengelsestraat 35/Stationsplein 1.

De bouw en bouwtype

De exacte bouwdatum van het pand is niet bekend, maar afgaande op het type en de toegepaste detaillering moet de bouw hebben plaats gevonden in het derde kwart van de 19de eeuw (1860-1875). Opvallend is de keuze die gemaakt is in de hoekoplossing van het pand. Het pand kreeg een opzet met klassieke lijstgevels met pilastergeleding, maar daarbinnen werd de hoek van het pand naar het Stationsplein (toen nog Parkstraat) geheel afgerond.

Deze oplossing met lijstgevels en een afgeronde hoek treffen we in en rond het oude centrum bij meer panden uit die periode aan. De panden op de hoeken van de Marktstraat en met Noorderhagen en Zuiderhagen hadden deze oplossing, maar ook de nog bestaande panden voormalig Hotel de Gouden Klomp en Oude Markt 6-7 en de twee hoekpanden op de hoeken van de Marktstraat met de Walstraat en Stadsgravenstraat hebben afgeronde gevelhoeken.

Hotel de Klomp met lijstgevels en een afgeronde hoek, foto uit 1902, onderbouw later gewijzigd. <https://www.enschedeinsichten.nl/collectie/hotels-cafe-restaurant/results,73-84>

Kruispunt De Graaff in 1933 met zicht op de Marktstraat. De beide panden op de hoeken hebben klassieke lijstgevels en een afgeronde hoek. <https://cultureelerfgoedenschede.nl/wordpressnew/kruispunt-de-graaf/>

In een stuk uit mei 2019 gaat de *Stichting Cultureel Erfgoed Enschede* op zoek naar antwoorden op de vraag waarom Enschede in de binnenstad zoveel panden heeft met een ronde hoek. Het fenomeen van de afgeronde hoek komt opzetten bij de omvangrijke herbouw na de stadsbrand van 1862. Bij de architectuur van de late 19de eeuw zien we vaak dat bij panden op hoeken van de straat een accent wordt toegepast, bijvoorbeeld in de vorm van een afgeschuinde hoek, bekroond met een torentje of een markante dakkapel, of door de hoek sterk af te ronden. In de wat nauwere structuren van een oude binnenstad is een afgeronde hoek ook handig bij de doorstroming van verkeer en wordt je blik in de straat geleid. Architectuurhistoricus Dirk Baalman wijst voorts op de opkomst van de “winkel” in dezelfde periode: winkeliers wilden hun ingang op de hoek om de klanten uit twee straten te gerieven. Zulke commerciële hoeken zijn meestal 45 graden (hoeken Heurne / Wilhelminastraat), maar soms afgerond, zoals de wig Noorderhagen / Heurne.²

Oude Markt 6-7, op de hoek van de Oude Markt en de Marktstraat heeft ook klassieke lijstgevels met pilasters en een afgeronde hoek. Net als Korte Hengelosestraat 35 heeft het pand verder in de jaren 20 aangebrachte puin. FH MAB 2020

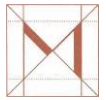
² <http://docplayer.nl/189000285-1-het-geheim-van-de-ronde-gevelhoeken-in-de-binnenstad-van-enschede-het-geheim-van-de-ronde-hoekgevels.html>

Ook de hoekpanden Marktstraat/Stadsgravenstraat en Marktstraat/Walstraat hebben afgeronde hoeken. Google Streetview

De bouw en vroege eigenaars

Het pand Korte Hengelosestraat 35 is gebouwd als een luxe woonhuis/stadsvilla. Vroege perceelnummers zijn B 171 en B 172. Perceel 171 wordt vanaf het begin als ‘tuin’ aangegeven. Perceel 172 wordt vanaf het begin als ‘huis en erf’ weergegeven. Voor zover te achterhalen is de eerste eigenaar Gerrit Doorwaard-Niermans. Gerrit Doorwaard-Niermans was aannemer die na de stadsbrand ook stadsarchitect werd en veel werkte voor textielabrikanten. Het ligt voor de hand om aan te nemen dat hij ook de ontwerper was van dit pand. Doorwaard-Niermans verkoopt het geheel in 1872 aan Roelvink. Voor 1872 wordt ‘erfscheiding’ vermeld. Later is het

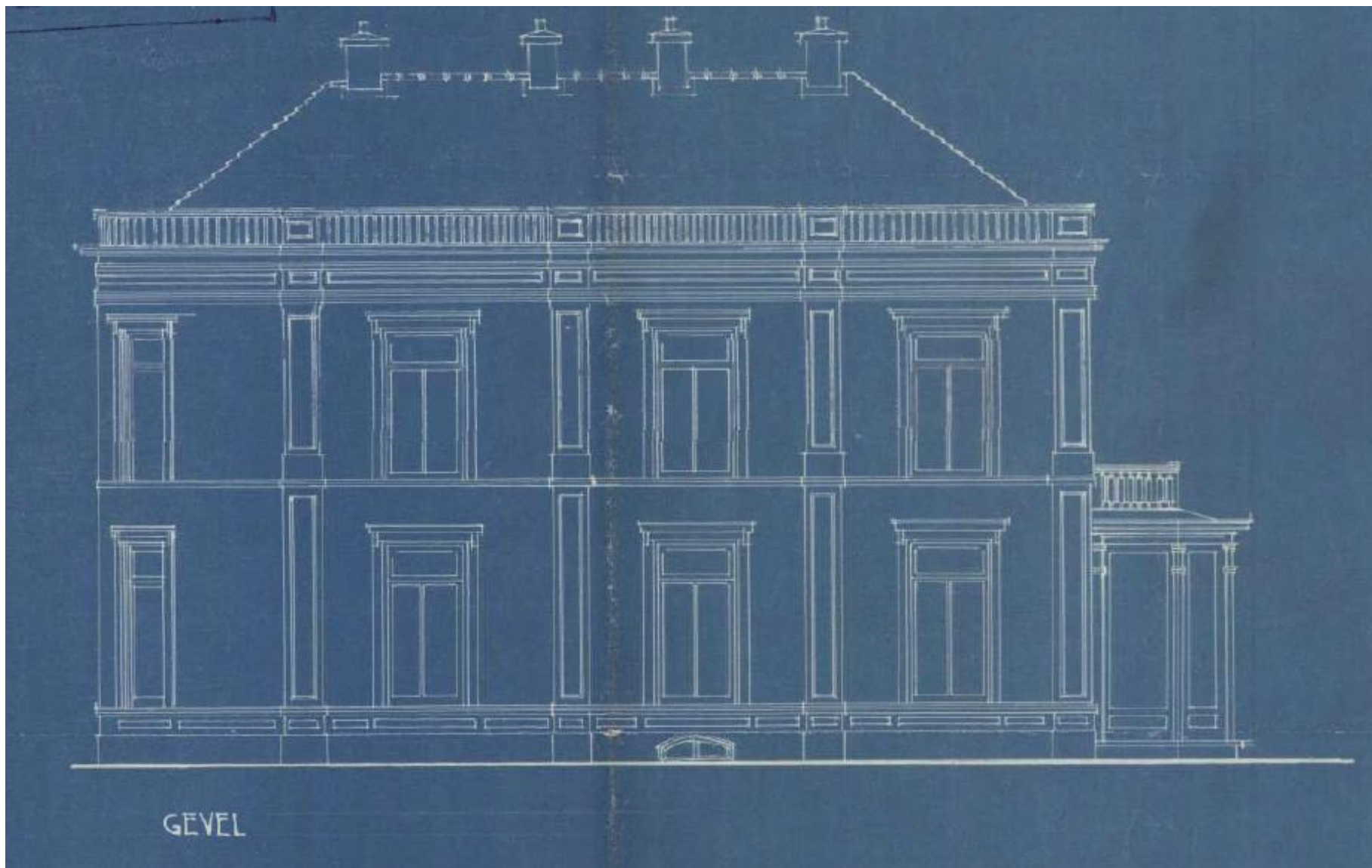
eigendom van verschillende leden van het textielfabrikantengeslacht Ter Kuile. De hoofdentree lag aan de Korte Hengelosestraat. Tegen de achtergevel was een serre met een afgeschuinde hoek gebouwd met een balkon en daarachter een rechthoekige aanbouw met bijkeuken en onderkeldering. De gevels kregen een verdeling in vakken middels pilasters met spiegels over beide bouwlagen. Boven de kroonlijst van de gevels werd een attiek aangebracht in de vorm van een lage klassieke balustrade met balusters en posten met panelen ter hoogte van de pilasters van de gevels. De vensters kregen een klassieke omlijsting in pleisterwerk en T-schuiframen met een naald in het bovenlicht (dunne ijzeren? roede). Op de nok stonden maar liefst vier schoorstenen, drie kamers (waaronder de kamers-en-suite) en de keuken bezaten dan ook elk een eigen stookplaats.

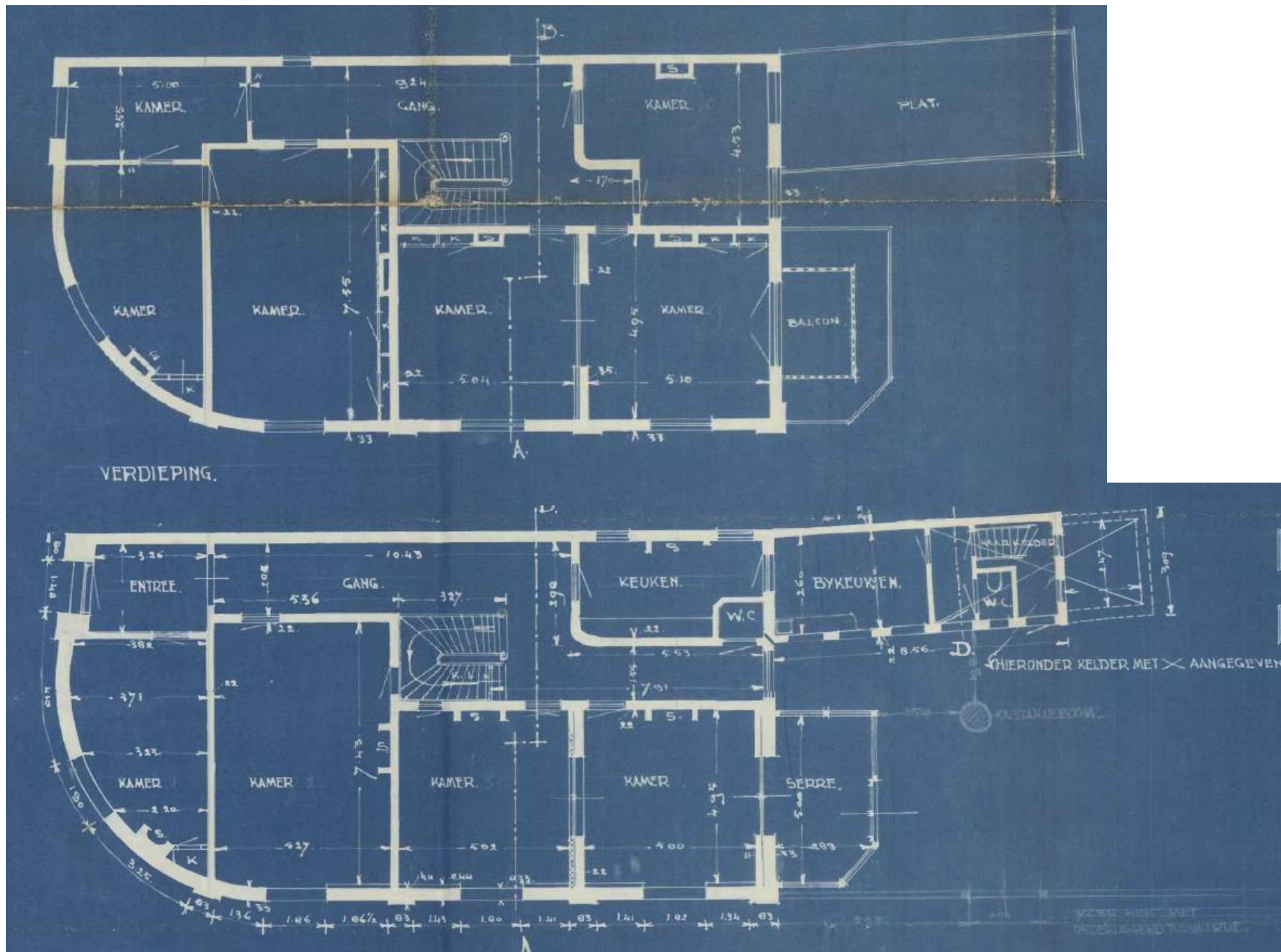
Hengelosestraat vanaf Stationsplein naar het zuiden gezien in 1920. Korte Hengelosestraat 35 staat hier rechts. De gevels zijn gepleisterd en de dakbalustrade is goed te zien. Enschedeinansichten.nl

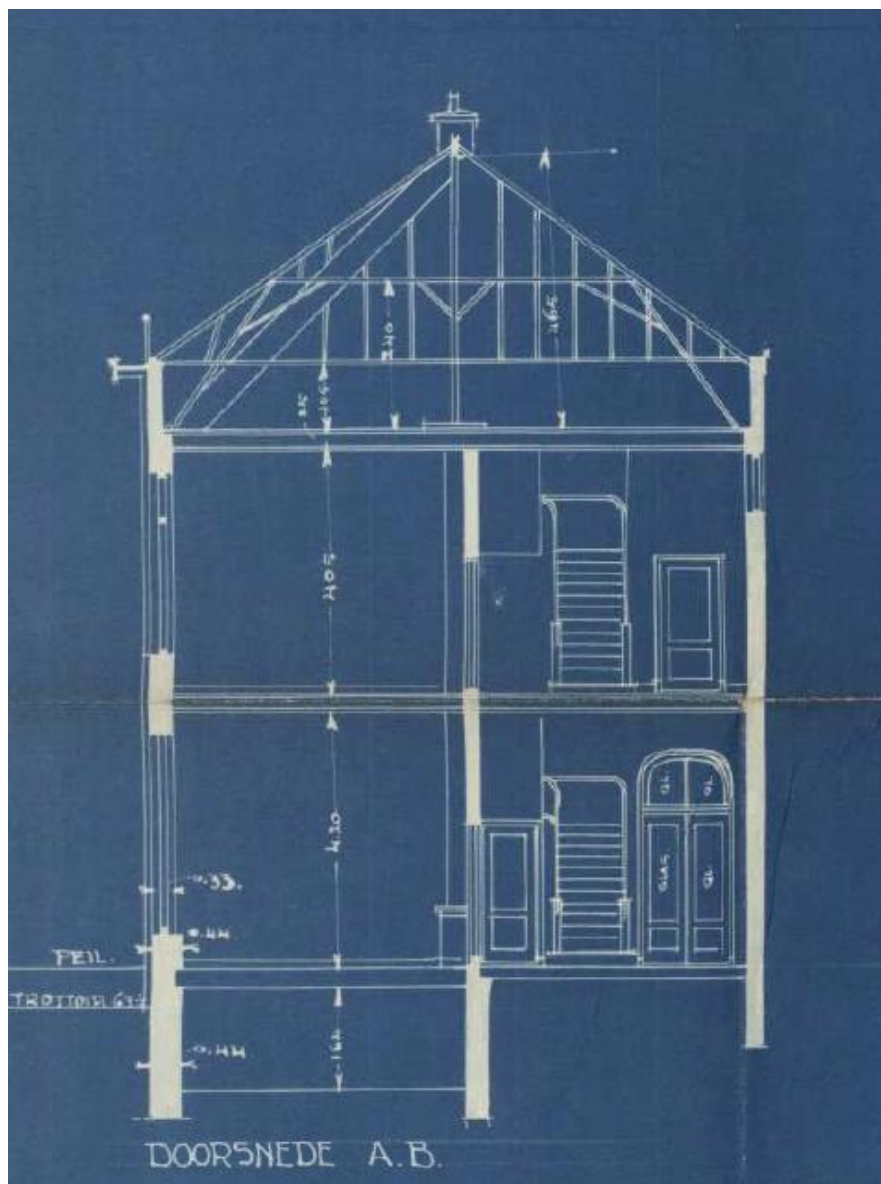

De Korte Hengelosestraat in 1926 genomen vanaf de spoorweginnengang. Op deze ingekleurde foto wordt gesuggereerd dat het pand bakstenen gevels had, dan wel dat het pleisterwerk rood en okergeel was geverfd. Enschedeinansichten.nl

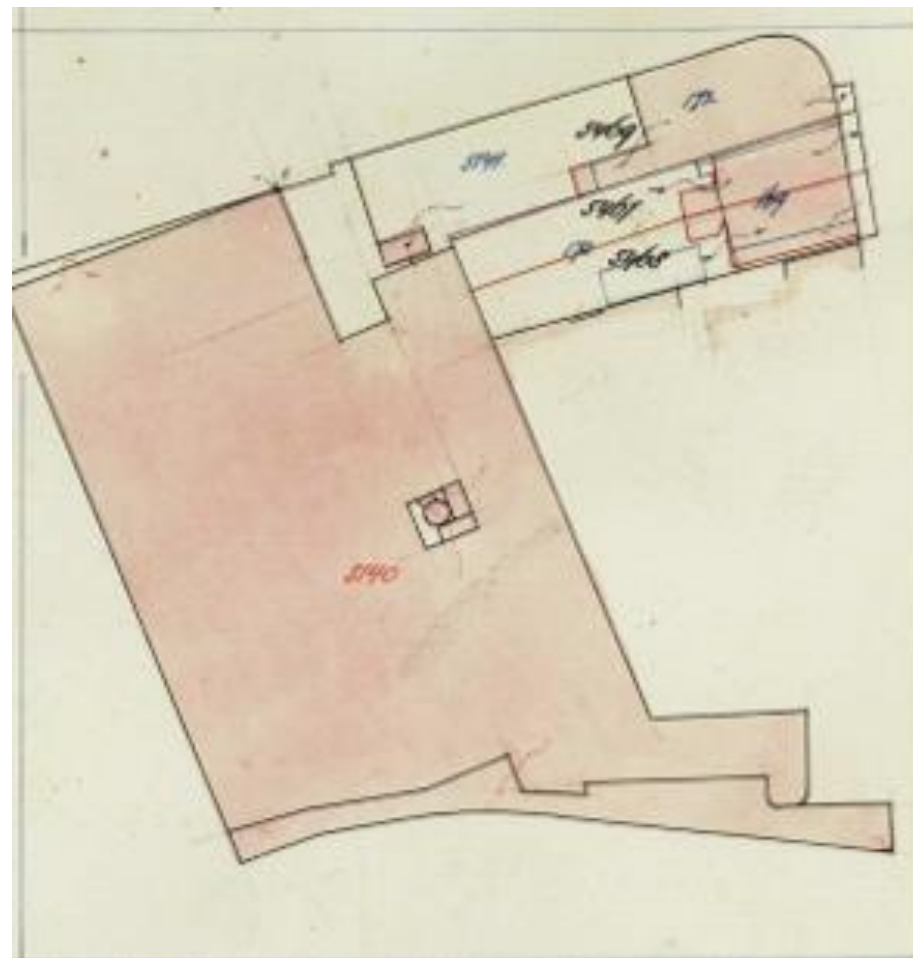

De gevel aan de zijde van het Stationsplein in zijn oorspronkelijke opzet op een blauwdruk van architect Arend G. Beltman uit 1926, gemaakt in opdracht van Nico Ter Kuile. Stadsarchief

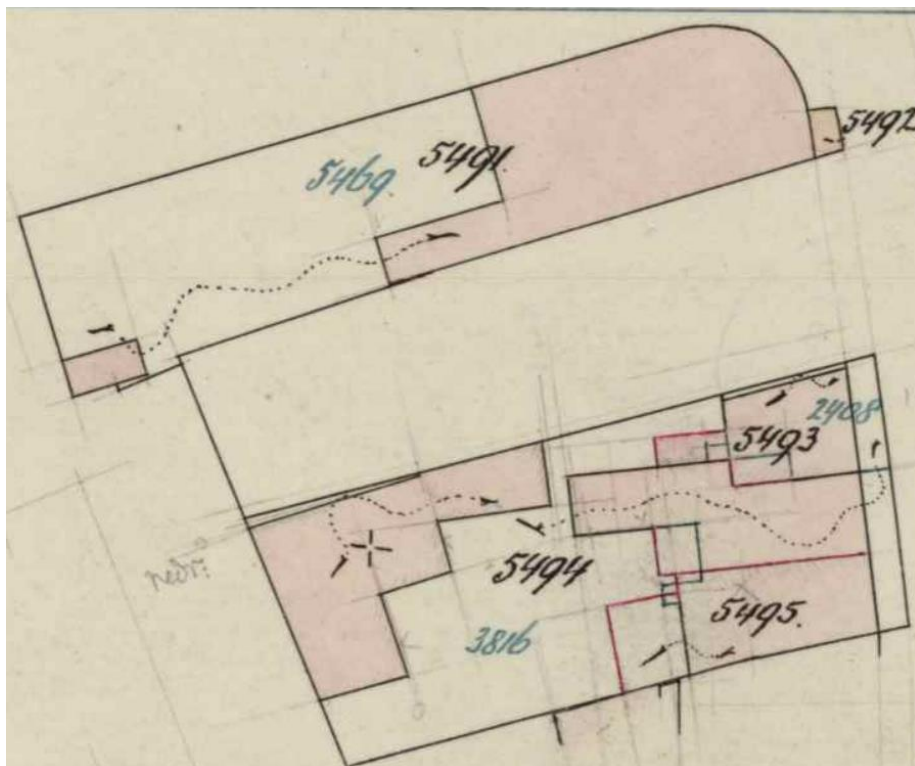
■ *blad 89*

Doorsnede dwars. Stationsplein in zijn oorspronkelijke opzet op een blauwdruk van architect Arend G. Beltman uit 1926, gemaakt in opdracht van Nico Ter Kuile. Stadsarchief

De kadastrale hulpkaart B734 d.d. september 1921. Hier blijkt de uitbouw aan de achterzijde te worden uitgebreid en wordt op de zuidwestelijke hoek van het perceel een schuurtje gebouwd. De twee oudere percelen 171 en 5144 (tuin) worden verenigd onder het nummer 5469. De eerdere ontwikkelingen op het perceel van Korte Hengelsestraat 33-33a/b zijn hier ook in rode lijnen aangeduid. Het fabriekscomplex grenst deels aan het latere Stationsplein. Archiefviewer kadaster.

Hulpkaart B739 d.d. juni 1921. Deze kaart suggereert een dan uitgevoerde uitbouw bij de entree aan de zijde van de Hengelosestraat onder het aparte perceelsnummer 5492. Daarbij wordt het nog maar kort bestaande nummer 5469 omgevormd tot 5491. De uitbouw is echter op geen enkele foto zichtbaar en wordt ook niet getekend op de bestaande toestand in 1926! [Archiefviewer kadaster](#).

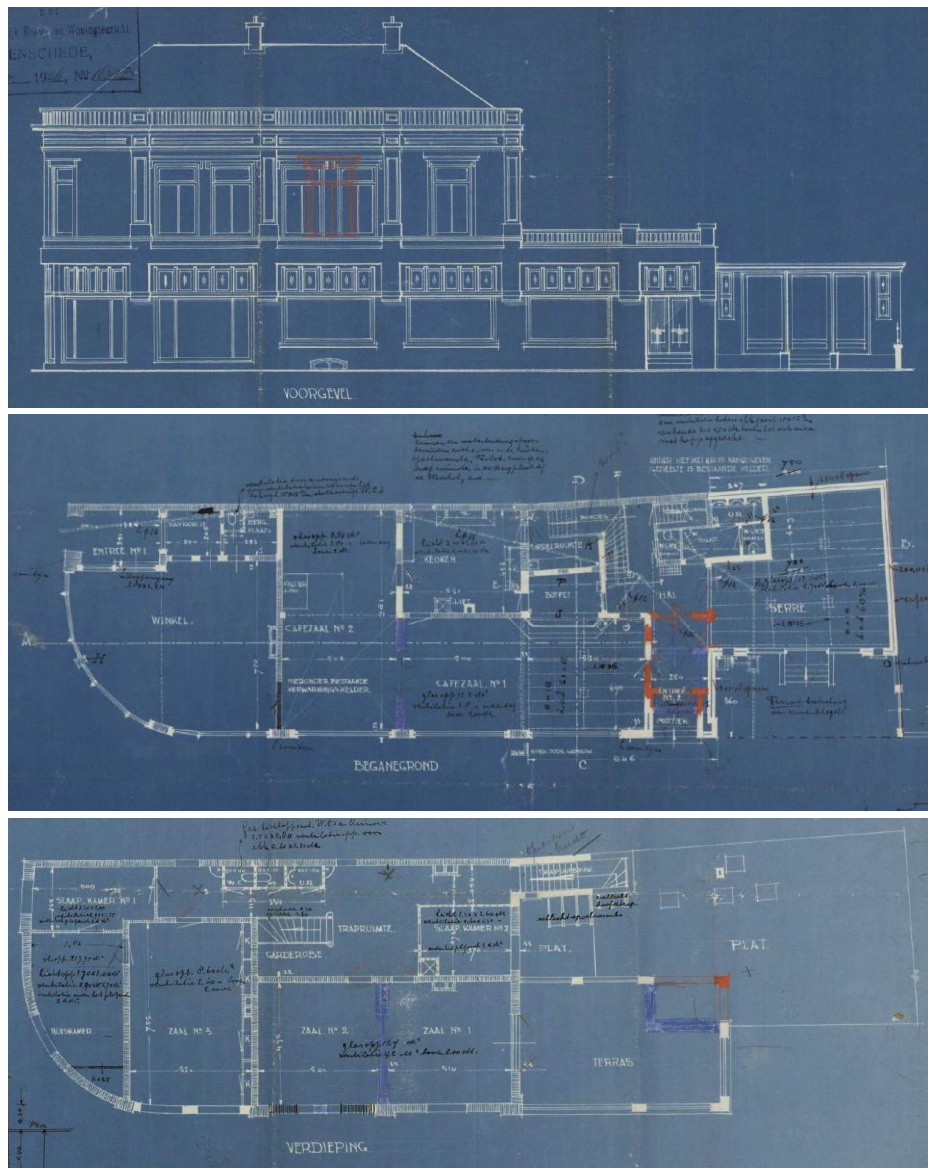
De verbouwing van 1926

In 1926 schakelde textielfabrikant Nico Ter Kuile architect Arend Gerrit Beltman in voor de verbouwing van het pand van woning tot een winkel en café-restaurant. Arend Beltman had in 1911 het in 1871 door zijn vader Gerrit Beltman opgerichte architectenbureau Beltman overgenomen en was net als zijn vader veelvuldig actief voor de textielindustrie middels de bouw van villa's en fabrieken. Arend Beltman maakte vooral naam met het bouwen

van fabrieken in beton-skeletbouw, zoals het oudste deel van de Philips fabrieken te Eindhoven en realiseerde in 1922 in Enschede de Ambachtsschool in opdracht van de Hogere Textielschool.

Het plan van Arend Beltman voor Korte Hengelosestraat 35 omvatte de aanbouw van een éénlaags bouwdeel met plat dak ter plaatse van de oude serre en bijkeukenvleugel waarin de entree met portiek voor het caférestaurant werd ondergebracht. Voorts werd hiertegen ook een forse serre gebouwd. De onderbouw van het huis kreeg brede puien met een groot raam en vijfvoudig bovenlicht met glas-in-lood ramen. Het gedeelte met de gebogen hoek werd bestemd als winkel en hier werden de puien als etalage verder naar beneden doorgezet, dan de vensters van het restaurant gedeelte. De winkel kreeg zijn entree op de plaats van de oude entree van de woning aan de Hengelosestraat.

Intern bleef de oude hoofdstructuur nog grotendeels gespaard, maar de trap werd verplaatst naar de achterzijde. Op de verdieping kwamen ook cafézalen en een deel van de vertrekken werd hier bestemd als woning. In hert ontwerp werden de vensters op de verdieping in de lange gevel verdubbeld, maar deze ingreep is niet uitgevoerd. De winkel herbergde enige tijd de firma E. ter Meulen (elektra).

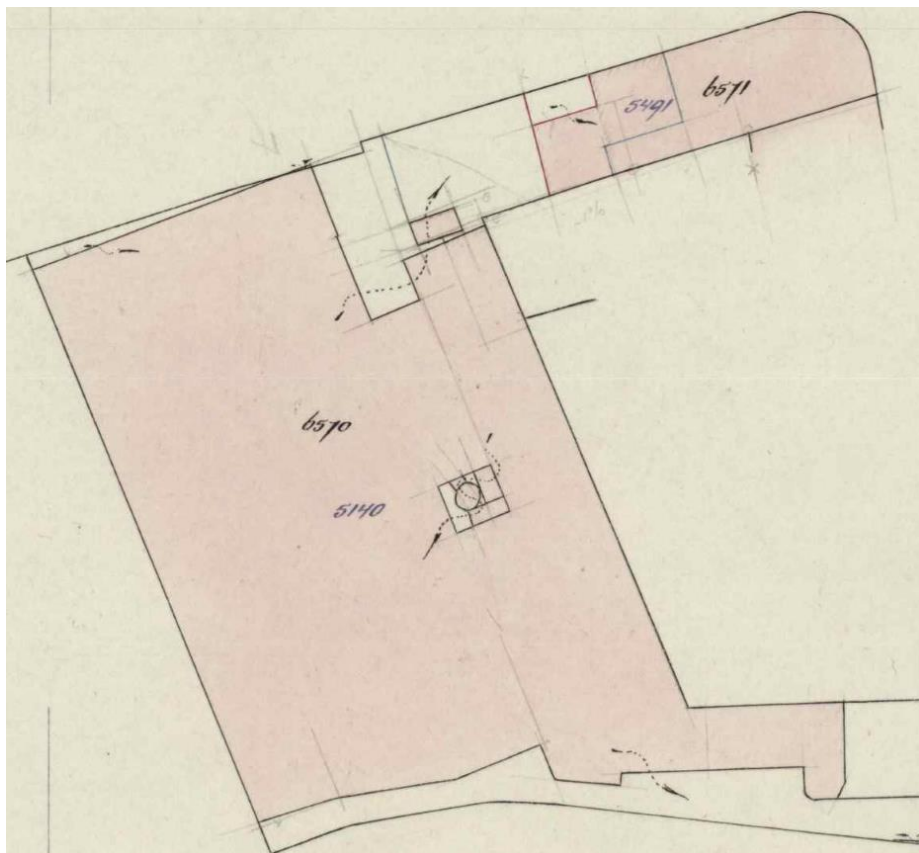
Gevel en plattegronden begane grond en verdieping in de nieuwe toestand, blauwdruk van architect Arend G. Beltman uit 1926, gemaakt in opdracht van Nico Ter Kuile. Stadsarchief

De Hengelosestraat (nu de Korte Hengelosestraat) in 1930 genomen vanaf de spoorwegovergang. Het pand heeft reeds de nieuwe puin van Arend G. Beltman. De straat rechts voor de winkel was toen de Parkweg (nu het Stationsplein). Enschedeinansichten.nl

Hengelosestraat naar het zuiden vanuit het Stationsplein in 1949. De dakbalustrade is inmiddels verdwenen. Enschedeinansichten.nl

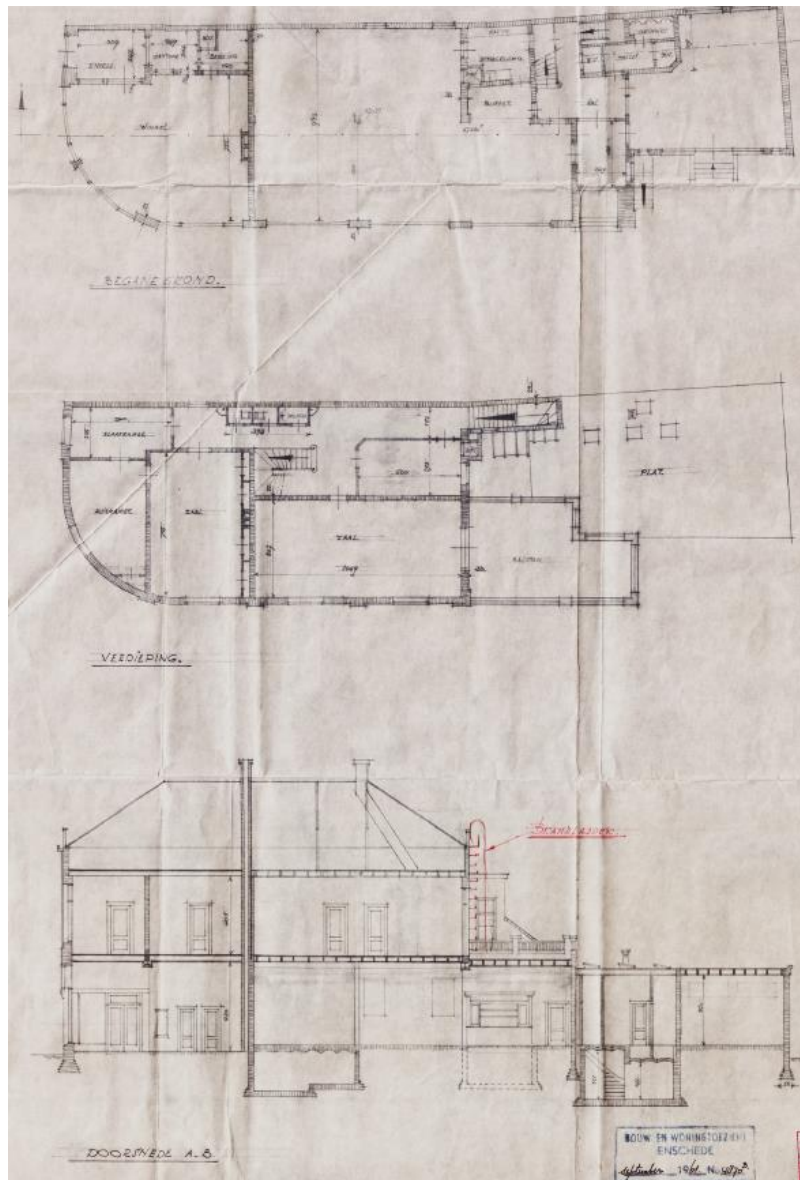
Op deze kadastrale hulpplaat B869 d.d. juli 1935 is de afsplitsing van het tuinperceel na de uitbreiding van de aanbouwen van het plan van 1926 vastgelegd. Het tuinperceel met schuurtje wordt bij het grote perceel 6570 van de fabriek gevoegd. Het pand Korte Hengelosestraat 35/Stationsplein 1 krijgt het nieuwe perceelnummer 6571.

Verbouwing 1961

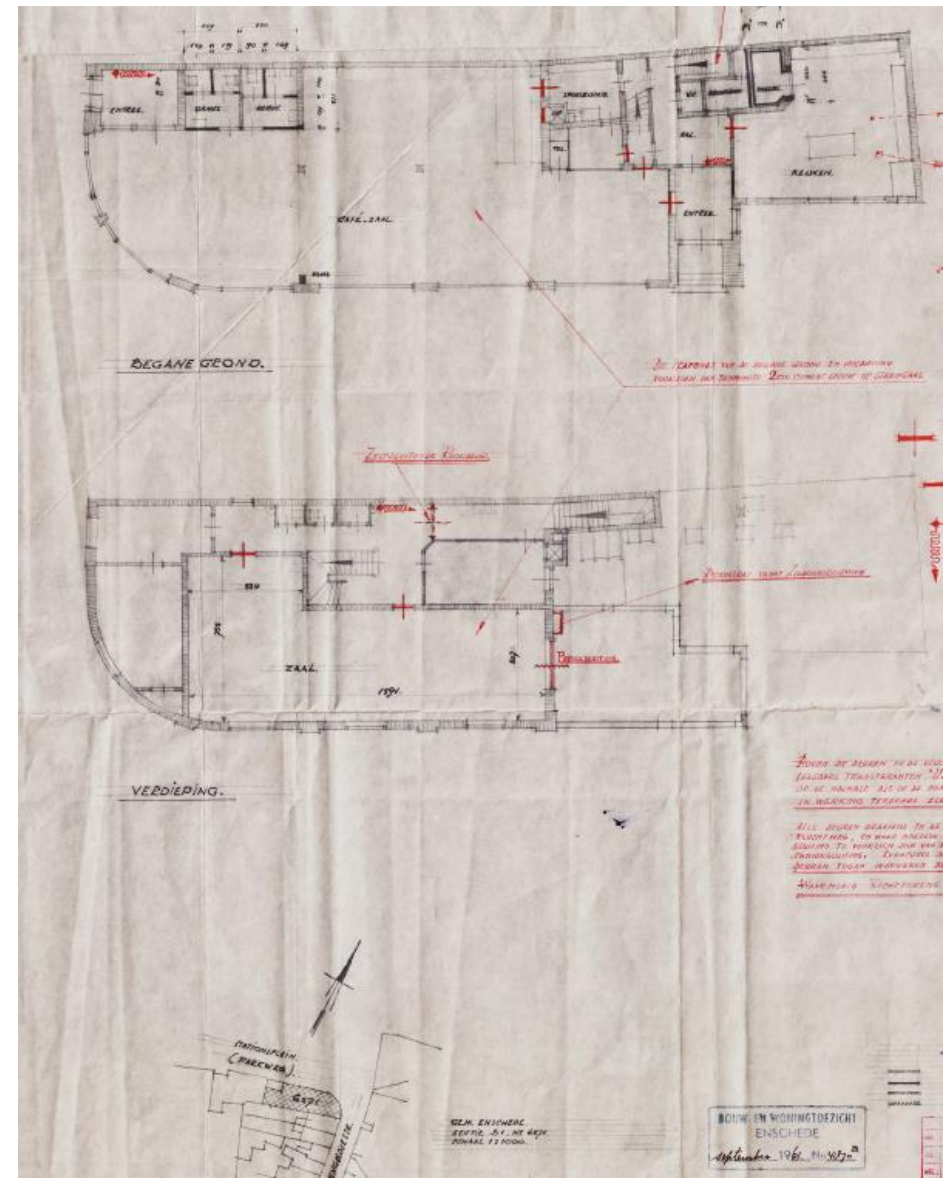
In 1961 worden enkele verbouwingen doorgevoerd voor café-restaurant Royal, dat op dat moment in het pand is gevestigd. Eigenaar is dan de Grolsche Bierbrouwerij N.V. Hun bouw bureau maakt de tekeningen. Boven de beide entrees komen luifels. Uit de plattegronden bestaande situatie van 1961 blijkt dat de winkelruimte dan nog aanwezig is. In het plan wordt die winkelruimte bij het cafégedeelte getrokken tot één grote zaal. Kolommen in de zaal moeten de verdiepingsvloer ondersteunen. De indeling van de verdieping blijft dan grotendeels intact.

Tekening van de vernieuwde entree met luifel in de aanbouw aan het Stationsplein. 1961, bouw bureau Grolsche Bierbrouwerij N.V. Enschede. Stadsarchief Enschede.

Tekening van de plattegronden en langsdoorsnede bestaande toestand 1961, bouwureau Grolsche Bierbrouwerij N.V. Enschede. Stadsarchief Enschede.

Tekening van de plattegronden nieuwe toestand 1961, bouwureau Grolsche Bierbrouwerij N.V. Enschede. Stadsarchief Enschede.

Stationsplein 1, restaurant Royal van J. Achterberg, gefotografeerd kort na de verbouwing in 1962. Rechts boven is nog de schoorsteen van de oude textielfabriek zichtbaar.
<https://www.enschedeinsichten.nl/collectie/hotels-cafe-restaurant/restaurant-royal329-detail>

Na Royal is in het pand tot enige jaren terug Café Berlijn gevestigd geweest. Foto uit 2012, Crimson, rapport Station Enschede.

Links op de foto zijn de aanbouwen te zien van Stationsplein 1 in het begin van de jaren 80. De balustrade op de aanbouw aan het plein is dan nog in de oude vorm aanwezig. Daarachter is het trappenhuis vanuit de aanbouw naar de verdieping te zien.

Sinds de verbouwing van 1961 is er voor zover op basis van het onderzoek is waar te nemen weinig aan het pand veranderd. Wel zijn in de linker pui van de gevel aan het Stationsplein zeer recent dubbele deuren toegevoegd, voor de entree van het huidige restaurant Perron 22. Voorts is het interieur op de begane grond geheel gemoderniseerd.

4.2 KORTE HENGELOESTRAAT 35/STATIONSPLEIN 1. HUIDIGE TOESTAND

Zoals gezegd verkeert het pand in ieder geval wat betreft het exterieur nog in een betrekkelijk gave staat. Op de verdieping is de oorspronkelijke architectuur met de vensters met hun oorspronkelijke schuiframen en klassieke omlijstingen en het gevelwerk met pilasters en een klassiek hoofdstel met kroonlijst behouden gebleven. Ook de door Arend Beltman in 1926 aangebrachte pui in de onderbouw met hun glas-in-lood ramen in de bovenlichten (van de pui in de rond lopende gevel) zijn nog aanwezig, evenals de lage aanbouwen rechts aan het Stationsplein die Beltman toen toevoegde. De in 1961 verbouwde entrees zijn wel later helaas aangepast middels omtimmering van de luifels en versobering van de dagkanten en deuren. Verder is de balustrade van de aanbouw in gewijzigde vorm vernieuwd.

Korte Hengelose 35, de afgeronde hoek. FH MAB 2020

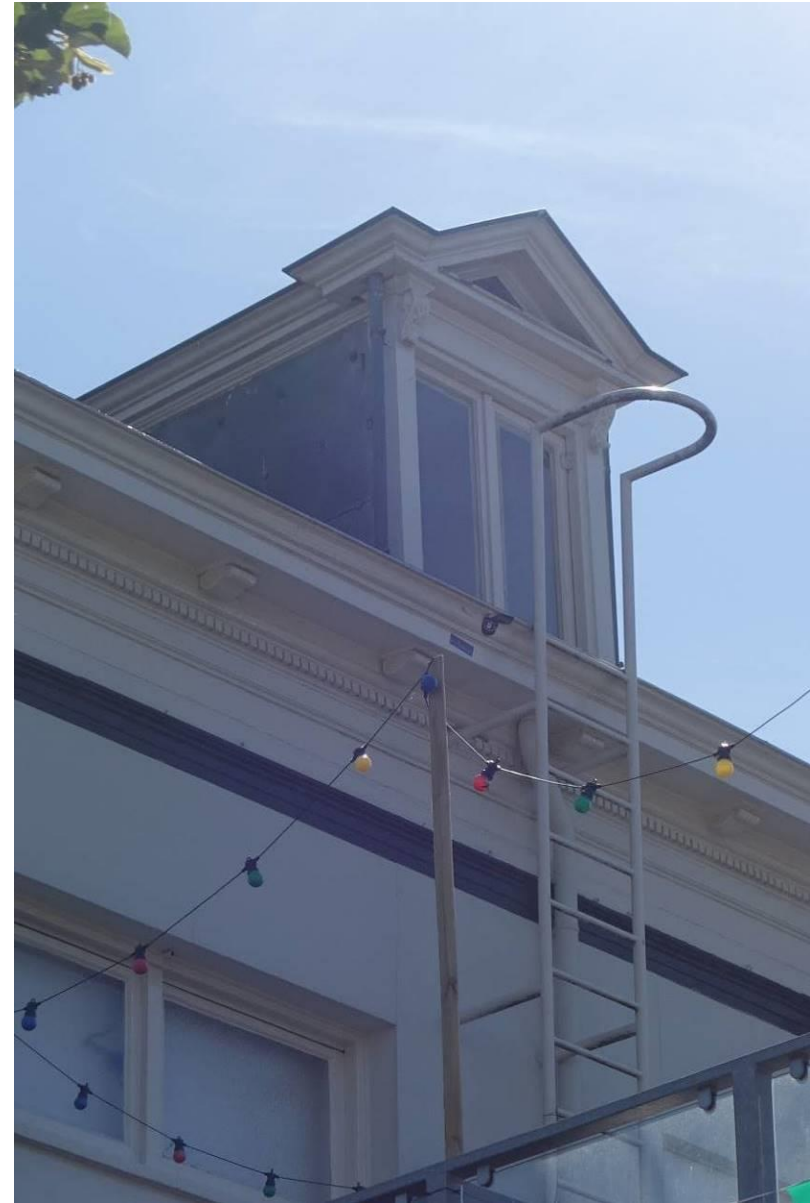
De pui van Beltman uit 1926 bezitten in het afgeronde geveldeel nog hun oorspronkelijke glas-in-lood ramen in de bovenlichten. Deze pui behoorden tot de winkel die in 1961 werd opgeheven en getrokken bij het restaurant. FH MAB 2020

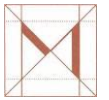
Korte Hengelosestraat 35/Stationsplein 1, overzicht vanaf het Stationsplein. FH MAB 2020

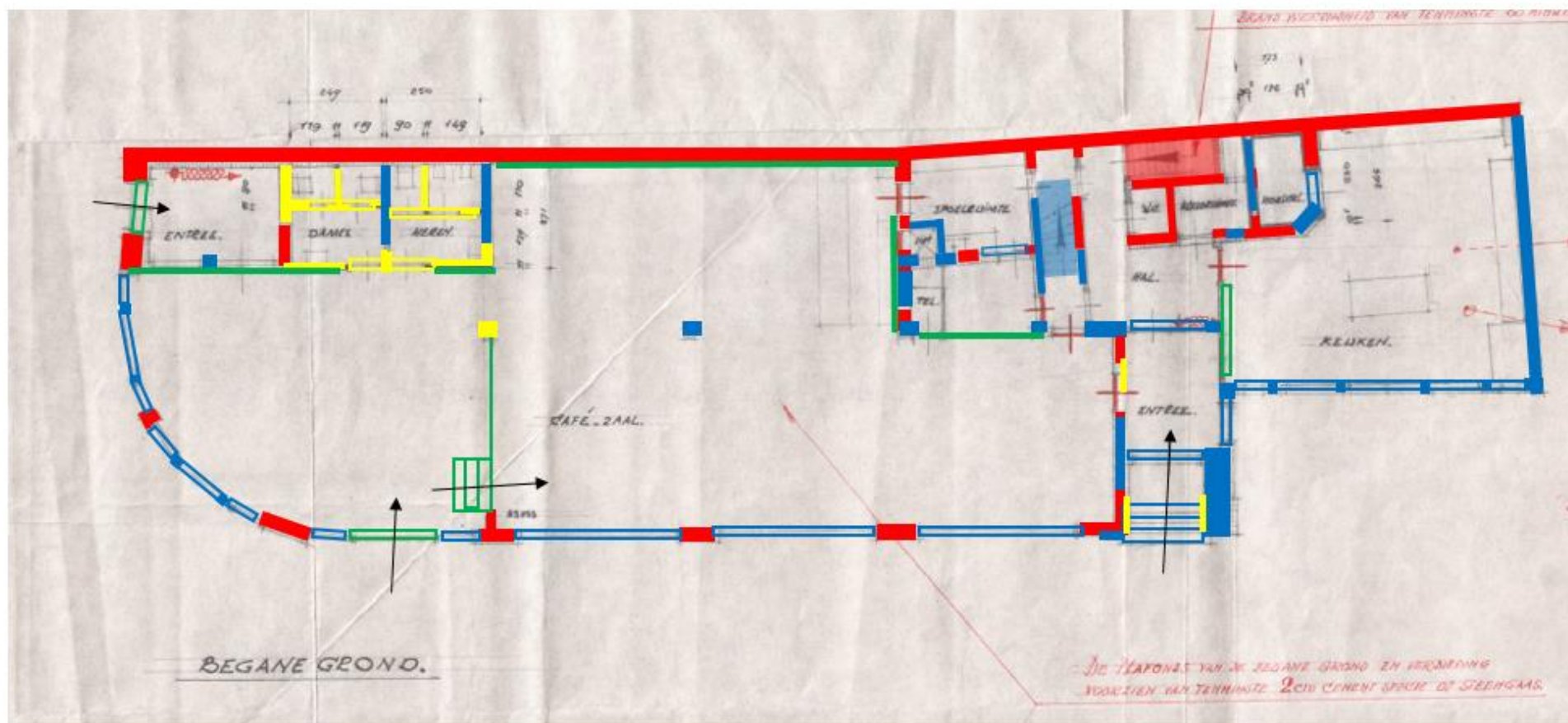
De éénlaags aanbouw met in de in 1961 verbouwde entree aan het Stationsplein dateert uit 1926. FH MAB 2020

De dakkapel boven de westgevel van het pand is nog in hoofdropzet oorspronkelijk (omstreeks 1870). De ramen zijn later gewijzigd. FH MAB 2020

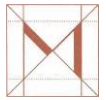
Het pand vanuit het westen gezien. FH MAB 2020

KORTE HENGELSESTRAAT 35/STATIONSPLEIN 1. PLATTEGROND BEGANE GROND: DATERINGEN

- = XIXc
- = 1926
- = 1961
- = Recent

Plattegrond met de dateringen op de ondergrond van 1961. De datering van de onderdelen in het interieur zijn opgesteld op basis van vergelijking van de diverse bouwtekeningen.

4.3 GETRAPTE WAARDESTELLING

In dit onderzoek is het focus gericht geweest op met name het exterieur. Op grond van het onderzoek is vastgesteld dat het pand in aanmerking komt voor bescherming als gemeentelijk monument vanuit **cultuurhistorische overwegingen** (relatie met textielfabrikanten, als woonhuis en verder de langdurige horecageschiedenis), **de betekenis voor het beeld van de omgeving** (markant gebouw met gaaf bewaarde gevel met afgeronde hoek bij entree binnenstad vanaf Stationsplein) **en de architectuurhistorische waarde** (voormalige fabrikantenvilla uit derde kwart 19de eeuw met een voor de architectuur uit die tijd in de regio kenmerkende afronding van de hoek en de classicistische detaillering, nog goed beleefbaar op de verdieping, met nog overwegend gaaf bewaard gebleven pui en op de begane grond, deels met glas-in-lood en de aanbouw met portiek van de belangrijke architect Arend Beltman die de overgang van het pand van woning naar horeca/winkel markeren).

Getrapte waardestelling exterieur

Hoge waarde:

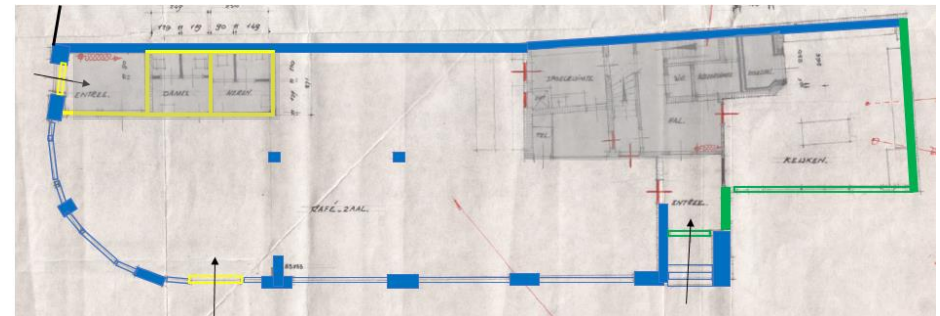
- Hoofdvorm en kapvorm met dakkapel op westelijk dakschild.
- Gesmoorde holle pannendekking op hoofdkap.
- Materialisering (pleisterwerk) en detaillering gevels (pilasters en hoofdgestel met kroonlijst op gesneden klossen) aan Korte Hengelosestraat en Stationsplein.
- Vensters met gestuukte klassieke omlijstingen en schuiframen op de verdieping.
- Pui uit 1926 met drielichtvensters en vijfvoudig bovenlicht, deels nog met glas-in-lood ramen in de gebogen gevel.
- De éénlaags aanbouw met pui en portiek met trappen uit 1926 aan het Stationsplein.

Positieve waarde

- De gevels van de serre uit 1926 rechts achter de aanbouw aan het Stationsplein.
- De deuren in het portiek van Stationsplein 1.
- De trap naar de kelder rechts naast de entree in de aanbouw van Stationsplein 1.

Indifferente waarde

- De recente entree met dubbele deuren aangebracht in de pui links in de gevel aan het Stationsplein.
- De huidige, recente balustrade in staal en glas op de aanbouw van 1926.

Plattegrond begane grond van Korte Hengelosestraat 35/Stationsplein 1 met de getrapte waarden. Blauw = Hoge waarde, groen = positieve waarde en geel = indifferente waarde. De grijs gemarkeerde onderdelen in het interieur zouden nader onderzocht moeten worden.

NB: Onderdelen met een hoge waarde zijn bepalend voor de ontwikkelingsgeschiedenis en het karakter van het pand en moeten dus behouden blijven. Onderdelen met een positieve waarde zijn ook van betekenis voor de ontwikkelingsgeschiedenis en het karakter van het pand, behoud is wenselijk, maar aanpassing is hier mogelijk. Onderdelen aangeduid met een indifferente waarde hebben geen bijzondere betekenis binnen het geheel en mogen vervangen/verwijderd worden of aangepast.

5 CONCLUSIES & AANBEVELINGEN

5.1 CONCLUSIES

Waardering van de gebouwen

Wanneer we de onderzoeksresultaten met betrekking tot de waardering van de bebouwing afzetten tegen de uitkomsten van de quick scan cultuurhistorie binnenstad, waar van het onderzoeksgebied de Brammelerstraat en de Korte Hengelosestraat met de bebouwing waren onderzocht en gewaardeerd, dan vallen in de waardering van de panden aan de Korte Hengelosestraat enkele verschillen op. Wat in die studie is aangemerkt als beeldbepalend (Korte Hengelosestraat 33 en 35) wordt door ons op basis van de gaaf bewaarde/kwaliteitsvolle gevels gekwalificeerd als gemeentelijk monument.

Verder worden in die studie de nummers 19-31 gewaardeerd als structuurbepalend en krijgt het blok 3-17 uit 1978 geen waardering. Wij zijn van mening dat van de door de quick scan als structuurbepalende reeks (19-31) gekwalificeerde objecten de panden 19-19a en 27-31 een kwalificatie als beeldbepalend/karakteristiek object moeten krijgen en de wat betreft de gevel sterker verstoord geraakte nrs. 21-23 en 25-25a/b structuurbepalend zijn.

Korte Hengelosestraat 27-35 in de jaren 60. Stadsarchief.

Korte Hengelosestraat 27-33 thans (MAB augustus 2020).

Evert Jan Krouwel legt in 2015 bij de waardering van de Korte Hengelsestraat de focus op de bebouwing uit 1865-1925, wat vanuit de insteek die hij kiest te begrijpen is omdat nog een belangrijk deel van de bebouwing uit die tijd stamt en dus in hoge mate de sfeer van de straat bepaalt. Bijgevolg beschouwt hij het blok 3-17 uit 1978 als niet waardevol, het doet volgens hem *“afbreuk aan die individuele kwaliteit van voorgevels”*. Overigens heeft hij niet alleen oog voor de oudere architectuur, ook de wederopbouwarchitectuur heeft zijn aandacht in die studie.

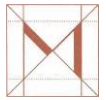
Korte Hengelsestraat 3-25 in de jaren 60. Op de voorgrond oude, op dat moment bij Vroom & Dreesmann in gebruik zijnde laagbouw en daarachter het forse gebouw dat bij de textielfabriek op het binnenterrein hoorde met een poort naar het binnenerf. Dit gebouw was weliswaar historisch en een relict van de textielindustrie, maar was in schaal feitelijk niet passend in de omgeving. Stadsarchief

Inmiddels zijn we een paar jaar verder en is het focus van onderzoek meer verschoven naar de periode van na 1965 en is bijgevolg de waardering van architectuur en stedenbouw uit het derde kwart van de 20ste eeuw door toegenomen kennis en inzicht bijgesteld, omdat we hierdoor

genuanceerder naar deze inmiddels ruim 40 jaar oude architectuur kijken. Met betrekking tot het blok 3-17 is dan ook op te merken dat het ten eerste in hoofdvorm en gevels vrij gaaf bewaard is gebleven. Hoewel in één opzet gebouwd, is het feitelijk een rij van zeven min of meer individueel uitgewerkte panden die zich dus in een oude structuuropzet voegen. Met andere woorden, het is dus architectuur die je binnen een oudere structuur (structuurbepalend) in dat opzicht al positief zou kunnen waarderen. Het ontwerp bezit ook wel degelijk kwaliteit, het bevat een binnen een historische straat passende schilderachtige opbouw uit verschillende elementen, afwisselend vlak gedekt en gesloten en met lessenaardak en glazen puien met erker. Verder is van belang dat het ontwerp visueel het hoge V&D gebouw links met de lagere oude bouw rechts overbrugt. Door deze kwaliteiten waarderen wij het blok positief, wat inhoudt dat het een karakteristiek/beeldbepalend complex is.

Korte Hengelsestraat 3-25 thans. Het blok 3-17 uit 1978 voegt zich in schaal, ritme en veelvormigheid goed binnen het totale straatbeeld. MAB 2020

Naast Korte Hengelosestraat 3-17 kent het gebied nog meer gebouwen uit die periode aan het Stationsplein en de parkeergarage. Van die gebouwen krijgt het ABN-AMRO gebouw van het bureau Maaskant-Van Dommelen-Kroos architecten vanwege het kwaliteitsvolle ontwerp en de passende, menselijke schaal een positieve waardering. Er is dus ook hier sprake van een karakteristiek/beeldbepalend object.

Bij de parkeergarage op het binnenterrein is het vooral de in een binnenstad passende ritmiek van de gevels (opbouw gevels uit rechthoekige vlakken metselwerk, afgewisseld door meer open stroken) die als een kwaliteit aangemerkt kan worden.

De ruimtelijke kwaliteit van het gebied hangt samen met de hoogwaardige kwaliteit van (een deel van) de aanwezige bebouwing en – vanuit cultuurhistorisch perspectief – in mindere mate door de vormgeving en inrichting van de openbare ruimte. De stedenbouwkundige karakteristiek wordt in belangrijke mate bepaald door de historische gelaagdheid van het gebied. De historisch-ruimtelijke ontwikkeling is nog duidelijk herkenbaar in de stedenbouwkundige opzet, structuur en verkaveling. Ook nadat het fabriekscomplex van Nico ter Kuile & Zonen N.V. werd gesloopt, zijn vanaf de jaren 70 nieuwe invullingen gepleegd, die (ten dele) voortborduren op de ruimtelijke ontwikkelingen die vanaf het einde van de 19de eeuw in dit gebied hebben plaatsgevonden. Het gebied is dan ook van belang vanwege de bijzondere herinneringswaarde.

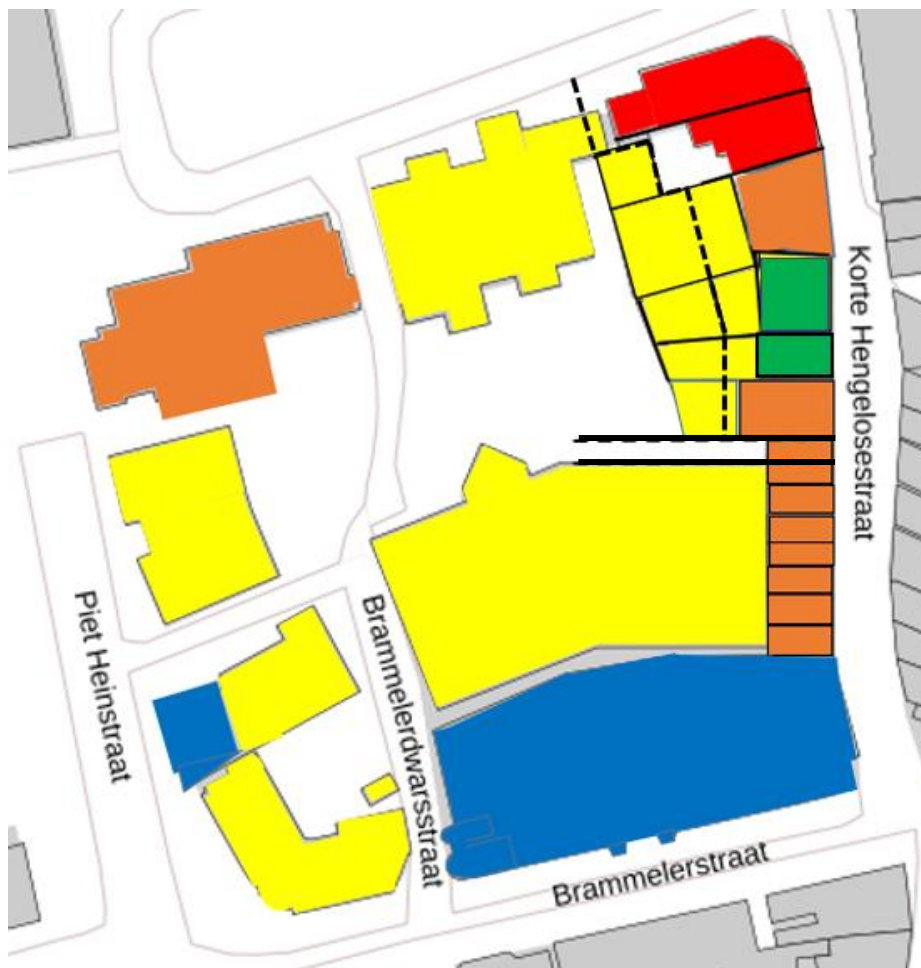
5.2 AANBEVELINGEN

Behoud en bescherming

Deze quickscananalyse geeft een indicatieve waardering van de onderzochte objecten en complexen. Aanbevolen wordt om de in de analyse als cultuurhistorisch positief- en hoog-waardevol beoordeelde objecten bij toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen zoveel mogelijk als uitgangspunt te nemen en voor het gebied te behouden. Ze geven het gebied vanuit cultuurhistorisch perspectief kwaliteit en identiteit. Voor de als hoog gewaardeerde objecten wordt aanbevolen deze als gemeentelijk monument te beschermen.

Begrenzing bescherming

De bebouwing aan de Korte Hengelosestraat is van oudsher gebouwd op relatief smalle maar ook diepe percelen. Achter de bebouwing aan de straat ontstond op deze erven geleidelijk aan naast uitbouwen tegen de achtergevels van de huizen zelf bebouwing voor stalling en opslag (schuurtjes/magazijnen). In veel gevallen werd uiteindelijk voor de winkelfunctie het gehele perceel vol gebouwd. In de huidige opzet is van de historische achterbouwen/bijgebouwen nauwelijks iets bewaard gebleven en wat er staat heeft weinig tot geen kwaliteit. Om ontwikkelingen op het binnenterrein mogelijk te maken wordt voorgesteld om de grens van de bescherming te leggen op een relatief korte afstand van de achtergevels van de voorbouw.

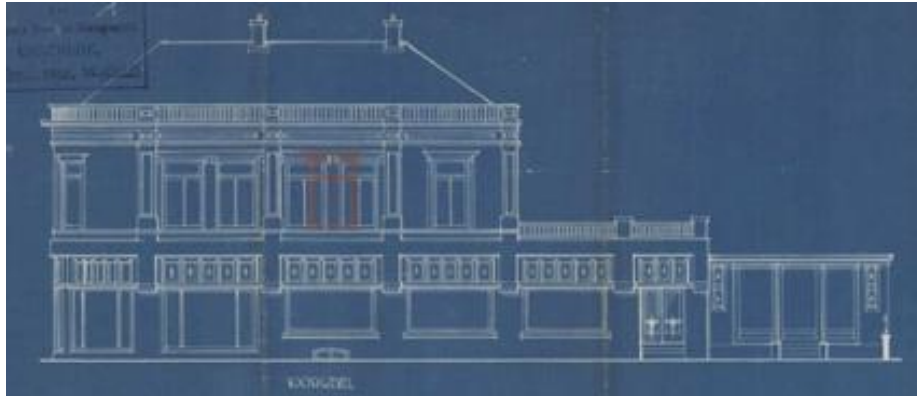
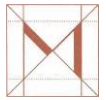
Waardenkaart bebouwing: Blauw = Rijksmonument, rood = hoge waarde/gemeentelijk monumentkandidaat, oranje = positieve waarde (beeldbepalend/karakteristiek object), groen is structuurbepalend, geel is basiswaarde/geen waarde. De stippellijn achter de bebouwing aan de Korte Hengelosestraat geeft de voorgestelde grens van de bescherming aan, waarbij de geel gekleurde delen die binnen die begrenzing vallen geen waarde bezitten. De feitelijke bescherming als monument of karakteristiek object moet gezien worden in het aan de straat gesitueerd bouwdeel (voorhuis).

Omgang met aanbouwen Stationsplein 1

Uit het onderzoek van Korte Hengelosestraat 35/Stationsplein 1 is gebleken dat het pand in aanmerking komt voor bescherming als gemeentelijk monument. In de getrapte waardestelling is geconstateerd dat de aanbouwen tegen de westgevel uit 1926, zichtbaar vanaf het Stationsplein, een deels hoge en deels positieve waarde bezitten. Ze spelen een belangrijke rol in het geheel (de horecafase) maar zijn door latere wijzigingen wel aangetast. Bij een herinrichting van het gebied zou het wenselijk zijn om deze bouwdelen te herstellen en op te waarderen. Zo zou de aanbouw met portiek en balkon een opwaardering mogen krijgen van de entree met luifel en is sterk aan te bevelen om de oude balkonbalustrade in ere te herstellen. Dit zou ook wenselijk zijn op het pand zelf. De terugliggende serreachtige bouw zou in de noord en westgevel kunnen worden aangepast naar een beter bij de architectuur passende serreopzet in relatie met een terras ervoor aan het Stationsplein. Zo wordt deze zijde van thans een wat verborgen hoek (achterkant) opgewaardeerd en komt een dergelijke ingreep de uitstraling naar het plein ten goede.

Aanbouw in 1961 met oorspronkelijke balustrade en aanbouw in 2020 (rechts).

Ontwerp gevel Stationsplein uit 1926. De balustrade op de aanbouw werd aangepast op de dakbalustrade en hierdoor werd een eenheid gecreëerd. De serre rechts is ondergeschikt aan de aanbouw met de hoofdentree. Bouwarchief Enschede.

Waarden versus nieuwe invullingen

Bij de eventuele verdichting conform de visie Centrum Kwadraat wordt gedacht aan de inpassing van woongebouwen en kleinschalige bedrijfjes (ateliers) op het binnenterrein en aan het Stationsplein en Piet Heinstraat, waarbij de karakteristieken van de verdwenen fabriekshal mogelijk als referentie (sheddaken, blokvormige volumes, stalen ramen) kunnen dienen voor de vormgeving.

Voor het **binnenterrein** zou de hoogte van de parkeergarage de maximale hoogte moeten zijn (twee tot drie bouwlagen met kap) en zou moeten worden uitgegaan van individuele woningen geschakeld. Voor de winkel/bedrijfsfunctie in de Korte Hengelosestraat is het noodzakelijk dat magazijnen en winkelruimte gehandhaafd blijven en de winkels vanuit het binnenterrein bevoorraadt kunnen worden. Bij het project Hart van Grave in het oude vestingstadje Grave is hiervoor een opzet gekozen met geschakelde individuele woningen boven de winkels en magazijnen. De

buitenruimte ligt hier op het platte dak van de uitgebouwde winkelruimte en magazijnen, waar een soort straatje op niveau ontstaat.

Hart van Grave, impressie van de bebouwing op het binnenterrein waarbij de straat en buitenruimte op het dak van de winkel/magazijnruimte is gerealiseerd. Het huistype is passend bij het karakter van de binnenstad, maar kan ook binnen het kader van Enschede op fabrieksarchitectuur worden afgestemd.

Luchtfoto van binnenstad Grave met binnen de gele ovaal de recente invulling Hart van Grave.

Aan het Stationsplein zou men kunnen denken aan de transformatie van het bankgebouw in een woon/werkcomplex en hier is tussen het bankgebouw (Stationsplein 8) en het horecapand (Stationsplein 1) woonbebouwing in een blok mogelijk, wel passend bij de schaal van het bankgebouw.

Aan de Piet Heinstraat hebben links naast het nog bestaande bankgebouw van de Incassobank uit 1929 vrijstaande villa's gestaan uit de periode 1935-1940 omgeven door tuinen met bomen. Een vergelijkbare villa uit 1929 stond rechts van de bank. Deze villa's hadden net als het bankgebouw prominente kappen en bakstenen gevels. Hier zouden woongebouwen in losse blokken met de schaal en karakter van de voorbouw van het oude bankgebouw niet misstaan. Het kantoorgebouw op nr. 12 heeft in zijn gevels overigens ook inspiratie gezocht bij het ritme, indeling en detaillering van de gevels van het bankgebouw dat een mengvorm van traditionalisme en expressionisme is. De schaal is echter van een andere orde dan de bank. Op de hoek bij het Hoedemakerplein zou een insteek van villabouw met prominente kappen en bakstenen gevels zoals de huizen die hier tussen 1930 en 1942 zijn ontstaan goed passen. Zo zou ook een betere aansluiting op het Hoedemakerplein en de bebouwing aan de overzijde bij de Tromplaan tot stand gebracht worden.

NB: De schaal en architectuur van de achterbouw van de voormalige Incassobank gaan momenteel sterk de concurrentie aan met het monumentale gebouw. Vervanging door een gebouw in een kleinere schaal met bakstenen gevels zou hier vanuit cultuurhistorisch perspectief (zie oorspronkelijke achterbouw) wenselijk zijn.

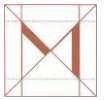
[Herstellen groene inrichting](#)

Het onderzoeksgebied vormt de overgang van het oude centrumgebied naar een villawijk die vanaf het begin van de 20ste eeuw werd gerealiseerd.

Langs de wegen uit het einde van de 19de eeuw (Parkweg en Atjehpark) en het begin van de 20ste eeuw (Brammelerstraat, Piet Heinstraat en Hoedemakersplein) werden ten tijde van de aanleg beplantingstructuren aangebracht. Ook de ruime tuinen van de villa's droegen in het verleden bij aan de groene uitstraling van het gebied. Door diverse ontwikkelingen (o.a. cityvorming langs de Brammelerstraat in de jaren 30, aanleg van het Stationsplein in de jaren 50, verdichting van de bebouwing langs de Piet Heinstraat in de jaren 80, toename van verkeer en parkeren in de openbare ruimte en op particuliere terreinen) is het groene karakter van het gebied in de loop der tijd sterk afgenomen. Aanbevolen wordt om bij ruimtelijke ontwikkelingen in het gebied kansen te grijpen om dit groene karakter weer te versterken. Met name aan de zijden van het Hoedemakersplein, de Piet Heinstraat en het Stationsplein zijn er vanuit cultuurhistorisch perspectief aanleidingen om – op basis van de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied en in aansluiting op de naastgelegen villawijk - de groene inrichting te herstellen door het aanbrengen van forse beplantingsstructuren, het weghalen van verhardingen in de openbare ruimte en het aanleggen van plantsoenen en/of beplantingsvakken. Daarnaast zouden eigenaren gestimuleerd kunnen worden om verhardingen op hun terrein zoveel mogelijk verwijderen en te vervangen door een groene inrichting.

[Verder onderzoek](#)

Deze analyse is verkennend van opzet. De waardering van de object- en complexonderdelen is indicatief. Ze geeft een indicatie van de aangetroffen waarden op basis van het verkennende onderzoek. Bij transformatie-opgaven of het formuleren van beschermingsvoorstellen is het zinvol om soms verdiepend onderzoek te doen, waarbij meer zicht kan worden verkregen in de opbouw, constructieve aspecten en interieurs van de objecten.

6 BRONNEN EN LITERATUUR

- Rutte, R. en J.E. Abrahamse (2014), *Atlas van de verstedelijking in Nederland. 1000 jaar ruimtelijke ontwikkeling*, Bussum.
- Schreiber, U. (1982), *Modelle für humanes Wohnen. Moderne Stadtarchitektur in den Niederlanden*. Köln.

6.1 BRONNEN

- Kopieën bouwtekeningen aangeleverd door Stadsarchief Enschede.
- Kopieën bouwtekeningen aangeleverd door gemeente Enschede.
- Stadsarchief Enschede: diverse dossiers.

6.2 INTERNET

- [Stadsarchief.enschede.nl/beeldbank](https://stadsarchief.enschede.nl/beeldbank)
- <https://cultureelerfgoedenschede.nl/wordpressnew/kruispunt-de-graaf/>
- [Enschedeinansichten.nl](https://enschedeinansichten.nl)
- [Topotijdreis.nl](https://topotijdreis.nl)
- [Kadaster.nl archiefviewer](https://kadaster.nl/archiefviewer)

6.3 LITERATUUR

- Bakker, J. (1995), *75 jaar vooruit*, Enschede.
- Kokhuis, G.J.I. (1984), *Historie van Enschede*. Hengelo.
- Nijhof, W.H. (2014), *Geschiedenis van Enschede. Stad uit stoom en strijd*, Enschede.

7 BIJLAGEN

7.1 OBJECTENLIJST

Verklaring afkortingen:

B	Basiswaarde
P	Positieve waarde
H	Hoge waarde
ZH	Zeer hoge waarde
GM	Gemeentelijk monument
RM	Rijksmonument

Straat	Huisnummer(s)	Waardering	Waarde CHA	Huidige status
Korte Hengelsestraat	3-17	P	P	
Korte Hengelsestraat	19-19a	P	P	
Korte Hengelsestraat	21-23	B	H	
Korte Hengelsestraat	25-27	B	H	
Korte Hengelsestraat	29-31-31-1/31-5	P	ZH	GM
Korte Hengelsestraat	33-33a-33b	H	P	
Korte Hengelsestraat	35	H	H	
Stationsplein	1a-5	B	H	
Stationsplein	6	B	P	
Stationsplein	8	P		
Piet Heinstraat	4-6	ZH (=RM)		
Piet Heinstraat	6a-8	B		
Piet Heinstraat	12-12a	B		
Brammelerstraat	2-12	ZH (=RM)		
Hoedemakerplein	2-2a	B		
Brammelerdwarsstraat	20	B		
Brammelerdwarsstraat	20a	B		